

Irodalmi tükör / szépirodalom

Kiss Benedek:	Homburg hercege ura előtt, A zsidbadt asszony ébresztése, Csokonai invitálása - - - - -	3
Kalmár Zoltán:	Szemkultúrák - - - - -	5
Zsávolya Zoltán:	Gárdöl Eszter, Erzsébet napi óda - - - - -	14
Tóth Imre:	Teljes elsötétítés, Berlin, 1985 - - - - -	18
Killán László:	Tengeri (Regényrészlet) - - - - -	20
Nagyatádi H. Tamás:	Mindig a szerelem, Egyetlen haikum - - - - -	24
Szauer Ágoston:	Objektivitás, Koordináta-rendszer - - - - -	25
Rozsos Gábor:	Qui habet tempus, A Tragédia rézmetszetéhez (London XI. szín), Testben rejtőző, Uáng Uéj levele öccséhez, Uáng csinhez - - - - -	26
Asperján György:	Csapataink harcban állnak (Regényrészlet) - - - - -	28
Léka Géza:	Aranyalma hullt, Dehogy szeleltem én el, Soha se voltál - - - - -	33
Szállinger Balázs:	Egy „följebből” induló költő versei elé - - - - -	34
Puskás Attila:	Ünnep, Zöld színű hintalovat!, Mese, Mester - - - - -	34
Gervai András:	Tánya - - - - -	36
Beck Tamás:	Ha tudnám, hogy létezel, Lentihegyi leoninusok, Pozdrav iz Lendave - - - - -	39
Zágorec-Csuka Judit:	Amikor eltávolodsz, Útközben hozzá, Madonna-ikon - - - - -	41
Bence Lajos:	Nem ötvenhatban kellett volna kezdeni... - - - - -	44
Péntek Imre:	Muravidéki mindenek - Bence Lajosról, úgy az 50. táján... - - - - -	47

Kritika

Szemes Péter:	A pannon táj költője (Pomogáts Béla A valóság poézise - - - - - - <i>Írások Takáts Gyuláról című könyvéről</i>)	50
Péntek Imre:	A töredékesség teljessége - - - - - (<i>Györi László: A kései Eden</i>)	54
Haklik Norbert:	Pannon Varázshegy - - - - - <i>Pósa Zoltán kisregénye a '70-es évek „koranyári langymelegéről”</i>	57
Zsille Gábor:	Neve: Cséby G. fordításai - - - - -	59
Ferencz e. Győző:	Lendava, Lendva - - - - - (<i>Kétnyelvű album a Muravidék határvárosáról</i>)	61

Képző- / Zene- / Báb- / Színházművészet

Géger Melinda:	Lélek és forma - Gulácsy Lajos emlékkiállítás Kaposvárott - - - - -	63
Kostyál László:	In memoriam Gácsi Mihály - - - - -	66
Böröndi Lajos:	A dolgok összeérnek - - - - - (<i>Portrévázlat Dolán György felvidéki festőművészről</i>)	71
Péntek Imre:	Gébart - tizenötödik - - - - -	75
	A vizuális Jó pásztor, a vállára vett világgal - - - - - (<i>Pinczehelyi Sándor pécsi, „évfordulós” kiállításáról</i>)	78
Nádor Judit:	Mátai - - - - -	81
MaZo:	Nádlér - - - - -	84
	Minimage „másképp” - előszó - - - - -	86
Király László:	József Attila versei a megzenésítések tükrében - - - - -	88
	A zalaegerszegi Griff Bábsház <i>En, Antigone</i> c. előadásáról - - - - -	92
Nagy Réka:	A zalaegerszegi Griff Bábsház <i>En, Antigone</i> c. előadásáról - - - - -	94
Karáth Anita:	Kutyaelet - avagy egy határátlépés hepiendje - - - - -	97
Szemes Béla:	Mai magyar szerző klasszikus komédiája az Egervári Várszínházban - 100 (<i>Thuróczy Katalin Carletto című ősbemutatójáról</i>)	100

Napló / Kitekintés

Angyal Mária:	Másfél évizedt a Zalai Nemzetközi Festőtelepeken - - - - -	102
Szigethy István:	Ujlaky László emléktáblájának avatásán - - - - -	104
Ferencz e. Győző:	„Tüzzel táplált művészet” - - - - - <i>Beszélgetés a Krosnóban, Krakóban járt Németh János keramikusművésszel</i>	105
Kostyál László:	Székelyföld, kalandtúra, műemlékek - - - - - (<i>Egy nyaralás margójára</i>)	108

Megemlékezés

Egy költő távozására	(Pécsi Gabriella 1944. május 7. - 2006. augusztus 23.) - - - - -	114
Szerzőinkről	- - - - -	115

Címlapon látható fotó: Kuti László: Kenyér - süttöi mészko, carrarai márvány (Gébarti szoborpark)

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-helyettes

Czupi Gyula
Kiss Gábor
Kostyál László
Molnár András
Tar Ferenc
 szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Szemes Péter – tanulmány, kritika
Király László – zene
Horváth M. Zoltán – képzőművészet
Tóth Imre – vers
Ferencz e. Győző – helytörténet

MUNKATÁRSÁK

Pék Pál – főmunkatárs, Nagykanizsa
Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Ádám – Chicago, USA
Lukács Zsolt – Ljubljana, Szlovénia
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Szemes Péter olvasószerkesztő;

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
 Telefon: 92/598-070
 www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kéziratukat lehetőség szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete
 8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
 E-mail: animator@zalasam.hu
 Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
 Az egyes számok ára: 300 Ft.
 Előfizetői díj egy évre: 1200 Ft.

Számházszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg, 75500258-10809415
 ISSN 1219-6886

Előkészítés és nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt.
 Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
 E-mail: guranyomda@t-online.hu
 Telefon: 92/599-464

Készült

**Zala Megye, Zalaegerszeg,
 Nagykanizsa, Lenti, Hévíz**
 önkormányzatának támogatásával.

Gácsi Mihály: Lovag, halál, ördög, 1971 rézkarc 24x19 cm

Kiss Benedek

HOMBURG HERCEGE URA ELŐTT

Én jó Uram, Te vagy a győztes,
és vesztes én ifjúi főmmel.
De tudd: minden győzelem köztes,
s mi lett volna, ha a svéd győz le?

Látván esélyt, lovam eresztém,
s utánam a jó pikás sereg.
Te megbüntettél akkor estén.
Nem ünnepelted győzelmemet.

Sunyítva beállni a rendbe?
Stílusból követni tévutat?
Szüless meg mindenkiben rendre –
hisz mi intézzük sorsodat!

Hadban az ember nem mérlegel,
farkas vére vagy medve vére.
Megvallom, ha ugyan érdekel:
én borra vágyom inkább, mint vérre.

Borra és nőre, fejbőrűre,
s hogy méhek döngjenek a kertben.
A csatázás istenek bűne,
s azt hittem, az vagyok én is: isten.

Csapj el, büntess meg, akasztass fel –
én Te-szívedtől tettem a dolgom.
Téged szolgállok, bár hiú az ember.
S hogy végre győzz, véremet ontom.

Egyetlen véremet kiontom.

A ZSIBBADT ASSZONY ÉLESZTÉSE

Éledj meg, éledj,
szép Görög Ilonám,
csináltatok neked
olyan csodakutat,
reggeli álmodból
mikoron felserkensz,
egyik ága gyönggyel
pergő vizet hányjon,
másik ága vérrel
illó kölest hányjon.

Mikor a pezsgő víz
az orcádra csöppen,
tudjad, hogy szeretőd
nélküled, a ködben.
Ha a piros köles
táladban megcsendül,
tudjad, hogy szeretőd
nélküled, egyedül.

Indulj akkor útnak,
szép Görög Ilonám,
utad ne nézd, hosszú,
utad ne nézd, keskeny,
pipacsló ösvényen
indulj kedvesedhez.

Adnék én rád akkor
fejér viseletet,
kin az angyalok is
csak irigykedjenek,
adnék én rád akkor
rojtos selyemkendőt,
hogy állhatnál méltán
ördögök előtt is,
és szüzek körében
helyed elfoglalnád.

CSOKONAI INVITÁLÁSA

Öcsém Uram, Bátyám Uram –
hogy is szólítsalak ugyan,
kedves Bátyám, édes Ecsém,
testvérem a tőkék csecsén?!

Sovány vagy, vézna, megbocsáss!
Párisnál, Bécsnél messzebbre láss:
olyan távol fejtől a gyomrod,
mint ahol török szaruk szurkot.

A kis Lilli is – bizony , azannya! –
megéri pénzét, mint az anyja.
Zsuzsiban bízzál, egykomám,
vagy vágtazhatsz Szentlélek lován.

S hogy nem juttál te Amerikába!
Vagy mint majd Rimbaud, Afrikába?
(De hát az embernek drága a lába,
a tüdőt kiköpjük, úgy kapunk lábra.)

Ha utad Szigliget felé viszen
– onnan Szent György-hegy ugrás iszen –,
látunk, kedvesem, földi jókkal,
lesz bor, pipa, nő is akad –
ne gondolj te az églakókkal!

S mulatjuk magunk dévaj szókkal,
mint kikre a menny rászakad.

(Ezt énekeltem én,
mikor ájultából
keltém violámat,
mintha félálmból,
s valék érte oda.

Útamon kátrány hull,
de csak őt érhessem,
méltán dédelgessem,
nem kérek mást dijul.)

Kalmár Zoltán

Szemkultúrák

Az emberben lakozó erkölcsi törvény és a csillagos ég csodálata a filozófus elmét évezredek óta töprengésre készíti. Az ismert filozófiatörténeti adomák szerint az egyik legbogarásabb és leginkább otthon ülő bölcselelő hírében álló Immanuel Kant a töle idegen szűkszavúsággal nyilatkozik filozófusi öntudataról, a magunkra és a fénylő égboltra való pillantás követelményéről. A két igazodási pontra azonban jelentős műveket helyez el. Egyrészt megírja etikáját, amelynek fundamentuma az egyéni felelősség, s az etikai gondolkodás történetét azóta sem sikerült jelentős felismeréssel gazdagítani. Másrészt, még a Kritikák előtt, harmincévesen kidolgozza a Naprendszer keletkezéséről alkotott, máig nagy hatású nézeteit Az ég általános természettörténete és elmélete címmel. Ezzel feltétlenül megerősít bennünket abban is, hogy a filozófusi lét mélyebb kapcsolatot feltételez az univerzummal, a sötét égbolton csillogó számtalan fényponttal, a természeti világgal.

A kanti eszmék, a német idealizmus irányába rendkívüli nyitottságot mutató fiatal spanyol gondolkodó, José Ortega y Gasset nemcsak filozófus, hanem hús-vér mediterrán ember is, aki nyitott szemmel jár-kelel a világban. Az erdei ösvényeken lenyűgözi a természet varázsa, vitalitása, de elméje egyik szögletében megelevenedik a kanti világlátás sémája is. A görög gondolkodáshoz kötődő germán szellemiség – amelyet találóan fejez ki az a német közmondás, miszerint a fáktól nem látni az erdőt –, a világ dolgaihoz rendszerint dualisztikus szemléletmóddal, a felszín és a mélység kategóriáival közelít. „Az erdő és a város lényegét tekintve mély dolgok, a mélység pedig valami végzetes módon arra van ítélve, hogy felszínre változzék, ha meg akar mutatkozni. [...] A valódi erdő azokból a fákból áll, amelyeket nem látok. Az erdő láthatatlan természetű – ezért valamennyi nyelvben a misztérium szelleme lengi körül a nevét.”¹

Bármennyire is az egészet szeretnénk látni és megérteni a világból, mindig csak a részleteket, a töredékeket vagyunk képesek érzékelni belőle. Az átláthatatlan sűrűséggel burjánzó, a szemünk számára teljes valóságában megragadhatatlan kiterjedésű természeti táj vagy település érzéki jelenvalóságát, bárhol is nézzük, mindig csak néhány fa, néhány épület jelenti. S az a néhány fa vagy épület, amit látunk, csak erősíti bennünk azt a tudatot, hogy mennyi minden rejtve marad előttünk. Az adja az erdő, a város varázsát, hogy mindig befogadhatatlan teljességében tárul elénk.

Semmi kétség, a kétszáz éve halott német gondolkodó szelleme játszik velünk a fák között, jóllehet a königsbergi filozófus-természettudós megátalkodott városlakóként, tipikus olvasó emberként élte le életét. Ha az erdőre értekezne, bizonyosan azt vallaná, hogy soha nem lehetséges maradéktalanul hozzáférnünk, soha nem fog számunkra úgy megmutatkozni, ahogyan van. Mi mindig csak a megjelenő erdővel, azaz egyszerre néhány fával találkozunk, magával az erdővel sohasem. Ebből a perspektívából az erdővel szemben vakok vagyunk, s ha ezen a gondolati ösvényen haladnánk, vakságunk révén maga az erdő akár el is tűnhetne.

A német filozófus számára tehát örök problémát jelent, hogy milyen is az erdő. Nem így a földek, vizek, hegyek spanyol szerelmese, Ortega számára! Ha hűségesen Kant nyomába szegődne, neki is be kellene látnia, hogy az erdő mélységében lényegi, miként a világban létezők általában, s lényegiségében, magánvalóságában teljességgel megközelíthetetlen. Az európai és afrikai partok összekapaszkodási-elhatárolódási területéről származó filozófus azonban kerüli az erdő mélyén megfeneklett, legendás germán homályosságot, és olyan nézőpontot keres, ahonnan mélység és felszín egymást kölcsönösen feltételező sajátosságként mutatkozik meg, ahonnan jól belátható, hogy a tágra nyitott szemünk előtt feltáruló felszín ugyanolyan lényegi, mint a pillantásunk elől rejtőzködő mélység. „A fáktól nem látni az erdőt – valójában ennek köszönhető, hogy az erdő létezik. A látható fáknak az a szerepük, hogy látenssé tegyék a többi, s csak akkor érezzük erdőben magunkat, ha tökéletesen tudatára ébredünk, hogy a látható táj más, láthatatlan tájakat takar.”² Az erdő mélységének megismerése nem annak magánvaló léte miatt nem lehetséges. Az erdő éppen attól erdő, hogy láthatatlan. Attól azonban, hogy láthatatlan, a maga egészében ugyanolyan valóságos, mint a szemünk által érzékelt fái. Ha pedig szemérmesen elrejttségében létezik, akkor felénk forduló felületében kell észrevennünk sokrétű természetét, benne kell megcsodálnunk létezésének sokszínűségét, bensőségét.

A természet- és tájszeretetről ismert spanyol filozófust erdei sétája a „germán kódok” és a „latin világosság” korábbi, közkedvelt szembeállításának újragondolására készíti, s ezt a kettősséget egy árnyaltabb antitezissel próbálja megragadni. „A germán és a latin kultúra között valóban lényegi különbség áll fenn; az előbbi a mély valóságok kultúrája, az utóbbi pedig a felszíneké. Szigorúan véve, az egységes európai kultúra két különböző dimenzióját jeleníti. Világosságbeli különbség azonban nincs közöttük.”³ Az európai szellemiség tehát két, egymással ellentétes szemléletmód együttléréséből formálódik. De melyek is azok az alapelvek, amelyeket mi, európaiak magunkban egyesítünk?

A probléma értelmezésére az 1910-es évek közepén két jelentős kísérlet is történik. Míg José Ortega y Gasset az *Elmélkedések a Don Quijotéről* című, 1913-ban írott első könyvében a Földközi-tenger partvidékei felől törekszik a talogtság megragadására, addig az Alpokon túli filozófusok közül Georg Simmel Rembrandt (1916) című esszéjében Michelangelo és Rembrandt személye köré rendezve láttatja a kétféle világszemléletet.⁴

Ortega esztétikai elemzésében mindenekelőtt fogalmi pontosításra törekszik, az alapoktól kezdve építi újjá a latin s ezáltal a germán kultúra fogalmát is. A kultúrgeográfiai nézőpontból vizsgálódó spanyol gondolkodóra ekkor is és később is jellemző, hogy odafigyel a kortárs tudomány jelentős felfedezéseire, felismeréseire, ám ő maga nem akar megfelelni a tudományosság változó kritériumainak. Kultúrfilozófiai esszéjében először is hangsúlyozza a görög szellemiség egyetemes, az európai szemléletmódot máig meghatározó jellegét: csak arra kíváncsi az európai ember, ami a görögök figyelmét megragadta, ami felé a görögök is érdeklődéssel fordultak. Míg a korábbi elképzelések az antik Hellász partjainál vetettek horgonyt, amikor a latin kultúra nyomába eredtek, addig Ortega a Földközi-tenger egy másik pontján, Rómában tapintja ki e kultúra lüktetésének centrumát. Róma – miként az később a kínai és japán kultúra viszonyában is kitapintható lesz –, a görögökkel való intenzív kapcsolatai ellenére, bármennyit merített is a hellén szellemiségből, teljességgel idegen maradt ettől a számára mindvégig érthetetlen világtól. A történeti-filológiai kutatások kimutatták, hogy az európai kultúra vezérmotívumait, alapeszméit, a jogot is ideértve, a hellének dolgozták ki, s nyilvánvalóvá vált, hogy ehhez a rómaiaknak semmi lényegeset nem sikerült hozzátenniük, így Rómát „a nyugtalanságáról híres lón-tenger hullámai lassanként eltávolították onnan, s kilökték a Földközi-tengerre, éppúgy, ahogyan egy betolakodót dobunk ki a házunkból”.⁵ A spanyol filozófus arra is figyelmet fordít, hogy Róma mellett a saját népét is szigorúan elhatárolja, leválassza a görögök szellemi klímájától: „Ha egy spanyol felkeresi Attika fennmaradt romjait, ne higgye magáról azt, hogy közelebb áll Platónhoz és Pheidiaszhoz, csak azért, mert a Képhiszosz platánfái és az Akropolisz roskatag körvonalai fölött felismeri a valenciai égboltot vagy a derűs baleári Delet.”⁶ A korábbi elgondolásoktól való távolságtartását Ortega abban is kifejezésre juttatta, hogy ezt a tengertengelyre felfűződő kultúrát, amely a görögöktől eltérő érzékenységgel észleli a világot, nem latin, hanem mediterrán kultúra terminussal illette. „Néhány évszázadon át a világ történelme e benső tenger medencéjére korlátozódott; part menti történelem ez, azok a népek csinálják, melyek a tengerpart melletti vékony sávon telepedtek le Alexandriától a calpei szikláig, Calpétól Barcelonáig, Marseille-ig, Ostiáig, Szicíliaig és Krétaig. [...] Számomra azzal a problémával születik meg a mediterrán – tehát nem latin – kultúra fogalma, amelyet a krétai és a görög kultúra közötti kapcsolatok vetnek fel. A keleti civilizáció Krétába torkollik, s ott egy másik civilizáció kezdődik, ami nem görög. Amíg Görögország krétai, addig nem hellén. [...] E partok a tenger gyermekei, ahhoz tartoznak, és a szárazföld belsejének hátat fordítva élnek. A tenger egysége az, ami megalapozza a part menti területek azonosságát.”⁷

A mediterrán kultúra csak a geográfus vagy a történész szemével tűnik kisebb-nagyobb parcellák tengerparti hazáinak. A tenger a szárazföldekhez, a szembenéző kontinensekhez képest elemibb kultúraszervező erő, vonzásmag, összetartóbb hatást gyakorol e kultúrára, ami abban is megmutatkozik, hogy a meglévő, sőt, olykor végtelék között hullámszerű (főként etnikai, vallási) különbségek ellenére szokatlan homogenitás, lenyűgöző egységesség jellemzi. Véletlenszerű tehát, hogy ez a mediterrán kultúra éppen Rómában fogant, a partvidéken bárhol másutt is megszülethetett volna. „Mi több, akadt is egy olyan pillanat, mikor a sors a kezdeményezést már-már egy másik népnek, Karthágónak engedte át. Azokban a csodálatos háborúkban – tengerünk a vérvörös nap fényében fürdő kardok emléket végtelen sok visszatükrözésben őrzi –, azokban a csodálatos háborúkban két olyan nép harcolt egymással, melyek azonosak voltak minden lényegi kérdésben. A következő évszázadok arculata valószínűleg nem sokat változott volna akkor, ha a győzelem Róma helyett Karthágóé lett volna. A hellén lélektől mindkettő egyformán abszolút távol állt.”⁸

Ortega a végtelennek tűnő vizek partjain, a kontrasztok sokaságában, a stílusok, műfajok, arányok és korszakok kavalkádjában élőket közös kulturális térbe vonja össze. Ezek a népcsoportok kulturális értelemben egymásba folynak, egymásból táplálkoznak. A mediterrán kultúra nemcsak egy földrajzi fekvéshez kötődő fogalom, hanem egy sajátos életáramot is jelöl: a tenger vendégeinél könnyedséget és életigenlést, az érzelmek különös erejű kavargását, a szenvedélyek izzását, az indulatok heves gerjedését tapasztalhatjuk. Míg a térképen viszonylag könnyen tudunk tájékozódni, amikor e kultúra földrajzi terének körülhatárolására vállalkozunk, a mediterrán világosság életidejét és elsődleges sajátosságait azonban sokkal nehezebb meghatározunk. A fiatal Ortega még arról értekezik, hogy a Nagy Sándortól a germánok invázióig tartó virágkört követően az itáliai, a francia és a spanyol területeket jelentős germán befolyás éri, néhány évtized elteltével ezt a meggyőződését módosítja, a barbárok megjelenése helyett a 8. századi észak-afrikai arab hódításban jelöli meg azt az eseményt, amikor e nagy korszak végén legördül a függöny.⁹ Bármikor következzenek is be az alapvető változások, a mediterrán kultúra legnyilvánvalóbb jellemzője – „az a jellegzetes hajlam, amelyet beltengerünknek tulajdonítanak”¹⁰ – teljes bizonyossággal kimutatható, ez pedig a szenzualizmus, a külvilággal való intenzív viszony.

A hellén szellemiséggel összefonódó germán gondolkodásmódot meghatározó célratoró, acélos ragyogású intellektussal szemben a mediterrán intellektus – okossága, zsenialitása ellenére is – homályosnak, zavarosnak, szenvedéllyel telinek tűnik. Nyoma sincs benne az egyértelműségre, logikusságra törekvésnek, a zsúfoltság és a kaotikusság világa ez, ahol az elnagyoltság és a részletesség az élet minden dolgában kéz a kézben mutatkozik meg. Találón fejezik ki mindezt egy itáliai kapitány szavai, amelyeket a társaságában el-elmerengő Goethének mondott, s amelyeket a költőfejedelem maga is feljegyzésre méltónak ítélt: „Mit gondolkodik annyit? Sosem gondolkodjék az ember, a gondolkodás csak vénít... Nem kell beleásnunk magunkat egyetlen dologba, mert belebolondulunk; egyszerűen száz dolognak, zürzavarnak kell lennie a fejünkben!”¹¹

A különböző talajból sarjadt kultúráknak másféle a tehetségük, másként lobbannak remekművekre. A mediterrán kultúra jellegzetessége, eredetisége leginkább a művészetekben, a művészi kifejezőerő és tehetség áradásában érhető tetten. Ha az elmélkedő, filozófiai gondolkodás vonatkozásában a tengermelléki népeknek nem is sikerült példaadó szellemi építmények egész sorát létrehozniuk, a műalkotások világában a görögökétől lényegileg különböző mediterrán „művészi ösztön” egyedülálló remekművek sokaságával lépett elő. „Itt veszi kezdetét az, amit később – helytelenül – realizmusnak hívnak, holott szigorúan véve, inkább impresszionizmusnak kellene nevezni. A mediterrán népek művészeit husz évszázadon át az impresszionista művészet zászlaja alatt sorakoztatják fel; akár kizárólagosan teszik ezt, akár hallgatólagosan és részlegesen, mindig az az akarat diadalmaskodik, hogy az érzéket, mint olyat keressék. A görög számára azt, amit látunk, az uralja és helyesbíti, amit gondolunk, s a látottnak csak akkor van értéke, ha az az eszményi szimbólumává emelkedik. A mi számunkra ez a felemelkedés inkább süllyedést jelent; az érzéki széttöri azokat a rabszolgaláncokat, melyek az ideához kötik, és függetlennek nyilvánítja magát. A Mediterráneum nem egyéb, mint a szenzualitás, a látszás, a felszín és a tovaillanó benyomások lángoló és állandó igazolása, melyeket a dolgok gyakorolnak felborzolt idegeinkre.”¹² A mediterrán kultúra alaprétegét a szenzualizmus mint a formák, a színek iránti rendkívüli fogékonyság, mint minden látható iránti elragadtatás jelenti. Ez a szemléletmód minden látvány egyedülvalósága átélésének feltétlen igényét fejezi ki. A szemek játszanak a benyomások gazdagon áradó tömegével, az egzakt azonosíthatóság szintjéig való eljutás, az elvonatkoztatás, az eszményítés szándéka nélkül. „Az ég ragyogó színárnyalatai, a színek plasztikus energiája, a mozgások elevensége; hajlam valamiféle túlzott erotizmus külsővé tételére, a retina bizonyos spontaneitása a dolgok testi formáinak szisztematizált befogadására; kecses, kifejező, gyors gesztusok; fogékonyság a hazudozás iránt; zajos vidámság, semmittevés; ezek és ehhez hasonló jegyek – ilyen rendbe illesztve, amely nem lépi túl a fiziológiai szintet – képezik a Dél pátozát, a mediterránizmust.”¹³

A mediterrán kultúra népei számára a világ látványosság, a mediterrán ember elidőzik külsőnél, szeme megpihen a mások számára jelentéktelennek mutató apróságokon is. Ez a sajátos vizuális érzékenység minden formát befogad, ami elé tárul. A felszín kielégítő és megnyugtató számukra, az erdő vagy a tenger mélysége felesleges töprengésre kényszerítené őket. A primér látvány lüktető katarzisa kárpótol az elmaradt gondolat katarziséért. A szemet érő benyomások olyan ősforrást alkotnak, amelyből művészeti univerzumok sokasága képes előtörni. Ortega maga is említi a szenzualizmus első vértanúját, a Kr. e. 1. században élt Paszitélész nevű római szobrászt, akit saját modellje, egy párdúc falt fel.¹⁴ Ennek az életigenlő, a hús-vér, olykor kifejezetten vérbő modellre fókuszáló művészi szemlélet- és ábrázolásmódnak a virágkora a 15-16. századra tehető. „Filippo Lippi, a „legédeskebb” Madonnáiról híres, kora reneszánsz olasz festő egyenesen a festményeihez modellt álló apácát szöktette meg a kolostorból, hogy nőül vegye. Frigyükből született Filippino Lippi a Madonna karján ülő csecsemőben saját önarcképét festette meg. Raffaello Sixtusai Madonnájához valószínűleg szeretője, Fornarina bájos vonásait használta fel. Michelangelo férfiakat állított be a női alakok lefestéséhez. Caravaggio „szentjei” éjszakai életet éltek.”¹⁵ Hogy a mediterrán szemléletben nemcsak idegenszerű, de megvetendő is a filozofikus, reflexív jellegű gondolkodás, a súlyos járású fogalmiság, azt az itáliai festőóriások mellett a valenciai származású, majd Nápolyban élő José de Ribera (1588-1652) vásznai is mutatják: eltespedt fizikumú, elhanyagolt küllemű öreg csavargókat választott modellül, amikor filozófusok alakját örököltette meg festményein. Míg ha az idősebb kortárs művész, az északi Jan Saenredam (1565-1607) Festő és modellje (Az ideális és racionális megismerés allegóriája) című képére tekintünk, nyilvánvaló, hogy a modell jelenléte inkább illendő, mintsem szükséges, a mű már alcímében is jelzi, hogy a holland festő alkotásával elsődlegesen az eszmei tartalmak megragadására törekszik.

A világirodalom paradigmatis remekművei is kiválóan tükrözik, hogy a két kultúrában a dolgok szemrevételezésének módjai különbözőek, másféle azonosság tárul fel élet és mű között. A mediterrán és a germán retina közötti alapvető eltérést a spanyol filozófus világirodalmi távlatban, a világokat megjáró Dante és Cervantes, illetve velük szembeállítva, Goethe alkotásain mutatja be. „Mi, mediterránok, kikből hiányzik a világos gondolkodás, világosan látunk. Ha eltávolítjuk azt a bonyolult fogalmi állványzatot, filozófiai és teológiai allegóriát, ami a Divina Comedia építményéhez illeszkedik, akkor drágaköként ragyogó, rövid képek maradnak vissza – olykor bepréselve a tizenegy szótágú vesszor szűk testébe –, melyekért odaadnánk a maradék költeményt. Egyszerű, minden transzcendencia nélküli meglátások ezek, melyekben a költő megőrizte valamely szín, táj, hajnali óra illanékony természetét.

Cervantes esetében ez a vizuális képesség egyszerűen felülmúlhatatlan; olyan szintet ér el, hogy még csak utalásszerűen sem kell leírnia egy dolgot ahhoz, hogy annak tiszta színei, hangja, teljes testisége beszűrődjön az elbeszélés szövegei közé. Joggal kiáltott fel Flaubert, a Quijotéra célozva: „Comme on voit ces routes d'Espagne, qui ne sont nulle part décrites! [Látjuk a spanyol utakat, melyek sehohol sincsenek leírva!] [...] Goethe is keresi a dolgokat; ahogy ő mondja: „az a szerv, mellyel megérttem a világot, a szem”. Emerson pedig így fogalmaz: Goethe sees at every pore. [Goethe minden pórusán át néz.] Meglehet, a germán korlátokon belül Goethe vizuálisként értékelhető, mint olyan vérmérséklet, akinek a látszólagos létezik. De ha a mi déli művészeinkkel hasonlítjuk össze, akkor a goethei látás inkább a szemmel való gondolkodás. Nos oculos eruditos habemus [„Tudós szemünk van” – Cicero: De paradoxia]; ami a látásban a tiszta benyomáshoz tartozik, az a mediterrán emberben összehasonlíthatatlanul energikusabb. Ezért is szokott meglepedni vele: a látás, a vizsgálás élvezete, a dolgok héjának letapogatása a pupillával – ez a mi művészetünk megkülönböztető vonása. [...]”¹⁶ Ortega az örökbecsű Don Quijote de la Mancha szerzője személyében Goethe méltó ellenfelét pillantja meg. Cervantes művében az erdő természetét is felfedezi, s ezt a könyvet tartja az egyetlen olyan spanyol munkának, amelyben a mélység dimenziója is megcsillan: „a Don Quijote – egy ideális rengeteg. Íme, a mélység másik esete; egy könyv, a legnagyobb könyv.”¹⁷ Ortega meggyőződése helytálló. Miguel de Cervantes, aki a Szent Liga katonájaként személyesen is átélte a lepantói tengeri ütközetet (1571), ravasz stratégia: könnyedén karon ragadja olvasóit, bevezet bennünket az erdejébe, ahol váratlanul magunkra hagy minket, és onnan egyedül kell meglelnünk a kivezető utat.

Más összehasonlításban a két kultúra törekvései, gesztusai közötti alapvető különbség olyan kortárs reneszánsz szerzők között is megmutatkozik, mint a világirodalom egyik legkülönösebb történetét megíró Cervantes (1547-1616), illetve a világirodalom talán legismertebb és legelismertebb alakja, Shakespeare (1564-1616), akit az európai kultúra szellemi áramába 18. századi német gondolkodók (G. E. Lessing, Friedrich és August Wilhelm Schlegel) emeltek be. „Shakespeare – ha Cervantesszel hasonlítjuk össze – merőben gondolatlanak tűnik. Shakespeare-nél sohasem hiányzik – mint valami reflexív ellenpont – a fogalmaknak az a finom vonulata, melyre a megértés támaszkodik.”¹⁸ Ortega a metafizikai problémák iránti különös érzékenységet mutató, a világban mindent több-rétegűnek, ambivalensnek, áttételesnek láttató hellén-germán szellemi hosszsmetszethez tartozóként említi Shakespeare-t. A jeles angolt irodalomkritikusaink ma is a hellén kultúrával rokonítják, jóllehet korunkban már nem azt kérdezik, hogy Shakespeare melyik görög szerzőre hasonlít a leginkább, hanem azt, hogy vajon ki a legshakespeare-ibb görög. A spekulatív észjárású angol író a fenségességet a neveléssel elegyítő műveiben az emberi jellemet, az ármánykodás lélektanát, az embereket megmozgató nagy érzelmeket és az érzelmekekhez kapcsolódó bonyodalmaikat vizsgálja. Shakespeare a lelki kin megértő mestere, hideg fejével elemzi, hogy a szenvedélyek utáni vágyaink hogyan söprik félre a józan észet, hogyan veszítik el az emberek a szerelem, a gyilkos gyanú, a maró féltékenység hálójában. A görög tragédiáiról sem az érzékszervek szórakoztatására alkották műveiket, a tragédia „inkább a nézők lelkében játszódott le, mintsem a színpadon”¹⁹. Ez a szemléletmód, amely már kialakulásakor a reflexió uralma alá rendelte a színpadot is, az előző századfordulón ismét felvirágozott. Azokban az években-évtizedekben, amikor Ortega tollat ragad, hogy megfogalmazza a mediterrán és a hellén-germán kultúráról első gondolatait, a német és a némettel sok szálon rokon orosz képzőművészetben a formák átalakulnak a vadságot, az érzékiséget száműző tiszta absztrakciókká, s ebben a szellemi mezőben ugyanakkor születnek meg a lélek nagy mozgásait, vívódásait megragadó újabb, alapvető tudományos értekezések, szépirodalmi remekművek is.

A mediterrán ember közvetlen kapcsolatot ápol a világ materiális alapszövetével, a felszín kelméjével. Ebből következően a dolgok észrevételére, meglátására törekszik, a szemlélő státuszából elfogadó attitűddel figyeli a világot, s a látványt a maga nyersségében, elemi mivoltában, vizuális érzékiségében élvezi. A mediterrán látványvágy a felszínre irányul, felértékelődnek a látványból fakadó epizodikus ismeretek, vállalva azok minden esetlegességét, porlékonyságát. „Az érzékszervek pusztán támasztékaik vagyunk [...] Némi büszkeséggel ismétljük meg Gautier kifejezését: „a külvilág számunkra létezik”.²⁰ Az impressziók kultúrájában a látás naivitásáról beszélhetünk, a szemlélő – azáltal, hogy nem törekszik a benyomások leigázására, hanem hagyja elillanni azokat – minden pillanatban kockáztat, folyamatosan talajtalanná válik. E kultúra zabolátlan géniusza sem egymás vállára állva alkotnak, hanem váratlan fénycsóvaként tűnnek fel és futnak végig a sötét égbolton.

Míg a felszín a szem játéktere, addig a mélység a spekulatív elméé. A hellén-germán kultúra embere elutasítja a fragmentaritást, az egység, az egyetemesség bűvöletében él. A megfigyelő szerepében, feltáró-újrarendező attitűddel fordul a világ felé, a világot megértés tárgyává akarja tenni. Az a gondolat foglalkoztatja, hogy hogyan lehetne a mélységbe is belelátni, a valóság látványösszetevőit gondolati alakzatokká redukálni. Számos ókori görög gondolkodó azt vallotta, hogy a látást nemcsak érzékelésként, hanem gondolkodásként is el kell gondolni. Platón, az értelmi örömök hedonista élvezője több művében (Timaios, Phaidón) is kiemeli, hogy a kíváncsiságunknak a bennünket körülvevő (jelenség)világon, a felszíni fényjátékokon túl a lélek hangjaira, a belső dialógusra, a gondolkodásra, a gondolkodásról való gondolkodásra kell fókuszálnia, hiszen a tényleges látás lelki jelenség, belül zajlik, valahol a lélek

mélyén. A Platón nevével fémjelzett hellén szemléletmód arra törekszik, hogy az érthetetlen érthetővé, az elérhetetlen elérhetővé, az elfogadhatatlan elfogadhatóvá éppen a gondolatok, a fogalmak által váljon. A szemnek a világ megismerésében játszott jelentős szerepét mindvégig szem előtt tartja, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a látás több, mint a világnak pusztán szemekkel történő érzékelése, ebben az összefüggésrendszerben absztrakt szellemi konstrukciók is részt vesznek. „Épphogy megkarcolja retinánkat a kívülről jövő nyílvessző, benső, személyes energiánk máris ott terem, és feltartóztatja a betörést. A benyomást nyilvántartásba veszi, rendszerezésnek veti alá, gondolja – az így módon nyer bebocsátást, hogy közreműködjön személyiségünk alakításában.”²¹

A látás szerkezetének finom elemzésekor Ortega mintha egy zsinóron szemről szemre haladna előre, próbálja értelmezni, hogy a látás homályos folyamatában a dolgok hogyan formálódnak a feszes gondolati alakzatok rendjében. Látási észlelésünkkor a látómezőnkben egyszerre számos különböző tárggyal, egységgel találkozunk, amelyek megrohannak bennünket. A hirtelen bekövetkező torz jelenést megnyugvás követi. A különböző tárgyakról ugyanakkor érkező információk leképeződése során megőrződik a látottak tagoltsága, elhatároltsága, az egyes látványelemek különállósága azonosítható marad. „Mikor kinyitjuk a szemünket – ez jól megfigyelhető –, van egy olyan pillanat, amikor a tárgyak szinte tombolva rontanak be a látómezőbe. Úgy tűnik, hogy kitágulnak, megnyúlnak, kifícamodnak, mintha hasonlatosak lennének valamilyen légnemű tömeghez, amit a szélroham kerget. A rend azonban lassanként helyreáll. Először azok a dolgok csillapodnak le és rögzülnek, melyek a látómező közepén helyezkednek el, később pedig azok, amelyek a széleken vannak. A körvonalak e lecsillapodása és rögzülése figyelmünk folyamánya, amely elrendezte azokat, vagyis viszonyok hálóját feszítette ki közöttük.”²² Ez a folyamat Ortegának a fogalmak természetére vonatkoztatott szép hasonlatával²³ élve úgy zajlik le, mintha képzeletbeli rugókat feszítenénk ki az egyes objektumok között, amelyek megakadályozzák, hogy leképeződéskor azok összekeveredjenek, összerosódjanak. A látás folyamatában, a tünékeny benyomások rabul ejtésében a szem cinkosa a fogalom, amely viszonyképző funkciót tölt be, körülrajzolja és megragadja elménk számára a látottakat. „A fogalom, azzal, hogy egymáshoz köti őket, rögzíti azokat, s mint foglyokat adja át nekünk.”²⁴ A látás alapjául tehát a fogalom szolgál. A fogalmak arra hivatottak – s ezt a szerepüket maradéktalanul be is teljesítik –, hogy a dolgok formailag megőrződjenek, még ha ezért a dolgoknak súlyos árat is kell fizetniük, hiszen létezésük ettől fogva, az eleven benyomásokkal szemben, a vitalitás legapróbb szikráját is nélkülöző csontvázlet lesz. Mindazonáltal a fogalom a látvány élményéhez fűződő többlet, még egy fény-sugár a világra. A reflektált látás a valóság birtoklásának vágyát is kielégíti az emberben, megnyugvással tölti el az a tudat, hogy a dolgokat az elme által hatalmába kerítette, és így uralkodni képes rajtuk. Tisztában van vele, hogy a világ olykor a legapróbb részleteiben is beláthatatlan nagyság, s „nem minden gondolat; de a gondolat nélkül semmit sem birtoklunk teljes mértékben. [...] Csakis az a látás teljes, ami a fogalmon keresztül megy végbe; az érzékelés minden dolog zavaros és képlékeny anyagát nyújtja csak számunkra; a dolgok benyomását adja, s nem magukat a dolgokat.”²⁵

Ortega önmagát, szellemisségét a két kultúra, a kétféle világosság megfoghatatlan egyensúlyában európaiként azonosítja, spanyolként és nem spanyolként egyaránt. „Valamennyi ösömré [szükségem van], s nem csak arra az aranyszínű sugárkévére, mellyel a nap árasztja el a türkizkék tengert. A fényben fürdő látványokat lelkembe pupilláim közvetítik; e látványok mélyén azonban egyúttal erőteljes elmélkedés kél életre. [...] Ne kényszerítetek arra, hogy csak spanyol legyek, ha a spanyol számotokra a fényárban úszó tengerpart emberét jelenti.”²⁶ Vivere non est necesse, navigare necesse est (Élni nem szükséges, hajózni muszáj), tartja a latin szállóige, kifejezve a mediterrán emberek különös vonzalmát a tengerhez, akik, minden félelmük ellenére, minden korban, egymás örökébe lépve tengerre szállnak, s igyekeznek jó kapcsolatot ápolni Fortunával. Ortega azonban nem elégszik meg a pupillák kínálta élménnyel, a lebegő fényességgel, szüksősnek bizonyul számára az a felszíni ragyogás és tágasságérzet, amit azok éreznek, akik a tengerrel élnek, akik a tenger habjait szelik. Neki tudnia kell, hogy honnan hová jut el, és hogyan jut el oda, ahová eljut, ismernie kell a mélységi, áramlástanai jellemzőket, miként szüksége van a víz alatti istenségek és a túlpárt bizonyosságára is. Ortegát, a német iskolázottságú²⁷ filozófust a fogalmi látásmód bűvöli el, és a hódító attitűd keríti hatalmába: tudatunk és a világ kölcsönhatásában tudatunk élvez elsőbbséget. Az a filozófus, aki Kant köpenyét is magára vette, s filozófiájában gyakran merít inspirációt Kant és a neokantianizmus gondolatvilágából, nem mehet el tiszteletlenül a fogalom csodája mellett. Szembeszáll azzal a szemlélettel, amely szerint a fogalmak, a gondolati cel-lák a világ leszűkítésének a veszélyét hordozzák magukban. Éppen ellenkezőleg, hirdeti Ortega, a fogalmak, a látás fogalmi természete a világ vitalitását növelik, a létezők tenyészésének, burjánzásának kiteljesedési lehetőségét jelen-tik. „Minden egyes új fogalom egy új szerv, mely a világ egyik – korábban hallgatag és láthatatlan – része fölött tárul fel bennünk. Mindaz, ami eszmét nyújt a számunkra, gyarapítja az életünket, és kitágítja a körülöttünk levő világot. A platóni vélekedés a szó legszorosabb értelmében véve pontos; vagyis nem a szemünkkel látunk, hanem a szemünkön át, a szemünkön keresztül: a fogalmakkal látunk. Az idea Platónnál nézőpontot akar jelenteni.”²⁸

Ortega, akiben a mediterrán és hellén-germán kultúra értékei olykor fogaskerekék gyanánt kapcsolódnak össze, olykor pedig határozottan feleselnek egymással, az európai kultúra kettősségének elemzését egy önvizsgálatban, az

Esztétika a villamoson című, 1916-os esszéjében folytatja. A filozófus, hogy művére ráüsse személyiségének hitelesítő bélyegét, villamosra száll, személyes érintettségében spanyolként tekint utastársaira, németországi egyetemi éveinek, műveltségének köszönhetően pedig éles szemű kívülállóként.

„A lehetetlent ostromolná az ember, ha megkérne egy spanyolt, hogy ne mustrálgassa a villamoson oly szakértő szemmel a nőket. Népünk egyik legjellegzetesebb, legelterjedtebb szokása ez. A külföldi és egy némely honfitársam is helytelennek tartja, hogy a spanyol ember ilyen tolakodóan bámulja, szinte tapogatja a szemével a nőket. Magam is közéjük tartozom: roppant visszataszítóan tartom a dolgot. Mégis úgy gondolom, hogy [...] népünknek ez az egyik legeredetibb, legszebb és legnemesebb szokása.”²⁹ A mediterrán férfi nem túl diszkrét alkat, ebben a kultúrában a nőkre szegeződő tekintet a nyilvánosságban elfogadható érdeklődésnek számít. A mediterrán gesztusrendszer, amelyet maga Ortega is élvezettel gyakorol, szerves részét képezi, egyik legkarakteresebb jegyét adja a szenzuális spanyol életstílusnak. Az elengedetten szemlélődő, közvetlenségével szinte kérkedő mediterrán ember számára nem az Én, nem a szubjektum, nem a személyes rezdüléseire való reflektálás, hanem a látott világ az érdekes. Mi sem áll távolabb tőle, mint az esztétikai ítéletalkotás reflexív folyamatának, rejtelmeinek boncolgatása, az elméműködés vizsgálatának fáradságos munkája. A tapogató pillantás számára játék, s az ember játék közben adja az igazi énjét.

Ortega azonban nemcsak szemügyre vesz, hanem elemzi is a látványt, reflektál a megfigyeléseire, így spanyol férfítársainál talán kimértebb, szelídebb, ám kritikusabb pillantásokkal közelít a villamoson utazó nőkhöz. A női szépség mibenlétéről a végállomásig elmerengő széplelkű filozófus a platóni szemlélet megfordítása szükségességének meggyőzésére jut. Az esztétikai ítélet megszületésekor nem az egyetemes minta, az archetípus, az eszménykép jelenti a viszonyítási pontot, hanem az a bizonyos egyedi női arc, amelyik a villamoson, a mindennapi élet forgatagában előtűnik feltűnik. Míg a görög szellemiség a sokféleségben mindig az egységet, a stabil formákat kutatja, addig Ortega a létezés zavarbaejtő gazdagsága, hallatlan sokfélesége felé orientálódik, a bennünket körülvevő valóságból formál eszményt, a kézzel fogható valóságban keresi az eszményt, a valóságost a valóságos tükrében értékeli. „A régi pszichológia azt feltételezi, hogy az egyén rendelkezik egy előzetes szépségideállal, ebben az esetben a női arc eszményképével, s azt vetíti rá az éppen megfigyelt valóságos ábrázatra. [...] Az előttem lévő arcból szeretném megtudni, kideríteni, hogy mi a szépség. Minden egyéni női vonástól azt remélem, hogy egy eddig ismeretlen, teljesen új szépséggel ismertet meg; a szememet az a várakozás mozgatja, mely valamilyen felfedezésre, váratlan revelációra számít.”³⁰

Miközben Ortega a fenti sorokat az 1910-es években papírra veti, egy új Spanyolország képe lebeg a szeme előtt, amelyben a két kultúra, a kétféle szemléletmód lassú összezsírozódását, szorosabbra fűződését reméli. Ortega gondolatfűrtjei között mindig ugyanarra a célkitűzésre lelünk rá: az általa legmediterránabbnak tartott népet, a spanyolságot meg kell szabadítani a szenzualizmus, az érzékiség egyoldalúságától, s az impresszionizmus mellé a fogalmiság, az elmejáték beültetésével a benyomás és a fogalom, a felszín és a mélység összhangját szeretné kihallani a spanyol kultúrából. Mivel Ortega meggyőződése szerint a kétféle világlátás nem kizárja, hanem élteti egymást, a spanyol modernizációs folyamatban kitüntetett szerepet szán a hellén-germán szellemi életforma spanyol talajba történő bedolgozásának. Így, a reflexív-megértő szemléletmód becsempészésével és a mediterrán gesztusok és közvetlenség megőrzésével a két kultúrforma ötvözetéből születhetne meg az új spanyol szellemiség.

Ugyanakkor Ortega azt is világosan látja, hogy a mediterrán kultúra tágabb atmoszférájának megteremtését leginkább a spanyol kór, a múlt reakciós szemléletmódja tartóztatja fel, a parázból kikapart múlt bálványozása az élet útjában állandó és megkerülhetetlen akadályként tornyosul. A varázslatos-csábító szirénhangokhoz szokott tengeremléki népek, a régi dicsőségek közé kényelmesen befészkelődő embernek rendkívüli megpróbáltatásokat jelent a sziréntermészetű múlttal való küzdelem. „A múltnak, mint valami apálynak, visszaszívó ereje van, és ugyancsak meg kell kapaszkodnunk a jelenben, hogy az el ne sodorjon és el ne nyeljen bennünket. A múlt ugyanis buja szirén.”³¹ Az önsúlyától elnehezedett, álmatag Spanyolország fölött az elmaradottság szelleme örködik. A hétköznapokon felülemelkedni, életük materiális nyűgeitől megszabadulni képtelen spanyolokat ellenállhatatlanul vonzzák a romantikus képzelgések, ők maguk az emlékekben élnek, és gyötrik magukat, s közben az új áramlatok mind zátonyra futnak a megcsontosodott örökség mozdíthatatlan sziklaszirtjein. „Kant Antropológiájában szerepel Spanyolországról egy megjegyzés, amely oly mély s találó, hogy amikor rábukkanunk, szinte belereszketünk. [...] Az ösök földje! Vagyis nem a miénk, nem a mostani spanyolok szabad tulajdona. Azok, akik korábban már eltűntek, továbbra is uralkodnak rajtunk, ők alkotják a halál oligarchiáját, ami elnyom bennünket. [...] Az, hogy a múlt fajtánkra milyen hatást gyakorol, a legkényesebb kérdések egyike.”³²

Spanyolország a 19. század második felének évtizedeiben, a Restauráció időszakában súlyos válságperiódusokat él át, ezt a lendületet veszített, kiégéssel fenyegető, fénytelen kort Ortega találó közmondással összegzi: „A vakok országában félszemű a király”. Az összeomlással fenyegető feszültségek előérzete arra készíti Ortégát, hogy az elsötétülésre, a fogyatékoság létmódjára Gregorio törpe, a borostömlőárus című 1911-es esszéjében, Ignacio Zuloaga (1870-1945) El enano Gregorio el Botero (1907) című alkotásának elemzésében hívja fel a figyelmet.³³

A törpe, miként az óriás is, csodabogár, érdeklődésünkre számot tartó antropológiai „ferdetorony”. A kivételes, a megszokottól eltérő, már pusztán megjelenésével is képes felszabadítani az ember fantáziáját, képzelőerejét. Így történt ez Cervantes esetében is, terjedelmes lovagregényének főhőse szokatlan testben jelenik meg: Don Quijote, az „eszement bolond”, az álmodozó idealista „fejfel a felhők között” élő lovag, aki maga is a kalandos képzelet szülte óriás. De nemcsak a fikció erdejében lelünk ilyen csodabogarakra, a montieli sikot bejárva is gigászok sokaságával találkozhatunk. Az óriások geneziséét Ortega az anyagi-tárgyi mivoltukon túl értelemmel is felruházott szélmalmonokon mutatja be: „Egyszer csak feltűnnek Criptana örlőmalmai a vérvörös naplementében fürdő látóhatáron – olyan, mintha elpattant volna az égbolt egyik vénája –, és vitorláikkal megforgatják az alkonyt. Van jelentése ezeknek a malmoknak: óriásokat „jelentenek” ezek a malmok. [...] Bárhogy legyen is, az a pillanat, amikor az ember először gondolt ki óriásokat, alapvetően semmiben sem különbözik Cervantes iménti jelenetétől. Mindig olyan dologról lehetett szó, ami tulajdonképpen nem volt óriás, de amit, ha eszményi oldaláról néztek, többnyire óriásnak látszott. A malmok forgó vitorláiban van valami, ami Briareosz karjára emlékeztet. Ha engedünk e hasonlóság csábításának, s követjük az ott látott görbe vonalat, eljutunk az óriáshoz.”³⁴

Míg a büsképű lovag alakját megálmodó spanyol regényíró terjedelmes fő művében³⁵ az óriásoknak, addig a Gregorio-tanulmányban az alacsony növésben, az eltorzult arányokban megnyilvánuló törpelétnek jut kitüntetett szerep. Zuloaga festményét Ortega allegorikus képi ábrázolásként értelmezi, s a képen megjelenő kancsal, látászavaros törpe alakjához sajátos jelentést társít, benne a spanyol nép sorsát pillantja meg. „Gregorio törpe, a borostömlőárus antropológiai különlegesség, mutogatni való látványosság lenne akkor, ha konkrét, egyedi fiziognómiáját, undorító emberi mivoltát nem gazdagítaná s nem magyarázná meg az az általános eszme, az a szintézis, ami betölti a körülötte levő zord tájat. Gregorio, a borostömlő-árus: szimbólum, vagy ha úgy tetszik: spanyol mítosz.”³⁶ A spanyol festőelődök közül Velázquez is számos törpeképet hagyott hátra, a Gregorio-képen megjelenő törpe látható fogyatékoságát, torzságát azonban azzal is hangsúlyozza és fokozza Zuloaga, hogy a törpe mellett „a földön két színültig töltött borostömlő ágaskodik, ezeket a vállára támasztva egyenesen tartja; a tömlők megörzik az állapot szerves formáit, amely bennük lakozott, s bizonyítják a szörnyűséges emberalakkal való nem is távoli rokonságot, aki úgy öleli őket magához, mintha mindkettő hasonmása lenne.”³⁷

Az impresszionista-félimpresszionista szemléletmódban alkotó Zuloaga a háttérben kirajzolódó táj megjelenítésével a borostömlős törpe groteszk alakját, „barbár sziluettjét”³⁸ ellenpontozza. A táj, a szerves világ Zuloaga vásznán magával ragadó közvetlenséggel kel életre, paradox módon könnyed, statikusságát veszített, szinte lebegő, dinamizált, elevenszerű, lendülettől duzzadó. Ebben az értelmezésében Gregorio törpe és borostömlői veszik át a táj hagyományos jegyeit, Ortega a maguk anyagságában, anyagszerűségében, súlyosságában állítja eléink őket, testességüket hangsúlyozza: „úgy jelennek meg előttünk, mint meglehetősen valóságos dolgok, melyek a földre neheznek – a létező legvégső jellegzetessége ez, amit a kárhözottak súlytalan lelkei vettek észre, amikor elhaladt előttük Dante.”³⁹

A végletek között kapcsolatot teremtő Zuloaga keze alatt egy teljes világ formálódik, amelyben az éles szem a korabeli spanyol állapotok kontúrjait is felfedezheti. Zuloaga festményét szemlélve Ortega a századfordulón is töretlenül továbbélő és sokakat vonzó spanyol hagyományok szerepét veszi szemügyre. Ortega értelmezésében a Zuloaga által megjelenített spanyol tájban egy szimbolikus történelmi tér is kibontakozik, amelynek előterében Gregorio törpe tapinthatóan érzékletesen, pontosan tükrözi országa jellegét és ambícióit: a bárdolatlan, véglényszerű alak a fejlődésben megrekedt, a fejlődéssel lépést tartani képtelen Spanyolország szimbóluma. A szubjektumát veszített törpe, aki létében, anyagságára korlátozottságában, masszaságában nem különbözik borostömlőitől, az élet-telen létmód és az ebbe való beletörődés jelképe. A természeti vitalitást és életerőt kifejező spanyol táj előterében feltűnő törpe nem szórakoztató lény. A spanyol filozófus a zoológiai szinten megrekedt, tömlőkkel megterhelt törpében a korabeli Spanyolország belső viszonyainak fizikai artikulációit fedezi fel, de nem faji-biológiai, hanem történelmi-kulturális sajátosságról beszél. Egy sajátos spanyol hajlamot tapint ki, amit a torz perspektíva, az alig mozgás dinamikája vagy egyszerűen a földhöz ragadtság határoz meg. Spanyolország túlságosan belesüppedt a történelmi talajba, olyannyira belemélyedt az emlékek sűrűjébe, benne ragadt valamiféle mozdíthatatlan régiségben, hogy nem hajlandó tudomást venni a körülötte zajló élet szélesebb köreiről. A spanyolok mintha egy láthatatlan pont-ra függesztenék tekintetüket, amikor a múlt megfoghatatlan távolságára fókuszálnak nézésükkel.

A fiatal filozófus tanulmányában a szűkkeblű, megvakult spanyol nemzeti szemléletet ostorozza, amely ólomsúlyként nehezedik a mára. A hatalmas borostömlős szorításában megjelenő torz lényben az esztétizált, a harmonikussá csiszolódott múlt mámorában élőkét látja, akik folytonos visszarévedéseikkel akadályozzák Spanyolországot, a „kontinentális lélek hajóorrát”⁴⁰ az előrehaladásban, a gyarapodásban. Zuloaga törpéje a modernizáció korában a változókat mereven szemlélő, az európaizálódással szembeszegülő, változtatni nem akaró spanyol nép szimbóluma. „Te, tömlős szatír, te vagy az az ember, aki megálls a tökéletesedés útján, megveded a lábad a földön, s elhatározod, hogy kitartsz a végtelenségig, dacolva az ellenőrizhetetlen változással.”⁴¹ Egy valaha kultúrateremtő nép most (1911) vege-

tációs stratégiák foglyává vált, kizárólag a túlélésre összpontosít, csak talajközelből, törpeperspektívából hajlandó szemlélődni.

Ortegát felháborítja, hogy míg a törpére torzságát és vaksiságát a természet, a biológikum mérte rá, amin már nem lehet segíteni, addig a spanyolság a maga torzultságát önként vállalja, és sztoikus nyugalommal viseli. A sziget-szerű létezés, a folytonos befelé fordulás álomképhez hasonló mozdulatlanságot idézett elő, s az örökös ismétlődés fogságában élni akarók a múlt ballasztjában, az időn kívüli révedés fátyolos homályában lelik örömüket. Mi azonban, tiltakozik Ortega, nem élhetünk csak a tegnapi és a tegnapelőtti, mert az, miközben az életet kínálja, az élet megrekedésével fenyeget. A kihívásokkal szembeni mozdulatlanság, a jövővel való feszült szembenállás Spanyolország halálát jelenti.

A spanyolságnak ki kell zökkennie a rátelepedett ködös atmoszférájából, ki kell lépnie az elmaradottság történelmi, társadalmi köteleiből. A bezárkózás helyett a megnyílást, a jövő, az új értékek felé fordulást kell választania. A múlt testével-terhével a spanyoloknak ugyanúgy boldogulniuk kell, miként a mesterembereknek az ellenszegülő anyaggal. Pusztán pörcsettél a kezükben nem léphetnek előre, örökségüket élővé kell tenniük, a visszatekintés gesztusát az újat kereséssel kell társítaniuk. Ortega modernizációs programja arra épül, hogy kifogja a szelet mindazok vitorlájából, akik a múltra nem az életrevalóság, az ösztönzés felől tekintenek. A múltnak az életben kell feloldódnia, azt kell erősítenie. Az örökséget meg kell metszeni ahhoz, hogy élővé tegyék, eleven mélységéig hatoljunk. A hagyományok életben tartására való törekvésnek tartalmaznia kell a megfáradt, kimerült hagyományoktól való elrugaszkodás mozdulatát is. Ortega hangsúlyozza, hogy az új Spanyolország életformáját a sajátosságaik méltósága, önmaguk megtartó hagyományai szerint, ugyanakkor a szárazföldi Európa, a „hajótest” felé tekintve kell megalapozni. A hagyományörzés és a megújulásra törekvés nem egymást kizáró fogalmak, megférnek egymás mellett, sőt, éltetik egymást. Egy vitális kultúra tengelyét éppen az emlékezet és a felejtés, a tett és a megnyugvás egyensúlyára való törekvés jelentheti. Amellett, hogy érdeklődéssel fordulunk múltunkhoz, örökségünkhöz, és intim viszonyt ápolunk hagyományainkkal, emlékeinkkel, áhítanunk kell az újat is. Övni kell a régit, az időtálló, de helyet és lehetőséget kell adni a még szokatlannak. A hagyományok és az újító kedv kölcsönösen feltételezik, gazdagítják egymást.

Magabiztos lendülettel megrajzolt kultúraelméletében a kultúrák mélyszerkezetét vizsgáló Ortega nem téveszti szem elől a legrejtélyesebb jelenséget, önmagunk látását sem. Miként az erdő vagy a tenger, mi magunk is felszín és mélység vagyunk, látható énünk láthatatlan énünket takarja. „Ahogy a Hold is csak sápadt, égi hátát mutatja felém, hasonlóképpen az „én”-em is egy – megismerés előtt elhaladó – köpenybe burkolózó utazó, aki szöveggel takart hátát engedni csak látni.”⁴²

¹ José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Elmékedések Don Quijotéről. Korai esztétikai írások. Budapest: Nagyvilág, 2002., 104.

² José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 106.

³ José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 118.

⁴ Simmel továbbra is a hagyományos germán-latin kettősségben gondolkodik, s a latin kultúra szerves alkotó elemének tartja a görögséget is. „Talán ebben is a földközi-tengeri népek egyik igen általános vonása nyilvánul meg: az, hogy viselkedésüket a néző jelenlétéhez igazítják. Még ma is milyen másként énekel Németországban és Itáliában a mezei munkás, ha egyedül ballag a mezőn, és azt hiszi, senki sem hallja. A német nemcsak hogy „önmagának” énekel, hanem mintha egyszerűen csak belülről, vidám, szentimentális, megindult hangulatából fakadna a dal, amely csak megszólalni kíván, s így az éneklőt – kissé nyersen kifejezve – egyáltalán nem érdekli, hogy miként hangzik. A talján ezzel szemben az ilyen pillanatokban is úgy énekel, mintha közönség volna jelen, s ő pódiumon állna. [...] a germán népekből bizonyos fokig hiányoznak az esztétikai érzéki-ség azon értékei, amelyekre a román népek magukat ráneveltek. Úgy vélem, még a görög művészet is jelentősen különbözik ebben a germán princípiumtól [...]. A görög szobor embere büszke szépségére, s tudja, hogy ezt a szépséget reprezentálja a néző előtt.” Georg Simmel: Rembrandt. Budapest: Corvina, 1986., 65-66.

⁵ José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 119. Apuleius Virágoskert című művében a Szókratészről szóló rövid beszámoló is alátámasztja Ortegának a görögség mediterrán-idegen világszemléletéről vallott álláspontját: „ha egy szemrevaló ifjút pillantott meg, és az egyre csak hallgatott, azt mondta neki: „Szólalj hát meg végre, hogy láthassalak már”. Szókratész tudniillik meg sem látta az olyan embert, aki nem beszélt, úgy vélekedett ugyanis, hogy az embereket nem a szemünk, hanem az értelmünk pillantásával és szellemünk tekintetével kell szemlélünk.” In: Apuleius: Virágoskert. Budapest: Magyar Helikon, 1974., 127.

⁶ José Ortega y Gasset: El „pathos” del sur. In: José Ortega y Gasset: Obras Completas I., Madrid, 1983., 500. Idézi Csejtei Dezső: Ortega y Gasset és a mediterrán világ. In: Csejtei Dezső: Írások északról és délszakra. Veszprém: VHTA, 1999., 292.

⁷ José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 119-120.

⁸ José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 120.

⁹ José Ortega y Gasset: Una interpretación de la historia universal. In: José Ortega y Gasset: Obras Completas IX. Lásd: Csejtei Dezső: Id. mű 293-294.

¹⁰ José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 128.

¹¹ „Che pensa! Non deve mai pensar l'huomo, pensando s'invecthia!... Non deve fermarsi l'huomo in una sola cosa perche allora divien matto: bisogna aver mille cose, una confusione nella testa.” J. W. Goethe: Itáliai utazás, 1786. október 25. (Rónay György fordítása.) Idézi José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 124.

¹² José Ortega y Gasset: Elmékedések a Don Quijotéről. Előzetes elmékedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 125.

¹³ José Ortega y Gasset: El „pathos” del sur. In: José Ortega y Gasset: Obras Completas I., Madrid, 1983., 499. Idézi Csejtei Dezső: Id. mű 290.

- ¹⁴ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 127-128.
- ¹⁵ Muladi Brigitta: Latrok Krisztus keresztjén? In: Új Művészet 4 (2003), 22. Lásd még Rudolf Wittkower – Margot Wittkower: A Szaturnusz jegyében. A művész személyisége az ókortól a francia forradalomig. Budapest: Osiris, 1996., különös tekintettel a VII. fejezetre.
- ¹⁶ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 125-127.
- ¹⁷ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 113.
- ¹⁸ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 143.
- ¹⁹ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Első elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 181.
- ²⁰ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 128.
- ²¹ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 128.
- ²² José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 130.
- ²³ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 117.
- ²⁴ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 134.
- ²⁵ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 135.
- ²⁶ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 138-139.
- ²⁷ A fiatal spanyol filozófus lelkesedése a német kultúra iránt berlini (1906-1907) és marburgi (1911) egyetemi éve alatt formálódott.
- ²⁸ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 140. Platón vonatkozásában lásd a Theaitétosz című dialógust.
- ²⁹ José Ortega y Gasset: Esztétika a villamoson (1916). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 29.
- ³⁰ José Ortega y Gasset: Esztétika a villamoson (1916). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 31., 33., 37.
- ³¹ José Ortega y Gasset: Elmélkedés a vadászatról (1942). Budapest: Európa, 2000., 111.
- ³² José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Az olvasóhoz (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 97.
- ³³ José Ortega y Gasset: La estética del enano Gregorio el Botero (1911). A fiatal Ortégát Camille Mauclair 1911-es Zuloaga-recenziója ösztönözte esszéje megírására. Lásd Camille Mauclair: Ignacio Zuloaga. In: Die Kunst für Alle (27. Jahrg.) 1. Oktober 1911., 1-17. Ignacio Zuloaga két jelentős torpeábrázolása: The Dwarf Dona Mercedes (1899., 130 x 97,5 cm. Museo de Orsay. Paris); El enano Gregorio el Botero (1907., Museo de Arte Moderno. Moscú).
- ³⁴ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Első elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 173.
- ³⁵ Az elmés és nemes Don Quijote de la Mancha (1605-1615) című regény.
- ³⁶ José Ortega y Gasset: Egy kép esztétikája: Gregorio törpe, a borostömölőárus (1911). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 73-74. (Kiemelés tőlem: K. Z.)
- ³⁷ José Ortega y Gasset: Egy kép esztétikája: Gregorio törpe, a borostömölőárus (1911). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 69.
- ³⁸ José Ortega y Gasset: Egy kép esztétikája: Gregorio törpe, a borostömölőárus (1911). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 71. (Kiemelés tőlem: K. Z.)
- ³⁹ José Ortega y Gasset: Egy kép esztétikája: Gregorio törpe, a borostömölőárus (1911). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 71.
- ⁴⁰ José Ortega y Gasset: Elmélkedések a Don Quijotéről. Előzetes elmélkedés (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 143.
- ⁴¹ José Ortega y Gasset: Egy kép esztétikája: Gregorio törpe, a borostömölőárus (1911). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 76.
- ⁴² José Ortega y Gasset: Esztétikai tanulmány – előszó gyanánt (1914). In: José Ortega y Gasset: Id. mű 14.

Gácsi Mihály: Dózsa-sorozat - III. Temesvár felé, 1972, linómetszet 33x55 cm

Zsávolya Zoltán

Gárdöl Eszter

Látogatóilag a Gare de l'Est-en –
köldökszinór-gatyakorcon ereszt el
a naptalan Kelet. Térképet kerít-
nie felesleges, kellőn kognitív,
beszaladja a játékgépet a golyó:
utcák síkföldjét a tahóka. Ohó!

Adynak egykor válni kellett innen,
én ma érkezem, ösztöndíjas-ingyen.
Azon múlik, hogy szörnyen pártol éppen
Gárdöl Eszter. Nem rossz efféle néppel
hetedikből tizenketted – iziglen
költözni, vagy épp Páris-ba, bizisten!
Egy városba, mely körútjain: dalol,
művészetiileg máig az ethalon.

Sziszeg még mögöttem, dohog a vonat
ha együttmaradunk, Ile de Franc-on hozat
ki máskor Eszter. Nem bírja a szivem
a vasutat, zubogó, szörnyű üzem.

Eszter meg pöttyruhás, barna „szörnyeteg”,
lila nyakkendőn gyógyítná szörbeteg
arcom, mitől eláll szakállmérgezésem. –
Túl házias, nem az esetem mégsem,
ki ilyen szerkót vetetne föl velem
(csendesesen dühöngök az ötleten).
Befűt vele bolond álmaim alá,
ha tényleg feminin: Eszter a halál!
Könyörtelen vonszol végig szalonokon,
rusztikám couldus-kertaljakon oson.
Ásitok s jaj, a szájamban kapanyél...
nem éppen setét gondok közt henyél
ez az énem, ni, Eszterrel itten;
nem húzok haza, nincs az az isten!
De álmomból kitetszik Magyarország
(nagy állat, igen, a pofáján ormány).
Eszter eltereli figyelmem bőven,
kiutam maximum Marseille vagy Leuwen.
Holnapra fehérebb leszek tőle,
neki kreolabb nálam a bőre.
Teríti fölém testének védszárnyát,
me glátom benne az örültek vészlányát.
Nem bízva nála véletlenre semmi:
hasztalan próbálnék őtöle elmenni.
Ahhoz túlságos erősen fenyeget,

belegondolva: nem is tesz egyebet.
Egyik ökle felettem kórház-tető,
másik: EÜ-kártyás magyar Temető.
Konstatálom: ez tehát tényleg Paris –
lesz rajtam kívül majd jó nála más is...
De addig: „Fel, fel, Eszter, vígalomra!
Otthon épül millió tilalomfa,
ide jöjjenek sorban ámulások,
amíg csak nem ugatom azt: „E' má' sok! „
Nem zsarol ki belőlem több öröm-zsoltárt,
végtére öt ezredéve ott áll
mögötte eszméletlen fedezékül,
(elhallgatnám, de lám, belekékül...);
szüneteltetheti idegen „fiát“;
kezdem majd újra, a szuflám most kihágy...
De újraéledek a Virág felett,
kelyhe neheztelőn adott felelet,
arra, mi nem is kérdés, pézsma-szaga
a Sorsom bére, a kísértés maga.
Küldi már önmagát, élveteg, felém,
csipkésen, forrón, illatosan. Nem én
vagyok az, aki ellenáll ilyennek,
s néember-árnyéktól kevésbé ijed meg;
jókedvét jól, óvatosan vigyázza,
saját ösztöndíjával regulázza...

Erzsébet napi óda

1) Preludium

feltámadott Fatilla

az Ezred ford.-ja meg!
s nem feledi sosem már:
habár köztünk a lekvár
itt támolyog a Mint(h)a
kezében sűrű írka

neve nem magyar, inka

útjába egy klozett áll
s az Ezred Ford.-ja rúgja:
Lajoskával kokettál –
azért fölül a rímja
alulra vízjel írva

(Zsavojnyik Zolti)

2) Maga-a-dolog-ludium

Jöjj el, szülésznő, te szabj nekem rendet!,
s ha épp kórházi lány lennél csupán...
... névnapodat ne ünnepeld túl, rend'csek?
Legalábbis ne meghalasztva az apukám,

ki bent fekszik, amikor, lám, mulatsz te
(szart-húgyot alig szörcsint szívacsod),
s társaság labdáz' veled, őszök mélye:
az Éj. Hajnalban felsírsz: „Ki vagyok?!“

Fapapucsban és falfehéren a doktor [úr]
szállásodról kiszáll, oly sivár az egész.
Félrekezel, ügyeletben ha torkon [...].
Ádáz fej. Lenne bár agyatlan ékszerész!

*

Jöjj el szülésznő, csinálj nekem kurzust!
Csak ne mint pár Tisztsegeluszttató.
Csincilla éljen benned, ne bősü ursus,
strófám végére perdülj, kis K(l)etó!

Személyed, ó, vesztegetőn bolondít. –
„Egyszerre kint s bent“ ..., duplult műremek:
csinálom (szobrom, meg tied is, blondi,
s belőlem te, nem én neked: gyereket).

*

Jöjj el, szülésznő, s légy tényleg szül-ész nő!
Szülj meg! (A bajsdom tükröd üvegén.)
Elkämpicsorult zseni vagyok. Vésztő
az otthonom, nem Makó, Öcsöd. Én

magzat-zombikat tengereken kaszállok,
marokszedőként nyomulsz rám, igen.
A kévék megannyi csecsemő („Állot!”),
visszahozom mindünket a Nagy Vizen

átal Európába, ahol most az idő
fényes expresszként rohan a Csalagút
mélyén oda-vissza, s megint előlről, amidőn
megigézi a Tömeget, a rügött valagút.

*

Jöjj el, szülésznő! Légy/ne légy (szül)észnél!
Előbbi pénzmag. Másik ráció,
mely az ösztönök bálján táncteret kér –

Esélyegyenlőtlenségi Csekélyekéj a dáridó.

3) Uto-ludium (plutónium)

Jöjj el, szülésznő, csinálj nálam rendet!
Takaríts, nyuszi, különben ütök...
S ne mondjad: „siksze”, ne mondjad azt: „kendnek”.
Nyelved nyelvére ne üljék üszög.

Tóth Imre

Teljes elsötétítés

Amikor először ültünk le a fekete papírral letakart ablakok mögött, hogy az ebédlőasztalnál elfogyasszuk szerény vacsoránkat, még nem gondoltuk, hogy ez lesz belőle. Még a rádiót is le kellett halkítani, nehogy meghallja a szomszéd, hogy nem azt hallgatjuk, amit ő, és a körfolyosóra sem szabad kiállni cigarettázva, mint régen, mert a gyufa lángját megláthatja az ellenséges légierő.

Mikor felszálltam a villamosra, azt hittem, látlak még, de felduzzadt az idő, ma már mások ülnek helyünkön, mások eszik ételünket, mások szeretik asszonyainkat, mások nevelik gyermekeinket. Ott vannak mindenütt.

Mielőtt beáll a teljes hírzárlat, a rádiótilalom, még utoljára üzenek neked. Aki hallja, adja át! Azt üzenem, hogy ne higgy senkinek, mert ez nem az a föld, nem az az idő, és nem azok az emberek. És mi sem vagyunk már azok. Jó szándékkal tesszük egymást tönkre : alkatrészek a szörnyű gépezetben. Nem látjuk célját, mert talán nincs is célja, csak hogy egyenként örölje fel minden egyes részét, míg végül maga is megsemmisül újra. Igen, így látom, ahogy ülök mindennel szemben, az asztalon az utolsó üveg bor, és a pislákoló gyertya.

Láttam boldog lényeket is, de azok nem itt éltek, nem evilágon, sem pedig túlnan. Kihasznlom az időt : írok. Nem mintha lenne kinek, csak megszokásból. Persze, ha tudnám, hogy az a bizonyos bíró, aki ítél mindenek fölött, elolvasná, mit érdekelne, hogy jön-e válasz. Az maga lenne a megnyugvás.

Lassan eljön a pillanat, amikor elfogy a bor, és a gyertya is leég. Ha megszólalnak a szirénák, le kell menni a pincébe. A kézirat nem, csak a test ég el egészen.

Berlin, 1985

Reggel érkeztem a városba, zúgó fejjel, ahogy zúg a szél,
 És a szárnyas angyalok. Távozásom is reggelre esett, ahogy
 Álltam a kivégzőosztag előtt. Egyszerre kaptad meg összes
 levelem, írtad, ez a város negyven év után sem feledhető.
 Nem tudom, ki voltam, mit követtem el, vagy épp
 Ellenkezőleg, büszke lehetek. Ahogy azt sem tudom,
 Áll-e még a Ring Café, ahol a kávé és a hab egyaránt
 élvezhető. Sör után tokaji, és parfé, ez a zagyalék, akár
 az élet.

Zörgő láncfalpak, és dörgő 88-asok.

„Ennyire hiányzol” – írtam. Egy bérelt szobában. Nem tudtam,
 később mennyivel rosszabb lesz. Például most.

A fal innenső oldalán állunk, mégis másik oldalon.

Azon a nyelven azóta sem, egy szót sem. Későre jár.
 Megint nem alhatok. Az angyalok lezuhantak a fákról.
 Az élet továbbra sem élhető.

Gácsi Mihály: Az igehirdető, 1976, linómetszet 33x46,5 cm

Kilián László

Tengeri

(Regényrészlet)

I. Hermes

Türik gyöngy nélkül.

– Hol a gyöngy a pezsgőből?

Felháborodottan pillantott oldalra. A karcsú üvegpoharakból kétségkívül csak a buborékos ragyogó ital nézett vissza rá. A személyzet valóban elfelejtette a champagne-porciózásokor a gyöngyöző folyadékba ejteni a gyöngyházfényű gyölcscákát.

– Hol a gyöngy a pezsgőből?

Megbotránkozásából mégis csak a suta pillantásra futotta. Gyáva volt elárulni magát. Félt, hogy kiderül; ő is sznob. Jól tudta: elvárása avitt illemtan-kódexek írott malasztja. Jól tudta, hogy évődéséből kiindulva mások firtatni találnák: mi okból is ragaszkodik annyira a ritka kincsecskék szeszbe potyogtatásához (– disznók elé szórt gyöngy –). Az ódon partykra gondolt, amelyek ugyan finom eleganciával pergették le a maguk idejét, az ő felmenői és a távolibb rokonok ősei közül is csupán üres mendemondákat hallhattak az efféle úri huncutságokról. Ez pedig néhány ügyes keresztkérdés után napvilágra kerülhet itt.

Keserűen hunyta le a szemét. Italába kortyolt és azzal vigasztalta magát: ő akkor is méltó rá, hogy itt legyen. Méltó, mert sokat olvasott a néhai partykról, minden velük kapcsolatos etikett-előírást felkutatott. Betanulta őket, mégis egész máig csak testi vágyaitól túlhevített éjszakák álmaiban foroghatott ilyen helyeken.

De most, Thérèse invitálására a zaklatott éjek árnyékából a fényre léphetett. Igaz öregcskén, itt lehet. Az első igazi partyn.

Nézi az idegen seregletet.

– Micsoda arcatlan, arctalan népség. Türik gyöngy nélkül. Isszák az üres pezsgőt – gondolta. Vizslatta az elegáns társaságot. Kereste az ürügyet, amivel közéjük léphetne.

– Arctalanság tekintetében vitatkozom a hölgygel – vetette közbe bizalmasan odébb az angol úr küllemű varázsló Hermesnek. – Nézze csak meg. Persze közbenyúlásom is kellett hozzá: találhat itt kedve szerint mindenféle embert.

– Ugyan Mister, tudnia kell, idegenkedem attól, hogy észrevegyem a periférikusok rosszindulatát. Inkább vigasztalja meg szegény matróznát egy ügyes blöffel! Az efféle nénék csak addig maradnak képmutatók, amíg észreveszik őket.

Szólítsa meg, rájöhet, rögtön rajongás váltja az előbbi megvetést. Vagy egy magust kell egyáltalán erre nekem emlékeztetnem?

Az angol zavartan fordult meg, ijedten keresgélt gondolataiban, miközben az öreg hölgy felé indult, aki most is a közeli társaság csicsergéséből szeretett volna egy szót vagy gondolatfoszlányt, hogy abba kapaszkodva végre csatlakozhasson hozzájuk.

– Ugye, hölgyem volna Giselle? – kérdezte modorosán meghajolva a meglepetésében hátrahökölő fürkészésen kapottat.

– Ó – fújt nagyot a modern nő, hitte is, hogy így kell levegőt vennie az etikett szerint. Lelke – amelyet mióta csak eszébe tudta, picinynek hitt – megremegett: lám, felfedezték. – Igen, Giselle vagyok – futott át a nevelés, bár szendének szánt mosoly az arcán.

– Engedje meg, hogy bemutatkozzam. Doktor Tittel – intett a lakájnak, elvette Giselle poharát és a tálcáról két telt emelt le. Amikor az elpirult nő kezébe adta az új italt, tarkójába hasított a fájdalom. Tudta, ez következménye valaminek, ami pillanatokon belül megtörténik vele. Vagy már meg is történt? Hirtelen fogta el a rémület: ott dagadt a zsebében, nehéz lett tőle a nadrágja. Először csak kívül simította meg, hátha rájön, mi az. Aztán kénytelen volt mimelten hanyag eleganciával zsebre vágni a kezét, miközben sokat sejtetően vigyorgott az olvadozó nőre. Alig tudta palástolni megdöbbenését. Zsebében kukoricaszemek zizegtek. Ugyanezzel a természetességgel nyúlt mellényzsebébe az imént még a kukoricát markoló kezével, előhúzta óráját, rápillantott.

– Tudja, a közép-kelet európaiak felette kedves néven emlegetik a kukoricát – megint a zsebébe nyúlt, elővett néhány nagyobb szemet. Először a maga, majd az öreg hölgy poharába ejtett egy-egy magot.

– Tengeri. Tengerinek nevezik a magyarok – hajolt közel a nőhöz. Bizalmaskodó, elszorított hangon folytatta – biztosan ön is torkig van ezzel az affektált, vagyis arisztokratákhoz méltatlanná lett gyöngy-potyogtatással. Szegény Champagne – kacsintott az elkápráztatott Giselle-re, aki azon nyomban ellenkezőjére változtatta a saját, néhány perc

előtti véleményét, aki nagy bölintés kíséretében kacsintott vissza és újdonsült nézetét nyomatékositva kortyintott a kukoricás pezsgőből.

– Ez is tengeri, mint a gyöngy – nézett szórakozottan a magra a pohár fenekén.

Titel fürkészve kereste a tekintetét.

Amikor végre megtalálhatta, kénytelen volt magában elismerni: egész jó; ez is tengeri, az is tengeri.

Hermes mintha ott lett volna. Megnyugodott, hogy kimódolt játszmájában immár Giselle-t is beltaggá avatta az angolkodó.

Az istenség arca néha ijesztően sima és ránctalan, szeme olyan tiszta volt, akár a tüdőbajos szüzeké; hátrasímitott haja, mintha fésülés előtt is ugyanúgy szabályos barázdált rendben lett volna; szemöldöke magasánfutó. Legsúlyosabb mondandóit is olyan könnyedséggel fejtette ki, hogy hallgatói még mielőtt megértették volna, a térszöny és a szimpátia keverékét tapasztalhatták magukon. Világos viselkedésétől a nők és a gyengeidegzetű férfiak azon kaphatták magukat: szoronganak, a nagy fényesség mögött feneketlen mélység ásít.

Ő, a ragyogással és a szakadékkal kísértő lépett oda Giselle-hez és Titelhez.

– Lármáznak a buborékok a poharakban. Ha tehetik, ugyan juttassanak nekem is egy szem magot – nézett mélyen a hölgy szemébe és határozott mozdulattal az angol elé tartotta a pezsgőjét.

Amint a harmadik pohárba hullott a kukorica, az első-party is megsejdíthette Hermes kriptahidegből érkező laterna magicáját. Gépiesen koccintottak.

– Miért ijesztget? – hallotta saját hangját Giselle.

Mintha sok év előtti hangszíne tért volna vissza, de sokkal inkább megdöbbsent azon, hogy már az is hallatszik, amit gondol.

– Miért ijedt meg? Tőlem fél vagy a félelemtől? – mosolygott rá Hermes. Ragyogó arccal folytatta – A derűért lett a party. Ezért a kukorica, a pezsgőben, az Újvilág forró napjának gyermeke.

Giselle, ez a derűs boltozat a szorongás felett, mintha fokról fokra fiatalodott volna. Vissza tudott mosolyogni a kérdőre vontra. Az imént még oly elementális ijedelem ellillant.

– Látja, itt a ború illan el, marad a ...

– a káprázat – folytatta helyette a tudtán kívül hermesi varázslat tárgyává lett hölgy, aki valóságosan is reményteljesebb ifjúságába tért vissza pillanatról pillanatra.

– Káprázat, hogy a szarkalábaknak az arcán, a májfoltoknak a kézfejen a nyoma is eltűnt?

– Káprázat – vágta rá dacosan Giselle, holott tétova mozdulattal arcához emelte kezét, amelyet megvizsgálva be kellett látnia: foltjai, bütykei jelenéből múltjává lettek.

– Bocsásson meg – fordult hozzá Titel – még én is inkább mondom erre, hogy káprázatos.

– Önök játszanak velem – hallhatta megint kintről a saját hangján a gondolatát.

A két férfi meg csak gonosz kis mosollyal figyelte a nőn megesett csodát. A sugárzó nőt egy öregasszony ruhájában.

Örömködésüknek a party eseményei vetettek véget: a kis csoportok sorra fordultak a közelgő, egyre népesebbé váló társaság felé. Egyre-másra csatlakozott a vonulókhoz újabb és újabb kettes, hármas hallgatóság. Csak Hermes tudta: ez is az ő révén alakult így.

Giselle – úgy fiatalon –, Titel és Hermes is odahúzódott és vonult velük a kert felé, hallgatták a csoport élén mesélő jelmezes alakot.

– Az is lehet kínos, ha az idegenben járót szeretik a helybeliek. Ilyen városban kerestünk mi is kastélyt, holmi kápolnát; és bár tudtuk, a sacrum poliszában mindaddig fenn hordja orrát éltesebb és félgyerek, amíg magában siet az utcán, hogy csak akkor forduljon közvetlenkedő kedvre, amikor tudakozódnak tőle; mégis könnyelműen léptünk oda egy bácskához: merre találjuk a kéjlakot vagy az áhítat helyét. Könnyelműen, mondom, mert a kérdésre ugyan tőle vártunk választ, néhány lépésre mellettünk egy másik öreg is vendégszeretőnek akart mutatkozni. Egyik fontoskodóbb volt, mint a másik. Az első széles gesztusokkal, rekedtes hangon, igaz kissé keresgélve a jó szót, magyarázott, aztán vadul mutogatni kezdte az egyeneseket, a kanyarokat jobbra és balra. Az eligazításból jól kivehettük: képzeletben, ezzel az idegenvezetővel tettünk egy kört a város ezen negyedének néhány épületblokkja körül. A szereplés végén ő maga is elbizonytalanodott.

A másik kaján vigyorral hallgatta. Olykor-olykor alig tudta tartóztatni magát, de mindig időben beharapta a száját. Mire végül sorra következhetett, nagy elánnal vette sorra az útvonal jelentősebb fordulópontjait. Hosszú egyenesek, gyakori kanyarok erre is, arra is. Az ő válasza is maga volt a labirintus. Udvarias ámde értetlenségről árulkodó viselkedésünk meglepte: újra nekilátott – beszélhetek nekem, én akkor is célba irányítalak benneteket. A másik másként látta. Váltig másik útvesztőre esküdött. Rövid kérdésünk után ők ketten már hosszú ideje magyaráztak idegennél idegenebb nevű utcákról. Az egyik módszeresen teljesen más sugárutakról, terekről ordított hamarosan, hogy a vetélytárrá alacsonyodott körútjai, közei és csomópontjai hangfoszlánnyá töredezenek a zűrzavarban.

Kitartóbbak voltak, mint mi. A végén ugyanolyan indulattal mutogattak nekünk, mint egymásnak, végül ránk is annyira haragudtak, mint a másik idegenvezetőre, azzal a meggyőződéssel: mi hülyék, a másik meg a város vendég-szeretetőjéről szóló legendák megátalkodott és esküdt rombolója, a polisz most előbújt ellensége.

Hermes és Titel együtt mosolyogtak a többiekkel. Szinte annyira élvezték a szépbeszédű, jelmezes sok testccsel előadott fiaskóját, mint a mesélő uszálya. Csak Giselle maradt olyan, amilyen előtte. Hamarosan ki is szúrta a party alkalmi szájhőse. Már a műves kioszkhoz értek és csepürágóhoz méltó taglejtéssel mutatta be társait. Az igazi Harlequin az igazi Colombine, az igazi Pantalónét és az igazi Dottorét. A kicsiny, fából emelt kioszk rögtönzött díszletekkel kistafirozva várta a játékot. A sereglet zsbongva gyűlt össze az alkalmi színpad előtt, így alig hallhatta valaki, amikor Harlequin egy lopott pillanatban félrevonta a kivirult, mégis búslakodó Giselle-t.

– Giselle, Giselle! Kis Giselle. Honnan ez a maskarádé? Oly régen láttalak. Oly régen ily fiatalon.

A nő még a rendre szóvá testesülő gondolatában is elakadt a váratlan találkozástól. Elsápadt, de mire eszmélhetett volna, a rombusz-mintázatos ruhára hivatott alak már a színi eseményeket váró sokadalom hullámvölgyei között kapaszkodott a játéktér felé, ahol egy ideje élénk taktusok közepette együtt forgott Pantalone és Dottore.

Hátukat egymásnak vetve pörögtek fel-alá a kioszkban. A némajáték Pantalone-Padronéra azt rózta ki, hogy most göthős alkata ellenére is kitolt hassal toporogjon és hol hasát simogassa, hol jobbával az övére akasztott pénzes zacskót lapogassa. Doctus-Dottore maszkjára tett szemüvegét igazgatta, vagy hol jobbal, hol ballal illette álcázottan ráncolt homlokát. Ahogy illik, túljátszották magukat. Pantalone erszény-méricskélései, otromba hasvakarásai, Dottore szemüveg körüli ügyetlenkedései és az égbénzés okán esett botlásai neveltették meg a party vendégeit.

Az előjáték végeztével lépett színre kart karba öltve Colombine és Harlequin. A pantomim modorához hiven mutogattak el: milyen ház, milyen torony megközelíthetősége érdekli őket.

– Ezek azt játsszák, aminek a meséjét az előbb hallottuk – sügtak össze itt is ott is a nézőtérré lett pázsiton a tipródók.

Pantalone mindjárt a néha enyelegni is bátorkodó páros felbukkanásakor a válláról aláhulló köpenye alá húzta az övéen eddig elől dagadozó börszűtyőt, de aztán udvariaskodó hajlongásokkal, mozdulatkacskaringókkal vezette be eligazítását. Már ebbe az előjátékba is olyan ügyes ügyetlenkedéssel keveredett bele, hogy nézői nevetgélve, olykor tapssal fogadták a figurázást. Harlequin és Colombine gyakran néztek össze, látva Pantalone mozdulatait, aztán szét-tárt karral, fejrázással tudatták a közönséggel: csupán a csodálkozásig tudnak jutni Pantalone tevékenysége nyomán. Egész testével kigyózva ábrázolta a néma útvonal-leírást először. Aztán észelve a párocska értetlenségét, karját összefonta, jobb kezével összecsippentve száját kieszelte az újabb mutogatást. Bal karját előre nyújtva, jobbjának mutató és középső ujjával, mint lábakkal lépegetett rajta, a kanyarok megjelenítésére mindig elfordította az útnak szánt karját, de Harlequin és Colombine rendre felvetett arccal nézett össze és tárt karokkal rázta a fejét. Már mindenki nevetett a táncraktusos, édeskés muzsika közben, amelynek egyre hangosabbnak kellett lennie a röhögéssé fokozódó siker miatt, amikor a felsülések sorozatának végén Pantalone már térdcsapkodással, toporzékolással imitálta dühét.

A rövidjáték Dottore akcióba lépésével folytatódott: úgy penderítette félre a dühöngőt, hogy az – akár a guignolbábok – a kioszk korlátjára borult, rárogyott a vékony gerendára, és felsötteste, mint a rongybabáé lógott alá, élettelenül lengett a kar és a fej. Dottore csakúgy meghajolt minden irányba, mint Harlequin és Colombine előtt, és nagy bólogatások közben mutogatott magára és a fejére: ő bizony el tudja magyarázni nekik, amit kell.

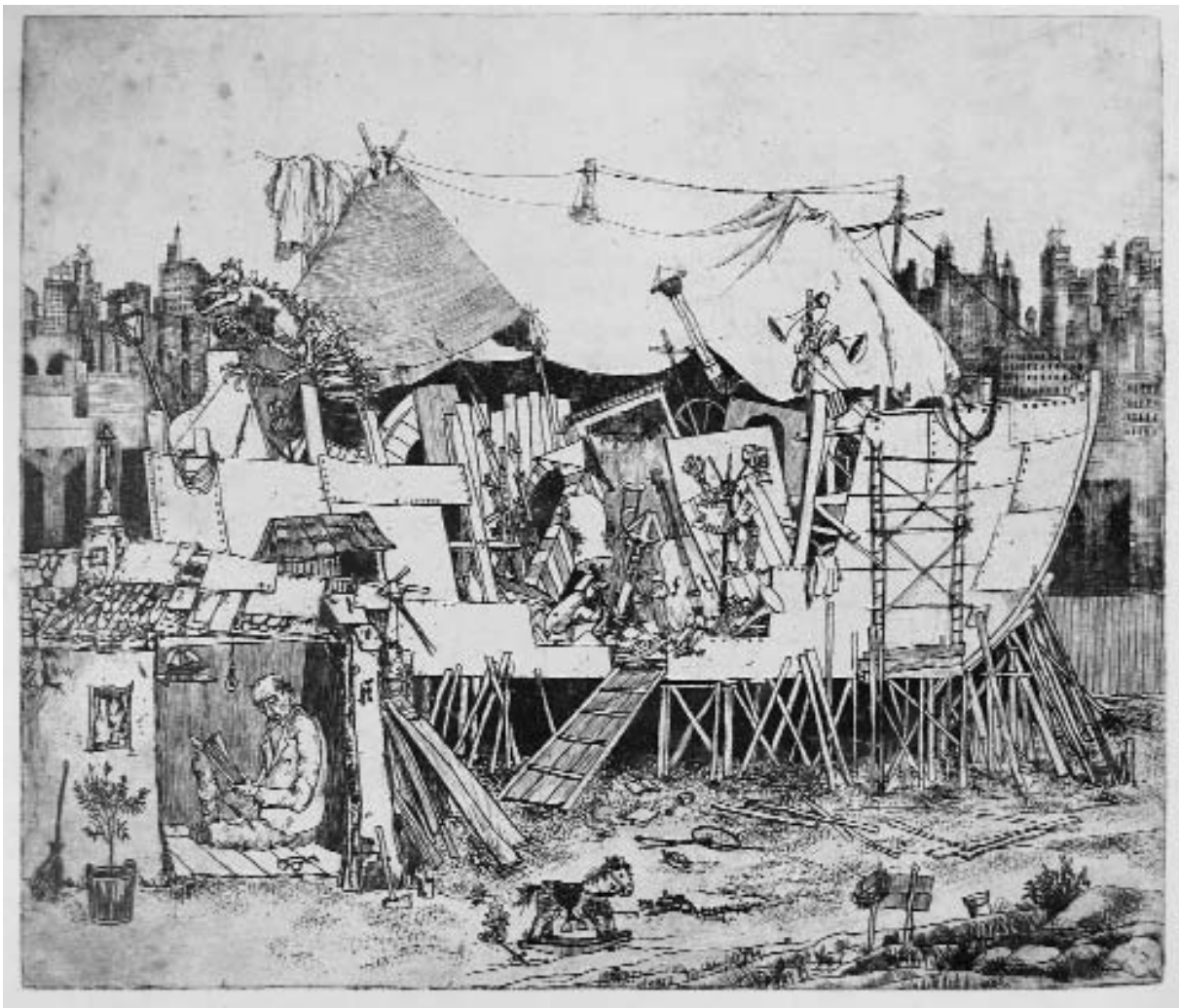
Tudálékosan homlokára borította tenyerét, aztán ornyergére tolta szemüvegét és jobb mutatóujját az égre meresztve ő is attrakcióba fogott. A muzsika lassulva követte az eseményeket. Dottore a pár közé állt, egy irányba fordulva velük egy nagyot mutatott előre. Még felsöttestével is utána dőlt. Colombine és Harlequin mögé homorítva pillantott össze, a szemüvegesre ejtették tekintetüket, aztán visszanezve egymásra hosszan rázták a fejüket. Dottore visszafordult és felegyenesedett, átkarolta őket és nagyot lépett velük. Keresztbe vetve karját rájuk mutatott és tíz ujját szétterítve tízszer mutatta nekik ezt a körmök számlálta mennyiséget. Bólintott. Inkább csak magának. Újra átkarolta az eligazítandókat. Minden ajánlott irányváltoztatást azzal érzékeltetett, hogy gorombán rángatva jobbra vagy balra cibálta őket. Hamarosan dulakodássá fajult a játék a közben egyre bánatosabbá fakuló muzsika foszlányaira, amely itt-ott hallatszott a kacagások, tapsok rövidke szüneteiben. Colombine és Harlequin hamarosan kitepték magukat a Doctus Dottore öleléséből. Menekültek volna; de az ruhájukba kapaszkodva tartotta vissza őket. Váratlanul Pantalone is feltámadt a korláton. Remegő lábbal, rázott kézzel támadt vetélytársára, aki hol ellene, hol a párocska visszatartásáért keveredett kéztusába. Persze a kioszk attrakciója most is sikerrel mutatta a helyzet hangulatát. A négyes huzakodása után Pantalone akkor került újra rongybabának a korlátra, amikor a hadonászó nőt és férfit úgy megpörgette maga körül a Doctus, hogy a forgó-szédülő alakok taszították ki a játéktérről. A forgás Pantalone kiiktatására és az ellenkező kettős megnyugtatóására is alkalmasnak bizonyult. Harlequin és Colombine is mimelt aléltsággal penderült ki karjából. Elestek a játéktér két szélén. A győztes aztán liszteszsákként húzkodta őket vissza, és hátul a díszletekhez ültette őket, akik csak néha vetették fel kezüket, rúgtak egyet-egyet. Dottore újabb kísérletet tett az elszedítettek célbajutásának leírására. A kiültetettek félrebillent fejjel, rángva ültek előtte, ő pedig inkább a közön-

ségnek játszott a utat. Egyhelyben imitálta a lépéseket. Karjával hegyesen belelendített a látszólag maga mögött hagyott levegőbe. Dühödött könyöklés a képzelt szélben. Térd és boka annyiszor tűnt egy lépéssel előre vinni, amilyen távolságot mutatni akart a félreültetteknek az egyenesen haladásból. A kanyarokat katonás „jobbra át, balra át” írta le. Amint egyre véglegesebben belebonyolódott a pantomim-rutinba és unalmassá vált volna a party-népnek, éledezni kezdett Colombina és Harlequin. Először titokban lopózva akartak kerekét oldani, de az ugyancsak életre kelt Pantalonéval közvetett dulakodás nyomán megint a kínos némameséhez látott. Közben egyre kacagott a nézősereg. Másodszor négykézláb szöktek volna a kíváncsiságuk csávájába esettek, de Dottore a dulakodást is méltónak találta magához, csak hogy célt érhesse, akiknek már csak az iszolás lett a vágyuk. Hárman hemperegtek, majd negyediknek közéjük vetette magát a megint megiperedett korlátra terített. Doctus, a megint felülkerekedett hosszú tapsot is kapott. Helyben hagyta Pantalonét, hogy utána így tegyen a párral is – igaz velük is csak egyesével. A harmadik menekülésből végre megoldás lett: akkora dömöckölődés kerekedett a négy figura ábrázolásából, hogy a gyepre jött közönség még azt is megbocsátotta, amikor ennek is, annak is lecsúszott vagy elrepült a maszkja. Most Dottorét terítették ki és a heverő szemüveges fölött dicsőségesen parolázott Colombina, Harlequin és Pantalone, mielőtt learatták volna a siker babérait.

Taps és hujjogás. Titel és Hermes azonnal intettek a személyzetnek a pezsgőkért.

– Jobbak, mint vártam – nézett el a kiosk feletti sötétségbe az istenség.

– Köszönöm, uram. Igyekeztem – pislogott rá Titel a maga rátarti módján.

Gácsi Mihály: Noé, 1969, rézkarc, 24,5x28 cm

Nagyatádi H. Tamás

Mindig a szerelem

Tönkrement föld porzik fel körülötted.
 Megereszkedett bőröd a munka örömére,
 hogy még itt lehetsz, izzadni kezd.
 Régen feszültek így öregedő izmaid.
 Egyenzöld pusztán bolyongsz. Este aztán,
 mintha tükörbe, homályosan látod, itt van.
 Az újabb csábító. Az elmúlás. A s emmi.
 A szerelem hasonlatossá teszi
 egymáshoz a szeretőket, ezért vagy
 egyre halványabb, egyre vékonyabb.
 Még mindig a szerelem tart fogva,
 még mindig nehezen viseled
 a meztelenséget és a csendet.
 Fojtónak és tolakodónak érzed az
 ölelést. Kérges tenyered nyújtod
 alkalmi, hitvány kérők felé.
 A kiütközö verejtékbe fekete föld
 mérgezett pora telepszik, és merül
 a végtelen tengermélybe. A pórusokig;
 homlokodon, karodon, válladon.
 A vegyszerek nem oldják bőröd
 föld illatát. Suta mozdulataidban
 árulod el magad. Mindig a szerelem,
 az ellentmondás lehetősége-

Gácsi Mihály: Bartók-triptichon, farost, olaj, 42,5x87,5 cm

Egyetlen haikum

Egyetlen haikum első sora:

A felejtés fizikai állandóját óránként a változó gyorsulással táguló üresség térfogat-növekményével szorozva egy gyakorlati, statisztikai módszerekkel elfogadhatóan modellezhető monoton növény függvényt kapunk, amely jó közelítéssel mutatja, hogy zárt térben és keserű anyagban a dicsőség fényerő-megmaradása miképp lesz minden műszerrel érzékelhetetlen-

Egyetlen haikum második sora:

szőlőn legyek, darazsak,

Egyetlen haikum harmadik sora:

[áldott legyen a magasságos] és dicsőséges angyalai, akiket elküldött, látnánk be, talán, nem azért kell nyomait keresni, hogy tudjuk, miért volna érdemes jónak lenni, hanem azért kell jónak lenni, hogy esélyünk legyen bármelyik játszótéren szavát meghallani, ha bizonytalan kopogtatásaink közül egyre, egyszer az életben mégis valamiképp, de szokása szerint, válaszol.

Szauer Ágoston

Objektivitás

Egy mozzanathoz itt van száz ok,
látásmódok és vallomások,
a helyzetről minden kiderül.

Együtt lehet közepe, széle:
a kép egységgé zárul végre,
mint buborékon, most megfeszül –

mielőtt mégis széjjelhasad,
kell még egy irány, egy olvasat,
mely régóta ott rejlik belül.

Koordinátarendszer

Az a megbillent képkeret –
mintha néhány sík lejtene.
És visszatolni nem lehet.
A küszöb is. Nem megy vele.

Itt minden irányt uralnak
a nyugtalan derékszögek.
Nincsen támpontja a falnak.
Euklidész naiv öreg.

Rozsos Gábor

Qui habet tempus

A vadgesztenye törzsénél
összegyűlt esővíz.
Föld nyeli apró cseppjeit:
néhány nap haladék –
elodázott kiszáradás.

A huszonkilencedik nap –
szökőév szájalma.
Siralomházban bújócska
egy kijátszott hunyó,
a végső számadás elől.

A Tragédia rézmetszetéhez

(London, XI. szín)

Kass Jánosnak, tisztelettel

Mert egysége a szónak és képnek
itt tetten érhető:
hisz látható a pontosan kigondolt
idomok mértana, melyre gép és anatómia
szabálya illeszkedik.
Hol vannak ők, kik egykoron a harcot vívták,
önnön sorsuk sziluettjét látva csak?
Arcuk nyomát már csak e metszet őrzi:
kortalan maradnak így ők
a lenyomat dimenzióiban.

Testben rejtőző

Az utcakőnek
vajon fájnak lépteim –
s hallotta-e már
valaki a kidőlt fa
legvégső sóhajtását –

utolsó szavát
haldokló magányának,
vödör vízbe ölt

macskakölykök ösztöntől
feltörő visítását –

de talán mégis
felbukkanhat egy hangja
az elölt szónak,
mi a testben rejtőző
megtört lelkiismeret.

Uáng Uéj levele öccséhez, Uáng csinhez

Mert An Lu-san, a vezér kért:
elfogadtam a miniszter
ajánlatát. Állást kaptam
a kormányban. Bár azt hittem,
szerény életem pénz nélkül
boldogabb, de csak most látom:
ki nem köszönt, az fejet hajt –
s egyre több lesz a barátom.

Talpnyalók mind. Mesterem is
tőlük óvott: „Kemény maggá
lesz egykoron a cseresznye
virága...”. Ha most hallaná,
tudom, magában megvetné
s gúnyolná a tanítványát
most dicsérők, ám valaha
átkozódók hamis szavát.

De leveledben azt kérded,
hogy miért is búslakodom.
Jól ismersz: nékem a vers a
kedves – nem a hatalom.
Pénzem temérdek, s ágyamba
bárkit csalhatnék. Barátot,
kivel oly szívvvel boroztam,
már évek óta nem látok –
bár furcsa, mit írok: vagyon,
birtok és roppant seregem
szörnyű hatalma miatt, mára
sokkalta szegényebb lettem.

Asperján György

CSAPATAINK HARCBAN ÁLLNAK

(Regényrészlet)

A Rákóczi út és a Nagykörút kereszteződésében megállt Sárival néhány percre, hogy megcsodálja a Sztálint darabolók buzgalmát. Állt a többi magyarral együtt a mind csonkább, mind fogyatkozóbb, immár fejetlen szobornál, és nevetett azokon, akik mindenáron szerettek volna egy darabkát letörni, lefűrészelni a gyűlölt zsarnok testéből, és örök emlékként hazavinni... Kicsit odébb, a sínre fektetett villamos mellett Sztálin feje ücsörgött a – nyakán. Orrát betörték, homlokát bezúzták. Arcára valaki krétával ráírta: WC!

A feltépett utcakövek, leszakadt felsővezetékek, a koválygó emberek kuszaságában Sárira nevetett, Sári pedig órá... ilyenkor a szája, az a gyönyörű szája, amellyel úgy, de úgy csókolta, még szebb volt... és a fogai, a villogó, szabályos fehér fogai, és az ajka, a szeme körül felvillanó finom ráncocskák, és a nagy, megdöbbenően tág, mélykék szeme.

– Figyelj, Sári, figyelj! – kiabált Laj, fellépett Sztálin állára, belekapaszkodott a bajszába és szemenköpte a generallisszimuszra. Sári felszabadultan kacagott, s mintha Laj a produkciójáért jutalmat érdemelne, szájon csókolta... ott, a kiszabadult örültek előtt... Igaz, senki sem figyelt rájuk, de ennyi erővel bárki odafigyelhetett volna... Igen, bárki láthatja, neki is van nője... de ez így baromság, Sári nem a nője, Sári neki... nem tudta, mi neki Sári, csak azt tudta, hogy az életénél is több, és hosszú évtizedek közös boldogsága vár rájuk...

Báméskodva, mindent szemügyre véve sodródtak az emberekkel, az emberek között. A Rókus kápolna előtt az aszfalton három holttest feküdt, két férfi szorosan egymás mellé igazítva, arcukat valaki ballonkabátjuk felhúzott szárnyával takarta el, a mellükre tűzött cédulán az érdeklődők a nevüket olvashatták, és azt, hogy: Személyi a zsebben! Oldalt, közel a fákhöz, egy nő feküdt, az ő arcát nem takarták el, szája különös fintorba fagyott. Laj megbüvölten nézte, Sári hideglelősen húzta odább: – Hogy tudod így nézni?! Ez szörnyű, olyan szörnyű!

Továbbmentek az Astoria felé, ahol rengetegen tolongtak. Amikor odaértek, látták, hogy fiatalok csoportja szovjet páncélosokat fog körül. Néhányan felmászta az egyikre, a tiszta toronyban állt és kézzel-lábbal magyarozott. Egy lobogó hajú, szőke fiatalember az orosz szavakat keresve próbálta valamiről meggyőzni... – De jóképű srác! – mondta Sári.

Laj szíve összefacsarodott: tényleg jóképű srác volt, olyan, amilyen ő is szeretett volna lenni, és persze, hogy Sárinak rögtön feltűnt, és persze, hogyha a srác is akarná, akkor Sári szívesebben lenne vele... szívesebben csókolná, simogatná, és ennek bezzeg mindent hagyta... – Éhesek – mondta a srác. – Két napja nem ettek.

Egyesek éppen vásárlásból jövet csatlakozhattak az összegyűlt sokasághoz: kenyeret, tejet, csokoládét, cigarettát adtak az előbújt katonáknak.

A tömeg éljenzett, kiabált: – A szovjet katonák velünk vannak! Gyertek ide a zászlóval! Velünk vannak! – sokan felmászta a tankra. – Gyere! – húzta Sári Lajt. – Gyere már! Húzzatok fel!

A szőke srác lenyújtotta ápolat, munkátlan kezét, megfogta Sári formás, erős csuklóját és felhúzta. Laj hirtelen olyan szomorúságot érzett, hogy egész teste elbágyadt. – A srácomat! Húzd fel a srácomat is! – kiabált Sári. A szőke srác Lajnak is segített. Boldogan mászott fel a tankra, mert lehet, hogy jóképű az a szőke gyerek, de Sárinak ő, csak ő a sráca!!!

A tankon egymásba kapaszkodtak, nehogy leessenek. Laj körbenézett: – Nézd, Sári, mennyien vagyunk! – A Kossuth Lajos utcában, a Múzeum körúton és előttük a Tanács körúton nyüzsgöttek az emberek, lobogtak a lyukas nemzeti színű és fekete zászlók. – Ez fantasztikus! Egészen csudás! – lelkesedett Sári.

A tank motorja felbögött, sűrű, mocskos füstfelhő takarta be őket. – Elindultunk, megyünk! Kurva jó! – örült Sári, és Laj is boldog volt, hiszen látta, körben valamiért szintén mindenki boldog, és akkor is kiabál, ha a másik kiabálás nélkül is értené.

A tank a Tanács körúton haladt, a rajta állók vadul lengették a lyukas zászlókat. Lajék előtt két tank csörömpölt, mögöttük két páncélozott kocsi, majd távolabb még egy szovjet tank. A tömeg a tankok mellett lépdelve kiabált: Függetlenség, szabadság, nem vagyunk mi fasiszták. Sári megkérdezte a szőke fiút, hogy hova mennek. – A Parlamenthez vagy máshova! Teljesen mindegy! – kiabált diadalmasan a srác, és Laj örömmel látta, hogy úgy különben figyelemre se méltatja Sárít.

A szállásról jött csoport tagjai is a tank körül hangoskodtak. Elöl egy összetartozó, talán egyetemista társaság köröskörösködött: Függetlenség, szabadság, nem vagyunk mi fasiszták! A látszólag cél nélkül vonuló tömeg ilyenkor mindig átvette a jelszót és továbbhullámoztatta.

Kérdőzködés nélkül egyre többen csatlakoztak a menethez. – Ahhoz képest, hogy kijárási tilalom van, szépen összejöttünk – kiabált Laj Sári fülébe. A lány lekapta sráca fejéről a kalapot, és a sajátjára nyomta. – A tied, de közösen használjuk – mondta, és két kézzel átkarolta a nyakát.

Laj erősnek, bátornak, hatalmasnak érezte magát, mert már nem volt egyedül, vele volt valaki, aki észrevesz más srácot is, hiszen nem vak, de már örökre vele marad... – Ugye velem maradsz?! – kérdezte hirtelen a lánytól – Miért, hova mennék innen? – értetlenkedett Sári. – Nemcsak most, hanem most már mindig. – Lehet, hogy holnap vagy holnapután már dolgozni kell. – Nem úgy gondoltam. – Hát hogy gondoltad? – Hogy most már mi összetartozunk. – De azért délután hazaugorhatok a szállásra tiszta bugyiért? – kérdezte nevetve Sári. – Elmehetsz, de veled megyek. – És rögtön össze is házasodunk? – És gyerekeink lesznek! – Rögtön egy tucát!

Sári egyfolytában nevetett, és Laj könnyű szívvel vele.

Egyáltalán nem érdekelte őket, hogy amit a zajban a tankon, másokkal összezsúfolva, a leeséstől félve egymásnak kiabálnak, csak rájuk tartozik. Egész lelkük szabad és nyitott volt, minden érzésükkel és minden gondolatukkal együtt.

Lajnak eddig eszébe sem jutott az a lehetőség, hogy Sári már ma délután visszamegy a szállásukra, hiszen azt mondta, hogy még sok este jön a tegnap este után, valahogy az élt benne, hogy lelkesen, mindentől szabadon és mindentől függetlenül úgy élnek, ahogyan ott a tank tetején: szinte úszva, lebegve a végláthatatlan sokaság fölött.

VESSZEN GERŐ! GYILKOS ÁVÓ!

Az Arany János utcánál jártak, amikor a tömeg megtorpant. A Nyugati felől hatalmas, súlyos selyemből készült lyukas zászlót lengető, eszelősen ordító csoport közeledett. A freccsenve habzó nyál rátapadt az arcukra. A tömeg szétnyílt előttük. – A Nyugatitól jövünk! – kiabált egy aranykeretes szemüvegű. – Sári, ez az osztálytársam, Oláh Vili. – Szép szemüvege van – nevetett a lány.

Vili magából kifordulva üvöltött: – Sok ezren tüntettünk ott! A ruszlik meg a karhatalmisták ránk löttek! Meghalt vagy két tucat magyar ember! Magyar vér áztatta zászló van a kezemben! Gyertek a Parlamenthez, és ezzel a vérázta zászlóval kérdezzük meg Nagy Imrét, meddig tűri ezt! Vagy elárult bennünket?! Vesszen Gerő! Gyilkos ávó!

A tömeg átvette az új jelszót. A távol állók semmiről sem tudtak, mégis azonnal ordítani kezdtek: Vesszen Gerő! Gyilkos ávó! Sári nevetve mutatta Lajnak, amint egyszerre nyílt és csukódott az emberek szája. – Te, ez olyan csodálatos! Egészen az! – lelkesedett. Laj is úgy érezte, hogy ez a nap még fantasztikusabb, mint a huszonharmadikai. – Olyan jó, hogy eljöttünk! Hogy itt vagyunk! – kiabált Sári és szájon csókolta Lajt.

A magyar vér áztatta zászló az Arany János utcán át, a szovjet tankok védelme alatt, kijutott a Szabadság térre, ahol a tömeg már fanatizáltan ordította: Ruszlik haza!!! Vesszen Gerő! Gyilkos ávó! Az emberek úgy összetorlódtak, hogy az elől haladó két tank nem tudott magának utat vágni, kénytelen volt megállni.

Sokan megpróbálták kihasználni az alkalmat, és igyekeztek felmászni a túlszűfolt harcokcsira, az egymásba kapaszkodók mellé, közé. Ezt a nagy érdeklődést az egyik tank parancsnoka megeléghelhetette, mert lassan körbeforgatta a tornyot. A potyautasok sikoltozva ugráltak, pottyantak a lent állók nyakába. Terhének egy részétől megszabadulva a két tank olyan határozottan indult a Kossuth tér felé, hogy az elgázolástól tartók egymást taposva húzódtak félre és nyitottak nekik folyosót.

A Lajékat szállító harcokcsi igyekezett felzárkózni. A magyar vér áztatta zászló a két utat törő tank mögött bukdácsoló a fáradhatatlan ordítókkal. Lajék látták, hogy már valahol a téren az egyik tank megállt, a toronyban megjelent a tisz, valamit magyarozott, a tömeg tapsolt, és lelkesen éljenzett.

A magyar vér áztatta zászlót lengetők csoportja elhaladt a leállt harcokcsik mellett, s mintha őket akarnák a szovjet tankok követni, ismét elindultak befelé a térre. Lajék is nekilendültek, és rövidesen feltűnt a borús ég kupolája alatt a Parlament épülete. – Itt vagyunk a Parlamentnél! – kiabált Laj a félelmet ébresztő és valahogy mégis döbbenetesen fenséges zaj közepette. – Jártál már benne? – Miért, te jártál? – kérdezte a lány és a tér szokatlan látványától villogott gyönyörű, ragyogással teli szeme. – Két éve, még nasi voltam, és elhoztak ide bennünket... az ülésteremben még azt is megmutatták, melyik székben szokott hortyogni Rákosi. – És odaköptél? – De még mennyire! – hülyült Laj.

A teret zsúfolásig töltötték a tüntetők. Az elől haladó két tank elhernyózott a Földművelésügyi Minisztérium Alkotmány utcai sarkáig. A Lajékat szállító tank tanácstalanul megállt, majd újra indult, végül a kanyarban, a kettes villamos sinein megállt. Laj látta, hogy félkaréjban harcokcsik, páncélozott járművek állnak a Parlament előtt. Senki nem mert mögéjük kerülni.

Balra, a teret záró épületek vonalában, majdnem a Ságvári tér sarkán, két teherautón felkelő fiatalok lyukas fekete zászlót lengettek. Szintén balra, a Parlament épületéhez közelebb több személygépkocsi parkolt, egy kis dombon drótkerítéssel körbe vett bódéféleség árválkodott. Sokan kerékpárjukat tolvajok hozták.

Laj el nem tudta képzelni, hogy ez a rengeteg ember honnan szerzett tudomást a tüntetésről. – Gyere, másszunk le! – Laj leugrott és mindkét karját nyújtva segítette a lányt. – Isteni utazás volt – lelkesedett Sári.

Távolról a Himnusz foszlányai hallatszottak. Laj halkan énekelt, Sári szép, telt hangján hangos buzgalommal.

És a Himnuszt követően: Gyilkos ávó! Ruzsik haza! Vesszen Gerő! Ezután a várakozó tömeg belekapott a Szózatba. Laj és Sári az út során elszakadt a többiektől. Körülöttük idegenek, illetve testvérek, magyarok harsogták a nemzeti imát hazájukhoz rendületlenül híven... – Menjünk közelebb – javasolta a lány.

Megfogták egymás kezét, nehogy elsodorja őket egymástól a kavargó tömeg. A lovát ugrató II. Rákóczi Ferenc fejedelem szobra mögötti rézsús domb közelébe sodródtak. A drótkerítéssel körbevett területen bódészerű fatákolmány állt. – Figyelj, Sári, ne menjünk tovább. – Innen semmit se látni. – Mit akarsz látni? – Téged! – Engem itt is láthatsz, de jobb, ha itt maradunk. – Csak nem félsz? – Teli van a tér, nincs mitől félni. – Sose gondoltam volna, hogy ilyen a forradalom. – Milyen? – kérdezte Laj és átölelte a lány vállát. – Izgis, nagyon izgis – mondta Sári és megpusztilta Laj hidegtől cserepes ajkát. – Gondoltad volna két nappal ezelőtt ezt az egészet? – Én két nappal ezelőtt még azt sem tudtam, hogy a világon vagy – nevetett Sári, és a kalapot Laj fejébe nyomta. – De most már tudod. – Képzeld, most már tudom – szemben álltak és röntgenző tekintettel nézték egymást. Tudták, hogy a téren vannak százezer emberrel együtt, és mégis egyedül voltak, csak egymás számára léteztek.

MEGSZÓLALNAK A GÉPPUSKÁK

Ebben a pillanatban iszonyatos dolog történt... valahonnan, talán az orosz tankokból, talán a Parlamentből, talán valamelyik környező épületből, vagy talán egyszerre mindenhonnan géppuskák szólaltak meg, és az emberek, az összezsúfolódott hatalmas tömeg egymást taposva, szörnyű üvöltés közben menekülni kezdett.

Laj látta, hogy védelmet keresve sokan feléjük, a kis dombon álló bódé irányába lódulnak. Sárit magával húzva szintén arra akart rohanni, de valaki elé vágódott. Átzuhan rajta és estében a lányt magával rántotta, aki abban a pillanatban felkiáltott: – Eltaláltak!

Lajon iszonyat villámlott át, felugrott, elkapta az oldalt szédült lány karját és a golyózáporban a domb felé húzta, de egy menekülő férfi teljes lendülettel belerohant és megtaszította. Repült vagy öt métert.

A géppuskatűz továbbra is hallatszott.

Ahogy felült és Sárit keresve körütekintett, magát a borzalmat látta: futkosó, négykézláb mászó vagy éppen fekre vonagló embereket. Sári sehol nem volt. Rémülten feltérdelt. A lány odébb feküdt, egy idősebb nő rázuhant, félig betakarta...

És még mindig szóltak a fegyverek, és Laj látta, hogy a lövedékek nem messze tőle becsapódnak a kockakövekbe, majd leteritenek néhány tüntetőt. Egy pillanatig úgy érezte, menekülnie kell, ha élni akar, de tekintete ismét a kövön heverő Sárit kereste, négykézláb gyorsan odamászott hozzá. – Hol találtak el? – Sári nem válaszolt, csak felé fordította a fejét és Laj látta, hogy a gyönyörű, az őt olyan csodálatosan csókoló szájából vér folyik. – Fáj valamid? – Nem – mondta a lány és vér buggyant ki a száján.

Laj körbenézett, hogy honnan löhetnek, de még mindig mindenhonnan szóltak a fegyverek. Közvetlenül mellette ismét becsapódott néhány golyó. A fegyverropogást sikoltozás, halálhörgés kísérte.

A lány mellett térdelt. Már nem akart menekülni, csak az volt a fontos számára, hogy foghassa Sári kezét. Az örület közepette hirtelen úgy érezte, hogy ami két napja és itt öt perce elkezdődött, nagyon régóta tart és soha nem ér véget... – Hol találtak el? – Nem tudom... hátulról... – mondta Sári és ismét kibuggyant száján a vér. – A hátamat... – tette hozzá nehezen.

Laj lehúzta a mozdulatlan nőt Sári lábáról... A lányon nem látott semmilyen sérülést, és nem fogta fel, hogy akár nagy is lehet a baj. – Felültesselek? – Sári a fejét rázta.

Körben sok ember feküdt a földön, egyesek nyögtek, mások meg se mozdultak. Mindenhonnan ordítózás, zokogás, segítséget kérő kiabálás hallatszott. A fegyverzajban egy férfi kúszott hozzájuk: – Mi baja van? – nézett a lányra. – Nem tudom, eltaláltak. – A férfi megfogta Sári fejét, kicsit megemelte, a lány szájából vér folyt, alatta már töcsa támadt. – Tüdőlövés. Hozzá tartozód? – Igen – válaszolt Laj.

A térnek hol ezen, hol azon a pontján még mindig szóltak a fegyverek. Laj agyán átvillant, hogy talán mindenkit agyonlönek. Őt is. Ezt a rendes pasast is. De hát csak löjék le, ha nekik úgy tetszik, öljenek meg mindenkit a rohadtak. Felállt, óvatosan hanyatt fordította Sárit, a hóna alá nyúlt és húzni kezdte a rézsú felé, ahol sokan fedezéket találtak. – Segítek – mondta a férfi. Felugrott, elkapta Sári lábát, néhány pillanat alatt a füves részre értek. – Ide nem lönek – vélekedett Laj. – Mindenhova lönek. Maradj velem! – javasolta a férfi, és kúszni kezdett az épületek mellett álló teherautók felé, amelyekről a fegyveresek kétségbeesetten leugráltak.

Sári kitágult szemmel nézett, tekintetében Laj olyan különös félelmet, szorongást, riadalmat látott, hogy hirtelen űr támadt a lelkében és eszelős hit, hogy a tüdőlövés nem jelent sokat, nem jelent semmit, azt túl lehet, túl kell élni... Sári nem hal meg, nem halhat meg. – Meghalok – suttogta a lány. De ez a suttogás Lajnak nem a lelke, hanem az értelme legmélyére hatolt. Nézte Sári arcát és annyira ismerősnek látta, mintha örök időktől őbenne alakult volna ilyené. – Nem halsz meg, dehogyan halsz meg... meglátod, nem lesz semmi baj, nemsokára jön a mentő... a karomba veszlek...

Sári mellé térdelt, felemelte, magához húzta, és a karjába emelte. – Segítsenek, kérem, segítsenek! – kiabált, de senki sem foglalkozott vele. Körben halott vagy vonagló, csúszó-mászó emberek vették körül. Hirtelen arra gondolt, hogy azt a golyót, amely eltalálta a lányt, neki szánta a véletlen, és Sári a saját testével fogta fel... a halált...

Érezte, hogy a szivárgó vértől csatakos a hasaalja, az öle... Félt, hogy Sári elvérzik, és mire megjön a mentő... De miért nem jönnek már a mentők? – Hogy érzed magad? – Sári bólintott, majd óvatosan azt mondta: – Jól. – És mintha valami riasztó gondolat futott volna át a fején, akadozva megkérdezte: – Velem maradsz? – Veled maradok, nem megyek sehova...

A fegyverek hol itt, hol ott még mindig kattogtak, de Laj már nem félt. Nézte Sári arcát és arra gondolt, hogy talán egy pillanat múlva őt is eltalálja egy golyó, elsötétül előtte minden, és soha többé nem látja ezt a csodálatos arcot... És löttek, még mindig löttek, és nem is hagyják abba. A szürke ég alatt ez a halál. Az ő halála, mert Sárinak élnie kell. És egyáltalán nem baj, ha ő meghal, ha most minden, de minden véget ér.

És egyszer csak abbamaradt a lövöldözés, és csak a legszörnyűbb emberi kétségbeesés hangjai hallatszottak: hörgés, segítségkérő könyörgés, nyögés, jajveszékélés... – Emberek, segítsenek, mert elvérzik.

Váratlanul megjelent az a férfi, aki néhány perce segített Lajnak. A keze, a ruhája csupa vér volt. – Ne félj, kislány, jön a mentő, és gondom lesz rá, hogy rögtön ide jöjjenek, ne félj... – Meghalok – suttogta Sári. – Dehogy halsz meg, az nem olyan könnyű. Ne mozgasd, mert akkor jobban vérzik... maradjatok így, amíg visszajövök, és beszélj hozzá... beszélj neki, tartsd szóval... – Gyöngéden megsimogatta Sári arcát.

SÁRI, NYISD KI A SZEMED!

Lajnak folyt a könnye. Nem gondolta, hogy vannak a világon ilyen csodálatos emberek, mint ez a férfi, aki Sárinak senkije és neki, mégis törődik velük, egyből észrevette, hogy Sári tüdejét találta el a golyó, vagyis ért az ilyesmihez, talán orvos, és ha ez az ember azt mondja, hogy Sári nem hal meg, akkor az úgy is van. – Vigyázz rá! – mondta Lajnak. – Sok a halott és a sebesült, nagyon sok... és jövök értetek...

A férfi eliszkol, Laj pedig ott maradt rettenetes, tehetetlen, bénító félelmével... – Hallottad ugye, hogy jön érted? Biztosan jön... és beviszünk a kórházba... meggyógyulsz... biztosan meggyógyulsz... – Fogta Sári kezét, azt a kedves kezét, amely olyan gyöngéden simogatta az éjszaka az arcát, és csókolgatni kezdte... olyan erőtlen, olyan hideg volt az a kéz... – Ez az ember orvos, ez tudja... ez mindent tud... meggyógyulsz és minden olyan szép lesz... mi majd úgy élünk, hogy sose hazudunk egymásnak... Ugye, így lesz? Kérlek, bólints. – Sári kinyitotta a szemét és hunyorítva jelzett, hogy úgy lesz. – És tudod, mit szeretnék? Egyszer elmenni veled Tihanyba... azt mondják, az Magyarország legszebb tája... láttam egy fényképen... Ott állni a templom mellett és nézni a Balatont... a fehér vitorlákat... Te láttad már a Balatont? Ne szólj, csak jelezz a szemeddel.

Sári arca sápadt volt, feje oldalt billent, szeme nyitva volt, de eltűnt belőle a ragyogás és vele a korábbi félelem, szorongás is... csak a fénytelen szürkeség maradt... szájából habosan csordogált a vér, az álla alatt összegyűlt és megalvadt... mint alvadt vérdarabok, úgy hullnak eléd ezek a szavak... villant át Lajon. – Sári! Sári, ne aludj el... nagyon kérek...

Laj óvatosan megrázta, a lány megrezzent... El, gondolta, él és éljen, csak meg ne haljon, nehogy meghaljon... – Sári, most már nem lőnek, már soha többé nem fognak löni, és minden szép lesz, meglátod, hogy minden szép lesz, csak nem szabad elaludni... kérlek, ne aludj el, tartsd magad, Sári, nagyon kérek... nem szabad elaludnod... gondolj az éjszakánkra... Szeretlek, hallod, ahogy a füledbe súgom?

A lány biccentett. – Szeretlek. Szeretlek. Annyira szeretlek, könyörgöm, nézz rám... nyisd ki a szemed... – Sári kinyitotta a szemét. – Fázom – suttogta alig hallhatóan. – Nehéz... nehéz... – Semmi sem nehéz, meggyógyulsz, mert szükségem van rád... én nélküled nem akarok élni... meg kell gyógyulnod... – Laj nem mert sírni, tudta, hogy nem szabad sírni. – Ugye tudod, hogy meggyógyulsz? Sári, kérek, nyisd ki a szemed.

De a lány nem nyitotta ki a szemét. Laj kétségbeesett: – Könyörgöm, segítsenek! – Senki sem törődött vele. – Kérlek, nyisd ki a szemed, kérek, ne halj meg, nagyon kérek...

Őrült szirénázást hallott, a kocsik valahol a téren leálltak. Úgy érezte, telnek a percek, mindenkihez odamennek, csak őket nem keresi senki. Nem tudta, mit tegyen. Sári szájából tovább szivárgott a vér, és teltek a percek és minden, már minden reménytelennek látszott...

Tartotta a lányt, elszibbadt a lába, a keze, a lelke, és hiába harapta véresre a száját, hogy elfojtsa a sírását, folytak a könnyei. Már jó ideje úgy gondolta, nincs isten, de most biztos volt benne... mert ha volna, nem büntetné ennyire...

Ekkor feltűnt a férfi két mentőssel, akik hordágyat hoztak. A férfi leguggolt, megfogta Sári pulzusát. – Él, még él, de nagyon gyenge a pulzusa, sok vért veszített... Gyorsan, fiúk!

A két mentő a hordágyra helyezte Sári, sietős léptekkel indultak a harmincméternyire álló városi autóbuszhoz. Laj gémberegett lábbal, halottakon át lépve, vértócsákban csúszkálva igyekezett utánuk. – Tüdőlövés – mondta az egyik mentő a buszban a betegeket fogadó orvosnak, akinek a fehér köpenye merő vér volt. – Ide tegyék! – intézkedett az orvos, és rögtön a lány pulzusa után nyúlt.

A buszban már sokan voltak. A mentősök újabb sebesülteket hoztak. – Jöjjenek fel, hármat le kell tenni, közben meghaltak. – A mentősök felszaladtak, a halottakat a lábuknál, kezüknél fogva lecipelték, és a busz mögött a kockakőre fektették.

Csak már indulnának, csak mennének már – rimánkodott magában Laj. De nem indultak, még ott álltak, még újabb sebesültekre vártak. – Ne haljon meg, drága istenem, mostantól fogva életem végéig hinni fogok benned, csak ne haljon meg – fohászzkodott magában a busz ajtajánál toporogva. – Menj el az útból, öcsi – szólt rá az egyik mentős. Laj készséggel odébb ugrott. Máskor ölt volna, ha leöcsizik, most mindennél fontosabb volt, hogy végre elinduljanak.

Azon vette észre magát, hogy ő, az istentagadó sírós kántálással hangosan könyörög istenhez, és furcsa önkívületi állapotban véres kezével az arcát masszírozza. – Menjünk – mondta végre az orvos. – Magukkal mehetnek? – kiáltott az orvosnak. Az orvos csak legyintett. Gyorsan a vezetőfülkéhez szaladt. – Melyik kórházba mennek? – Fogalmam sincs – mondta a sofőr és gázt adott. Az emberek utat nyitottak a busznak, amely befordult a Báthory utcába és eltűnt Laj szeme elől.

Gulácsy Lajos: Női arckép (Visszaemlékezés egy fiatal asszonyra) 1912-13 mt.

Léka Géza

ARANYALMA HULLT

De tudtad, Bandi, Rózsa Bandi,
beszélni akkor kell, ha szádat
befogva oldaladon jön ki,
ha emberebb ember a bánat.

Arcod sárga volt már, báva Hold,
szemed olaját is kilopták.
S meg-megkopasztott hisz, kurva volt
utolsó szerelmed, a Bosnyák.

Nem érdekes, csak szólva szólhass,
súgtad a nyolcvankettes trolin.
Fölidéztük a Gólt, a Gólpaszt,
s hogy lábát törte a svéd Brolin.

Az ajtóból még visszánéztem.
Aranyalma hullt, mintha szórják,
szél cselezett a Tihany téren,
összefejeltek mind a rózsák.

SOHA SE VOLTÁL

lizingelted csak a szerelmet
havonta tömte zsákját az ördög
kellett egy férfi aki mellett
részletre lehet majd tündökölnöd

gallér alá szúrt jelvény voltam
többször betyár százszor és százszor
ki-kitörtem tőled tébolyultan
világvárosi rózsa sándor

ma már tudom rólam szólt minden
meddig bírom hogy soha se voltál
én léteztem csak bagóért ingyen
se magzat se méhfal se oltár

DEHOGY SZELELTEM ÉN EL

Dehogy szeleltem én el,
Beszéljen bárki, bármit!
Ne higgyetek a szónak,
szakadjon plafon, kárpit!
Szakadjon plafon, kárpit!

Marcikám, kis Veronkám,
hiányotok bemocskol.
Hej, pedig alattatok
karom szakadt le sokszor.
Karom szakadt le sokszor.

Tizenhét évig vártam,
megindul majd a kordé,
amit hintónak hittem,
mert hitem, eröm volt még.
Mert hitem, eröm volt még.

Könnyeztem minden délben,
sirattam, amint ketten
kéz a kézben jöttök, hisz
magamnak integettem.
Magamnak integettem.

És integetek most is,
dehogy szeleltem én el!
A vakvilág állt arrébb –
csacsim mögötte lépdél.
Csacsim mögötte lépdél.

Egy „följebbről” induló költő versei elé

Puskás Attila nem huszonéves. Persze nem mostanában kezdte a versírást, de valamiért, ki tudja, miért, várt velük. A titoknak nem kizárt, hogy szemérmesség, félszegség a kulcsa, de az is lehet, hogy valami eredendő költői gondolat. Nem gondolja ugyanis, hogy a versei jobbak lesznek csak attól, hogy megjelennek, csak attól, ha olvasott lapokban jelennek meg. Legbelül ezt mindannyian így gondoljuk, de ha már kész van a vers, jön az a pillanat, amikor gondolkodás nélkül adjuk postára, és eszünkbe sem jut, hogy meghagyjuk a magunk örömeinek.

Puskás Attila, talán ő maga sem tudja: nem terméknek, hanem egy ősi, áldott állapot gyümölcsének tekinti a verseit, tisztább, költőbb költő, mint legtöbbszörünk. Mint mindannyiunk. A versei is erről a tisztaságról beszélnek, nem látszik rajtuk a folyóiratvilágból semmi, abból a világból, ahol a prózákhöz, kritikákhoz hasonló szövegnek tekintik a verseket, CTRL + C és CTRL + V gombok által mozgatható, tördelendő, adott díjszabás szerint tiszteletdíj-köteles anyagnak. Puskás verseinek nincs is közük ehhez. Minden verse igazi vers. Csettintős a végük.

Ő nem fogja a kezdő költők számlétráját végigjárni – följebbről indul. Magam az ördög megbízottjaként küldözgetem Puskás Attila vegytiszta, született verseit több helyre, és még nem találkoztam visszautasítással. Van igazság.

Szálinger Balázs

Puskás Attila

Ünnep

akik szeretnek engem

és akik ismernek
jól
felszeletelnek

választanak

megvesznek egy szimpatikusnak
mondottat
a tucat egyforma darab közül

nincs tejszínhab felirat
marcipándísz figura

tepsis krumpli vagyok
zsírban tocsogó tepsis krumpli
és köszönök szépen mindent
igazán megható

igazán nagyszerű
minden most
csuda jó
igazán zsír

csupa kövér nagybetű

Zöld színû hintalovat!

Azon tûnödöm,
miért nem gyártanak
zöld színû hintalovat.
Még sohasem láttam olyat.

Zöld színû lenne
a kantárja, nyerge,
zöld színû lenne a nyihogása...
Kinek van ez ellen kifogása?

Mese

Útra kélt két vándor
Sándor és Tóbiás
Sándor inkább törpe mint óriás

Tóbiás inkább óriás
Mint törpe
Hétszer járták a világot körbe

Nohát

Láttak száz csodát
Áthajóztak tengeren
Leküzdöttek hegyeket

Nincs tovább
Most már tényleg csend legyen
Aludjatok gyerekek

Mester

Legényeim felnéznek rám
Jól megélek nincs panaszom
Jó üzletnek nem kell reklám
Ami marad tiszta haszon

Boltom előtt úrilányok
Korzóznak én zsírpapíron
És rossz fésűn muzsikálok
A munkát még bírva bírom

Legényeim sörér' mentek
Pihenek van fertály órám
Belélegzek kövér csendet
Művészt innen eltájolnám

Gervai András

Tánya

A Moszkva csatornán ráérősen sikló sétahajó emeleti fedélzetén magányosan üldögélt – akár egy kis sziget egyetlen lakója –, az előtte levő asztalon halomban blokkok tornyosultak. Talán a szemüvege miatt figyeltem fel rá, ami nagyon jól állt neki, s még érdekesebbé, értelmesebbé tette szép arcát.

Időnként odasandítottam rá, miközben a delegáció egyik tagjával, egy pártbürokratával beszélgettem, pontosabban illedelmesen hallgattam a monológjait. A peresztrojkát, és a glasznoszt, meg Gorbacsovot dicsérte, de úgy, hogy mellékmondatokkal teletűzdelt, mozgalmi frazeológiába csomagolt mondanivalójából mégis azt lehetett kihámozni, hogy azért Brezsnyev alatt a szovjeteknek, meg nekünk is jobb volt. Aztán egy váratlan ugrással azt kezdte fejtegetni, hogy a magyar filmesek is helyesebben tennék, ha az évi átlagos húsz-huszonöt film helyett csak az igazán kiváló egy-kettőt készítenék el. Mikor idáig jutott az okfejtésében, válaszomat meg sem várva, hirtelen felpattant, elnézést kért, s odasietett a közelben valakihez. Ekkor vettem egy nagy levegőt, s határozott léptekkel elindultam a pénztáros kisasszony felé, majd leültem mellé. Magam is meglepődtem a bátorságomon. Azt tudakoltam, mit áru. Kiderült, Tányának hívják, s valójában jelmeztervező, de most azt a megbízást kapta a Komszomtól, hogy a filmfesztivál vendégeinek étkezési jegyeket árusítson. Vevő az egész kirándulás alatt nem akadt, mi viszont nagyon jól elbeszélgettünk. Rövid idő után feladtam az orosz nyelvvel való küzdelmemet, s angolul folytattuk.

A sétahajókázás végén a hermetikusan lezárt kikötőből a busz-karaván – elöl, hátul, s oldalt rendőrmotorosok kíséretével – visszarobogott a Rosszija szállóhoz. A szokásos nehézkes ellenőrzés után jutottunk be a kapukon, Tányát alig akarták beengedni, bár neki is volt kítűzője.

Felvilágosított: egy szovjet állampolgárnak nem ajánlatos közelebbi kapcsolatba kerülnie külföldivel, még ha az valamelyik szocializmust építő baráti államból érkezett is. „Vigyázz, mert figyelnek minket!” – suttogta többször is ebéd közben, s tényleg, mintha figyelt volna minket valaki. A konyhai csapóajtó előtt egy öltönyös, rövid hajú, sportos kinézetű harmincas férfi álldogált, s tekintetével a teremben ülő néhány vendéget pásztázta. Lehet persze, hogy az üzletvezető vagy a teremfőnök volt.

Később a Moszkva csatorna partján sétálva Tánya többször is körbe-körbe pillantgatott, s mikor biztos volt benne, hogy nem figyel minket senki sem, s miután a szavaimból többször is meggyőződhetett róla, hogy nem tartozom a szocializmus és a Szovjetunió lelkes hívei közé, mesélni kezdett a családjáról: nemesi nagyszüleiről, a forradalom előtti régi szép időről, amikor vasárnap délutánonként a szalonjukban összegyűltek a barátok és rokonok, értelmiségiek, s hivatalnokok. Csevegtek, s muzsikáltak, nagyapja zongorázott, nagyanyja egyik testvére pedig énekelt. Nagyszülei Moszkvában, Pétervárott gyakran jártak operába, tárlatra, koncertekre, bálokra, időnként Párizsba utaztak.

Estére a Rosszija szálló kongresszusi termének büféjében adtunk egymásnak randevút. Nem ismertem a négyszögletes épület-monstrum valódi méreteit, s ezért kicsit elszámítottam magam. Húsz-huszonöt percen át kutyagoltam a folyosón a másik szárnyban található mozi irányába: az előbbre jutást az épületszárnyakat elválasztó ajtóknál egyenruhások, s civilek nehezítették, igazoltattak. Az egyik „stratégiai pontnál” – abban a szárnyban talán különösen fontos elvtársak szállhattak meg – nem engedtek tovább, le kellett gyalogolnom a tizedik emeletről a földszintre, s aztán ki az utcára. Mire a fesztiválpalota, a Rosszija mozi elé értem, ott már óriási tömeg tolongott, mindenki kíváncsi volt az amerikai sztárrendező filmjére.

A legalább tíz hatalmas duplaajtóból csak hármat-négyet nyitottak ki. Mindenki be akart jutni, s minél előbb, mintha csak a paradicsom kapui tárultak volna fel. Az elől állókra hátulról hatalmas nyomás nehezedett. Néhányan segítségért kiabáltak, mások azt követelték, hogy a többi ajtón is engedjenek be minket, megint mások fegyelemre, higgadságra intették a többieket. Egyik felhívásnak sem lett eredménye. Egyszer csak engem is beszívott, berántott a tömeg, bekerültem az örvénybe. Nyomtak, löktek, préseltek minden irányból. Próbáltam kapaszkodni a falba és az ajtó vasába. Úgy éreztem, mindjárt valamelyik hatalmas ablaktábla közepébe zuhanok, s annak ezer darabra széteső szilánkjai testembe, arcomba, szemembe fúródnak. Pánikba estem, szerettem volna elmenekülni, de már nem volt önálló akaratom, az alaklatan, gomolygó massa piciny kis részévé váltam. Hirtelen egy hatalmas taszítással az előcsarnokban találtam magam.

Nagy sokára kicsit csapzottan felbukkant a büfében Tánya. Amíg váraoztunk, elmeséltem neki, hogy néhány hónappal korábban, amikor először jártam Nyugaton, hogyan szálltam át Kelet-Berlinben vonatra. A Friedrichstrassei pályaudvar erődítményszerű épületének környékén éber rendőrök, katonák hada strázsált. A bejárat mögött vas

terelőkorlátok vezettek a titokzatos és csúf fürkékhez, az egyik lefüggönyözött ablakán át benyújtottam az útlevelemet, amit két-három perc múlva egy láthatatlan testhez tartozó kéz kinyújtott. A vágányokhoz labirintus-szerű folyosókon és kanyargós lépcsőkön lehetett eljutni, a lépcsőfordulóknál és a kanyarokban rendőrök és rosszarcú civilek álldogáltak. A fedett csarnokban a platók mellett – Wehrmacht egyenruhára hasonlító uniformisaikban – katonák járőröztek vérebeikkel. Kísértetiesen üres szerelvényünk nekilódult, s szögesdrót akadályok, homokkal felszórt senki földje, őrtornyok és a Fal mellett kanyargott, át a „szabad” világba, Hamburg felé.

Elkezdődött a vetítés, sötét lett, s végre megszoríthattam a kezét, ő meg visszaszorította. Úgy örültem, mint kamasz koromban, amikor a sötétben vagy fél órán át gyűjtöttem az erőt, míg végre rászántam magam, hogy hozzáérjek barátnő-jelöltem kezéhez.

A fogadásra nem mentünk el, mert csak nekem volt meghívóm. Nem együtt távoztunk, hanem – hogy ne bukjon le – a Vörös tér sarkánál, a Gum áruház főbejárata előtt találkoztunk. A konspirálás engem nem töltött el félelemmel, inkább stimulált. Örültem annak, hogy megszeghetem a szabályokat, s a magam szerény eszközeivel borsot törhetek a szovjet hatalom orra alá.

Nem tudtunk taxit keríteni, ezért metróval és busszal vágtunk neki az éjszakának. Egy jellegtelen bérháznál kötötünk ki valamelyik külvárosban. Tánya előresietett, körülkémlelhetett a lakásban, aztán intett és becsempészett hármasmás társbérletébe. Meg akart kímélni a konyhája látványától, amúgy is kényelmesebb idebent, mondta, s aztán magamra hagyott. A viszonylag kicsi, talán tizenöt négyzetméteres helyiségbe sok, jó ízlésre valló bútor és tárgy, köztük egy hatalmas, patinás százados komód, öblös karosszék, ormóttan televízió volt bezúfolva, a falak textiliákkal, fotókkal és egy plakáttal voltak kitépétázva, az íróasztalon, a televízió tetején, s a földön rajzok, mappák hevertek.

Kis idő múlva Tánya megjelent az ajtóban, kezében megpakolt tálcával. Engem a foteljába ültetett, ő pedig keleti szötteffel takart heverőjére kucorgott törökülésben. Hosszasan diskuráltunk mindenféléről – kedvenc filmjeinkről, a munkájáról, a szovjet rendszerről, s Magyarországról, a szocialista láger legvidámabb barakkjáról – s közben elképzeltem a pillanatot, amikor majd odaülök mellé, kihámozom a ruháimból, s hevesen és szenvedélyesen egymáséi leszünk. Vártam azt a pillanatot, amikor testünk egymásba gabalyodik, s élveztem, hogy elnyúló diskurzusunk csak egyre jobban felszítja szenvedélyünket.

Szeretkezésünkhöz hasonlót ritkán éltem át, olyan volt mintha mély kútba zuhannék, egyre mélyebbre, egyre gyorsuló sebességgel. Mikor végre kiáltottam, s megálltam a zuhanásban, kinyitottam a szemem. Különös melegséggel, rajongva, szerelmes tekintettel nézett rám.

Néhány percig csendben feküdtünk egymás mellett, aztán kikéredzkedtem a fürdőszobába, de megrémültem a látványtól, a hatalmas méretű, muzeális fürdőkádtól, szürkés, barnás színétől, a felpattogzott zománcától, a becsukhatatlan, törött szellőzőablakon áramló hidegtől, a sarokban, fedél nélkül árválkodó WC-kagylótól, a mindent átható hűgyszagtól, a szétszórt törülközőktől. Zuhanyozás nélkül visszafordultam a végtelenül hosszú, zegzugos folyosón. Hirtelen valahonnan egy nagydarab, idősebb, glotgatás, atlétatrikós, idősebb férfi bukkant fel, s fenyegetően elém állt. Felemelte az ujját, s várakozóan rám emelve a tekintetét, hadarva kijelentett valamit. Meggondolatlanul majdnem kiböktem, nye ponyimájú, de aztán rájöttem, okosabb, ha hallgatok. A férfi ettől még dühösebb lett, de végül – megrökönyödésemet megvetésként vagy valamifajta gögként értelmezve – dühödten legyintett s eltűnt az ellenkező irányban.

Mikor kora reggel kiléptem az utcára, hideg volt, szitált az eső, egy szál rövid ujjú ingemben fázósan húztam össze magam. Egykedvű, hallgatag emberek gyűrűjében jó ideig várakoztam a buszra, aztán a busz várakozott velünk különböző kereszteződéseknél, végül metróra szálltam. Örökkévalóságnak tűnt, amire visszaértem a szállodába.

Délelőtt a delegációnkat elvitték a mauzóleumba, nekünk nem kellett végigállnunk a tér sarkától kigyózó hosszú sort. Mielőtt levizitáltunk volna az Öreg meglehetősen riasztó, bebalzsamozott földi maradványainál, a kísérteties fényekkel megvilágított, szigorúan őrzött luxus-kriptában, kísérőink kioktattak, hogy odabent hogyan kell viselkedni. Nem szabad megszólalni, de még piszezni sem, nevetgélni, viccelődni pedig még véletlenül se jusson eszünkbe, mert annak beláthatatlan következményei lennének. A mauzóleumból jövet a Vörös téren sétáltam, s benéztem a GUM áruházba. A méreteiben impozáns épületben a sok-sok emeleten és rengeteg üzletben szinte semmit sem lehetett kapni, az élelmiszerüzletben néhány konzervért, kenyérért, meg a kvaszért hatalmas tömeg tolongott.

Este a tér másik oldalán jártunk. A Kreml kapuinál sokáig tartott az ellenőrzés, az ünnepség így késve kezdődött, aztán két vagy három beszéd is elhangzott. A SZKP Központi Bizottságának egyik titkára a békeharcról, a szocializmus magasabb rendűségéről és az SZKP politikájáról papolt. Hosszantartó orosz tanulmányaim ellenére keveset értettem a felszólalásból, de nem is figyeltem rá, inkább a Katalin-terem pompáját, díszítését bámultam.

Az étel-, italkínálat – lehet, hogy csak a hely rendkívüliségéhez viszonyítva – csalódást okozott. Nem volt gazdagabb, mint egy fontosabb budapesti sajtótájékoztatót követő trakta. Be kellett érnem néhány szerényen árválkodó kaviáros szendvicssel, s egy csapzott szőlőfűrtel, a pezsgőből nem is ittam. Tükön ültem, de egyedül nem távozhattam.

Azt ígertem reggel Tányának, hogy amint szabad leszek, felhívom. Arra hivatkoztam, hogy a gyelegácija tagjaként

kötelező részt vennem a Kreml-beli fogadáson. Valójában én harcoltam azért, hogy jelen lehessen ezen az eseményen, delegációnk minden tagjának ugyanis nem jutott meghívó. Az egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a pártközpontból és más hazai szervektől érkezett fejeseknek bérelt helyük lesz, a kérdés csak az volt, ki nem jöhet, s milyen alapon szelektál majd a delegáció vezetője. Végül sorsot húztunk. Így nyertem egy bemenetet a Kremlbe. Erről a véletlenül megszerzett „dicsőségről” nem akartam lemondani, közelről akartam látni a szovjet birodalom emblematisz központját.

Este tizenegyre járt, mikor szedelőzködött a vendégereg, s kísérteltünk a buszokhoz. Mire a szállodai szobába értem, eldöntöttem, nem megyek el Tányához. Fáradt voltam, de inkább lusta: nem volt kedvem elhagyni a viszonylag kényelmes szállodai szobát, taxit keresni, keresztülutazni az éjszakai Moszkván, aztán hajnalban vagy reggel visszabumlizni ugyanide. Maradtam. Vártam vagy egy órát, s csak akkor hívtam fel Tányát. Azt füllen tettem, hogy csak most érkeztem meg, már késő van, nem akarnék zavarni. Nyugodtan jöhetsz, közölte, várok rád. Fáj a fejem, tódítottam. Csalódottságot éreztem a hangjában.

Másnap délelőtt hazarepültem. Később leveleztünk. Sokat és egyre többet gondoltam rá. A kedvességére, szép arcára, gyönyörű testére, illatára, bőre érintésére. Egyre jobban hiányzott. Szerettem volna viszontlátni.

Talán két évig leveleztünk, aztán egyszer csak nem írt többé. Néhányszor telefonáltam a lakására, de nem találtam otthon, s nem értettem, amit a szomszédok hablatyoltak.

Néhány év múlva, közvetlenül a Szovjetunió összeomlása után hosszas utánjárásal elintézttem, hogy kiutazhassak egy rendezvényre Moszkvába. Kíváncsi voltam a kapitalista Oroszországra, de főleg, szerettem volna megtalálni Tányát.

A második nap reggel taxival elvittem magam a lakóhelyére. Hiába csöngettem fel néhány lakásba, nem engedett be senki. Csak hosszas ácsorgás után jutottam be a házba, amikor kitípett egy öreg bábuska a kapun. Némi keresgélés után megtaláltam a lakást, ahol annak idején egy éjszakát töltöttem. Idős férfi nyitott ajtót – a glotgatyás? – aki a kérdésekre válasz nélkül rám csapta az ajtót. Becsöngettem a szomszédhoz, neki is elmagyaráztam, hogy mi járatban vagyok. A természetes, barátságos, középkorú asszony bólogatott, igen, igen, ismerte Tányát. Nemrég költözött el új, önálló lakásába, de a telefonszámát, címét nem tudja. Nem biztos benne, de minta azt hallotta volna, hogy Tánya férjhez ment, de az is lehet, hogy kiutazott valakihez az Egyesült Államokba.

Visszataxiztam a központba, s kószáltam a belvárosban. Ámultam a változásokon. Előbb-utóbb megint a Vörös téren kötöttem ki. Némi kárörömmel tekintgettem a mauzóleumra: koros foglyát már nem lehet látogatni. Benéztem a Gumba is, pedig semmit sem akartam venni. A szovjet hiánygazdálkodás egykori szimbólumából a világ egyik leg-elegánsabb, legdrágább áruháza lett. Elzarándokoltam az ormótlan Rosszija szállóhoz. Hajkóztam a Moszkva csatornán is, azon az útvonalon, ahol annak idején Tányával.

Mire hivatalos kötelességemnek is eleget tettem, késő este lett. Holtfáradtan rogytam le a szállodai szoba ágyára. Kibámultam a hatalmas ablakon, a város felett gomolygó, sötét felhők gyülekeztek. Hirtelen pánik tört rám. Mit keresek én ebben a szobában? Hogy kerültem Moszkvába és miért? Haza tudok innen valahogy jutni? Úgy éreztem, mintha a környező óriási házak, s a távolabbi felhőkarcoló megindulnának felém, hogy összeroppantsanak, eltíporjanak. Menekülnöm kell.

Eszembe jutott, hogy talán tízéves lehettem, amikor táborozni indultam volna a számomra ismeretlen gyerekekkel, de még a pályaudvaron leléptem, s aztán otthon az ágy alá bújtam, mert féltem egyébként szelíd apám haragjától.

Lefeküdtem, de nem tudtam elaludni, hajnalban a kimerültség terített le. Azt álmodtam, hogy Tánya botorkál lefelé az alagsorba a sötét lépcsőn, megáll mindegyik ajtó előtt, majd a hetedikén – megtalálva rajta a névtáblát – bekopog. Türelmesen álldogál, a nevemen szólongat, de én az ajtó mögött nem mozdulok, tehetetlenül és tanácstalanul fekszem az ágyamon, s, hogy ne halljam Tánya erősödő, kétségbeesett kiáltásait, fejemet a párnába fúrom.

Ébredés után az első gondolatom – s aztán a többi is az volt –, hogy minél előbb otthon kell lennem. A légitársaság irodájában a két nappal későbbre szóló jegyemet – komoly ráfizetéssel – egy másnapra cserél tettem; korábbi járatra nem tudtam helyet szerezni. Csak a repülőterre menet jutott eszembe, hogy a dezertálásért otthon akár fegyelmit is kaphatok, de már nem bántam semmit. Késő éjjelre járt, mikor a taxi átrobogott velem az Erzsébet hídon. Megnyugodtam.

Lerohantam az alagsorba, kipakoltam a bőröndömet, üldögéltem a konyhaasztalnál, kakaót ittam, bámultam a tv-t. Szószmötöltem még egy ideig, de nem tudtam mit kezdeni magammal. Lefeküdtem az ágyra, sehogy sem jött álom a szememre. Órákig a plafont bámultam.

Ráeszméltem: egyedül vagyok, s egyedül is maradok.

Beck Tamás

Ha tudnám, hogy létezel

Ez hát az éji Lentihegy;
avar, rovar zúg és zizeg,
ahogy az őszben lépdelek
a nyár elől, a télbe be.

A bükkfatörzsben szű kopog;
élő enyészet vándorol
az erdőben és bennem is:
megfogyatkozott, dőre hit.

Ó, ha tudnám, hogy létezel,
hogyan is engednék akkor el:
markolnád, mint gyökerek
esőáztatta földeket.

Lentihegyi leoninusok

Felhők gyűlnek; a rőt horizonton köd gurul erre,
s rámveti árnyát. Egykori kedvesem ablaka tárva.
S távoli zápor mintha helyettem küldene csókot,
villámfény és ázott föld szaga száll be a házba.

Ó, ha fölébrednél dobogó szívvel, ölelésem
hasztalanul próbálnád most már visszaidézni!
Álmodban tocsogott öled; óvatos ujjaim értek
hozzád ott, ahová vágyódik mind, aki férfi.

Pozdrav iz Lendave

Olga beleolvad az alkonyatba,
üvegszerű testén az Alpokalja
áttetszik és amott a messzeségben
a Grossglockner ágaskodik merészen.

Miért kapaszkodunk egymásba, mondd csak?
Egy Jasztreb* közeleg felénk amott, vagy
csak Szent Mihály árnyéka az, mi ránk zuhanna?
Mi ez a várrom itt, fehér falakkal...?

Templomtorony, földig hajol a robbanástól.
Halálsikoly. Felismerem! Anyám szól!
De Olga főlráz és Lendava Terme
strandján ébredek. Mellettem egy medence,

a víztükörben hullámszik a Kedves arca.
Béke van és pivo!, mondja nevetve,
s hunyorgón nézek rá, akár a Napba.

*-Jasztreb: jugoszláv vadászgép

Zágorec-Csuka Judit

Amikor eltávolodsz

amikor eltávolodsz
amikor csak befelé élhetsz
amikor már nem akarsz kitölteni
az űrt semmivel
amikor kihagyod magadat
a mából
amikor szakadozik a szál
a múlt és a jelen átvezető
alagútjain
amikor már csak állsz
a félig nyitott ajtók előtt
s történet utáni
kategóriákba lépsz
amikor már csak
funkcionálisak lehetnek
a dolgaid nem nembeliek
s már nem elégíted ki
mások elvárásait mert
már kielégíthetetlenek
a kirajzolt csatornákon
véget ért az utópia
leértékelődsz
mint a szellemi
futószalagon vergődő
ember

Útközben hozzám

Amikor eljössz hozzám,
kinyílnak a virágaim,
az eső is eláll, a madarak
megrázzák tollukat,
köszöntenek, tavaszodik
bennünk az idő.

Amikor eljössz hozzám,
elengedhetetlen világodban
járok mint elalvó lányok
arcára nehezedő árnyak,
hegyeid közt állok.

Amikor eljössz hozzám,
kezedbe hullva
nyomodban járok,
hogy senki se lásson,
összecsukom előtted
a szárnyam.

Madonna-ikon

Szekeres Anitának

 hogy mindennek eljön
majd az ideje
 Freud is tudhatta, hogy van szerelem,
 de elhallgatta, eltakarta a libidóval,
romlandó a test
romlandó a lélek is
 ahol létezik Faust
 ott Mefisto is létezik
utak vannak
 és vannak csodák is
 Michelangelo Pietája
 Madonna szeplőtelen fogantatott
 Jézus Munkácsy Golgotáján
 keresztre feszítetett
hogy mindennek eljön az ideje
 és el is megy
ad és vesz
 vet és arat
 ne engedd hogy
 mások építsék
 az arcodat
 egy irreverzibilis
 folyamat
 a te utad
 a te utazásod
 majd mindennek eljön
 az ideje
 ha kivárod

Bence Lajos

Nem ötvenhatban kellett volna kezdeni...

56-ban is volt nyár.
A túlélők mondják:
hosszú volt és forró.

A Corvin-köz
környékén a pesti srácok
egykedvűen rúgták a bőrt,
a porban verebek fürödtek -
de a forradalom láza már
ott vibrál a lelkekben, a vész
a jegenyék lombján pihen,
a levelek meg-megremegnek,
s macskakövek fogsora
cinkosan összekoccan...

Ember és járókelő alig
volt az utcán, a gyárak
udvarában hempergő
komondor

sráccal grundolni, együtt
csatangolni, nem „bolond
sorompók” által kijelölt
térben, időben,
hanem ott a történések
kellős közepében,
ötvenhat októberében,
novemberében –
élvezni az infantilis
szabadságvágyat, a sihederi
anarchiát, lélekben is koraszülötten...

Nem pólyában, beszarva lenni.
Vagy meggondolni magamat

és meg sem születni,
megegyezéssel ön-elvetélni,
a szégyent kikerülni,
meg nem érn...

Azokkal vállalni közösséget,
akiknek az utolsó pillanatig
kétséges a születésük,
mert tétovák, mert könnyen
meggondolják magukat,

áttéve születésüket egy több
reménnyel kecsegtető korba,
időbe, a világ újrateemtéséből kimaradni,
átköltve a gondviselet,
a megváltást.

Nem kívárni a
rothadás bűzétől
ájulatban élő
népet, országot.

A fénnel együtt érkezni,
a felkelők élére állni.
Az újakezdés várakozásának
lázából kigyógyulva
a világ közönyével, a galaxisok
determináltságával
is birokra kelni.
Földhöz vágni megkövült gúnyánk,
a sziréekkel énekelni,
túlharsogva a vihart, a tenger
vad moraját, odüsszeuszi lánggal
égni. Elmenni és visszatérni.

Nem ötvenhatal

kellett volna kezdeni

1956. július elseje.
Apám szaporázva
lépteit, szinte szaladt
a hírrel: családunk
egy fiúval gyarapodott.
Ősszel már a határ
lángokban állt, egy ország
szidta Titót, a
„láncoskutyát”. Már aki
tudta, mi történik a honban.
Hírek csak elvétve, azon az egy
rádión, melyből értesült a falu.
Hogy Amerika segíteni fog,
csak „egy hetet tartsatok
még ki, s JÖVÜNK!”,
erre jól emlékezett
mindenki.

Talán csak ennyit értett
 az egészből a falu népe, mely akkor
 hallott először a Corvin-közről.
 Sokkal többet nem, s talán annyit
 – mert ellenpropaganda
 mindig volt, „működött” –, hogy magyar
 fordult magyar ellen, a kommunista
 a kommunistát gyalázza, s hogy a nép
 az egyedül tiszta Nagy mellett volt,
 aki tudta, „vétkesek közt
 cinkos, aki néma”,
 s szólt, beszélt a miniszterelnök,
 mindenki hallhatta...
 Pesten megint „fölkelt” az ifjúság,
 Petőfi szelleme
 magasan lobog, s a csizmás Sztálin
 szobra a talapzatról lehullt.
 Az országban máshol is
 a hullócsillagok
 ideje jött el,
 néhány héttel
 később alvadt vér festette
 a macskakövet, kóbor macska
 is alig maradt...
 Mindent beborított az üszkös korom,
 a hajnalt felváltotta az alkonyég
 bíbora, futott, aki futhatott,
 menekült, aki tehette, határon túlra,
 kötél várt minden hazafira,
 álmodóra, vörössé vált, ami eddig
 csak piros volt, véressé
 a zöld-fehér – közepén, mint éhes,
 kivert fogatlan száj – tengelyéből
 kifordult földgolyó, ott hevert
 a porban. Vér, vér, vér,
 véres kések, bajonétek,
 véres hullák, a tankok
 lánctalpain tetem-darabok,
 mennyi hullá...

Pedig néhány napra a ház helyére
 a haza szó került a beszédekben,
 lesték,
 mit szül a vajúdo nemzet-anyánk,
 megszüli-e a magyarfiat,
 vagy fattyút, gazembert,
 apagyilkost, nemzetárulót.
 Ezt érdemelted kis Magyarország,
 te földbe taposott nép,
 ez lett a jussod.

Felemelte fejét a büszke
 nemzet, mely halhatatlan
 fiaikat nemzett: Széchenyit,
 Kossuthot, Adyt, József Attilát,
 Nagy Lászlót, Weörest,
 Pilinszkyt.

Aztán Szolnok felől beborult az ég,
 zászlókat tördelt a novemberi szél.
 Rebellisekkel leszámolni indult
 a magát „felszabadítónak” nevezett
 segg-sereg, Rákosi Pajtások hada
 tört az eltévelyedett országra,
 eltévelyedetteket – ki kell józanítani
 ezt a népet,
 a nemzeti érzés bűvöletébe kárhóztakat,
 az elégedetlen tömeget –
 fosztogató csürhe, Kádár-sereg, szovjet tankon
 vonul be a nép templomába, a parlamentbe.
 Jöttek,
 az Anti-Krisztus nevében
 Kelet küldöttei, felszabadítani.
 Rendnek kell itt lenni,
 Sztálin elvtársért bosszút állni.
 Rendnek kell itt lenni.
 –Elvtársak! Be kell fogni
 a csöcseléket, kivárjuk, míg
 felnő, akkor akasztjuk fel.
 – Minden parasztot, rothadt kulákokot,
 téeszbe hajtani, ha ellenáll,
 felfüstölni, megégetni.

(Ezt hogyan lehet feledni?)

Lehet, mert zsarnok
csak zsarnokot
szül, ahogy sas is csak sast,
sok körmös madarat.
Az emlék, a gyalázat színei
lassan fakulnak,
majd teljesen kifehéreülnek.
Nem Ágnes asszonyként, ki a ruháit,
vérfestette gyolcs lepedőt
a patakban mossa,
habbá fehéredve, holtcsapadt
arccal, eggyé válva a habbal.
Nem tudva
hol a jobb, hol a bal part.
Bal-jobb, bal-jobb,
jobb-bal, mindig jobban szorítva a
lepedő csücskét, mindig erősebb
kézzel csavarva. Kimosva az
agy, a kéz mind megmosva,
nem öklbe szorítva,
nincs felszisszenés,
ha szántás közben
kifordítja a koponyacsontot
a csoroszlya. Tömegsír itt minden
rekettyés, minden halom alatt
elesett harcosok csontjai sírnak,

így készült el a ravatal, a nagy
nemzetsírhand. Egy sem bízik már a
feltámadásban. Az egy és
oszthatatlan Örök
lgazságban.

Aztán uzsgyi, Bécs, majd München,
megkeresném a Szer-nél Márait
– tanulni a szabad Európát.

Aztán később a tébolyult nemzeti
emlékezetkiesés. Áldott
jó ember Rákosi, végezzük el,
amit reánk bízott Moszkva,
védjük a hatalmat
foggal-körömmel, Apróval, Czinegével,
Fock-kal -
feltámadt a mocsok kultusza.

Nem akkor kellett
volna elkezdenem, nem akkor -
előbb, vagy előbb. Akkor talán
nem kellene szégyellnem,
hogy voltam én
is, egykoron, mint egy
rabló ivadék, mely saját földjét
el nem merte soha hagyni,
mert: nem mer mást akarni.
Kiszabadulni a mózeskosárból,
önmagát kibontani -

Pinczehelyi Sándor:
Majdnem kilenc
coca,

2003

Péntek Imre

Muravidéki mindenés Bence Lajosról, úgy az 50. táján...

Nem könnyű – még ma sem, az integrálódás korában – a kisebbségi irodalmárok helyzete. Meg kell küzdeniük az autentikus kifejezőmóddért, a lehúzó viszonyok közepete, az „önmagunkat önmagunkkal mérjük” kritikátlan szemlélete ellenében. S mindezt úgy, hogy lokális kötődéseiket meg nem tagadva, egyetlen percig se veszítsék szem elől az egyetemesség mércéjét, az „örök kétely” Arany János-i elégedetlenségét. Persze, a mentség és a feloldás sokfelől kínálkozik: a feladatok halmozottak, a körülmények csöppet sem ideálisak. Az elszigeteltség sajátos védettséget is teremt: kitermelve a (ön)felmentő érveket. Ez a nehézség még halmozottabban jelent meg a muravidéki irodalomban. Garai László éppen Bence Lajos Rá-olvasások kötetéről írva a következőképpen rajzolja meg ezt a sajátos ellentmondást: A különböző nemzeti-ségi „különmércék belterjességhez vezettek és az egymás közötti hierarchikus alá-, mellé- és förendelődésben is szerepük volt. A nagyságrend íratlan törvényként, érték-mérőként is funkcionált... Így az olyan kisebbségen belüli kisebbségnek, mint a muravidékiek – akik Jugoszláviában a vajdasági tömbmagyarsághoz képest távoli szóróvány voltak, a népcsoport nagyságrendjéből eredő lefokozás automatizmusával is meg kellett hogy békéljenek”. Kétségtelen, Bence Lajos egyetemről – mellesleg a budapesti ELTE-ről - való hazatérése után jellemző volt ez a bántó kényszer és besorolás. De éppen az ő mentora, tanára, Czine Mihály által írt ajánlás első kötetéhez, a Szíves szívtelenhez, jelezte: van átjárás a két értékrend között, s a fiatal költő pályája már nem csak ebben a lokális anyanyelvi „gócban”, az egyetemes magyar irodalom horizontján jelenik meg. 1981-ben történt mindez, s ma is felemelő olvasni a kiváló irodalomtörténész sorait: „Ember szól, igaz ember, váratlan asszociációkkal, hangja oly tiszta, mint eső után a levegő.”.

József Attila és Nagy László bukolikus hangzatai szólalnak meg verseiben, kiváló formaérzékkel és építkezéssel. S hogy nem könnyű odahaza profétának lenni, azt mutatja, hogy második könyve, a Létlelet, jókora késéssel, 1989-ben látott napvilágot. Mi minden fért bele ebbe a kilenc évbe? Hát a tanítás szellemi energiákat felörlő időszak, a lendvai közép- és szakképző iskolában. A Szlovén Televízió magyar nyelvű műsorának, a Hidaknak a szerkesztése. Óraadó tanár a Maribori Egyetem magyar tanaszékén, majd tanársegéd. Szerkeszti az időközben létrejött Muratáját, s 1993-tól a Népújság felelős szerkesztője.

Időközben megszerzi az irodalomtudományi doktori címet, meghozza a muravidéki irodalom történetének feldolgozásából. (Lásd: Írott szóval a megmaradásért, melynek két kiadása is megjelent.) Műfaji sokoldalúsága példaszzerű: ír kisprózát, esszét, képzőművészeti elemzést, néprajzi-nyelvészeti tanulmányt, kritikát. A szűkség hozza így, s Bence Lajos az adott feladatokat színvonalasan oldja meg. (Bizonyítja ezt 2005-ben megjelent tanulmánykötete, az Identitás és entitás.) S akkor még nem szoltunk irodalom- és kultúraszervező munkájáról, a legkülönbözőbb határon túli és anyaországi szervezetekben való aktív részvételéről. A nyugat-magyarországi kapcsolatokról külön érdemes szót ejteni. Amikor 1990-ben Szlovénia is elnyerte függetlenségét, nyilván meggyengültek, esetlegessé váltak a korábbi jól kiépült kapcsolatok a Vajdasággal, a vajdasági szellemi élettel, sajtóval. Az új tájékozódási irány adott és természetes volt: az egykori Pannónia, a Dunántúl felé. Ennek a váltásnak kitüntetett pontjait jelentették a 95-ben indult Pannon Tükör és a győri Hazánk Kiadó. Szervezetileg a Zalai Írók Egyesülete és a hévízi Csokonai Társaság. A Trianonban elszakadt, Szlovéniához került Zala megyei rész, jórészt Hetés, részben neki is köszönhetően ma már szerves alkotóeleme az anyaországi Zalának. Bence Lajos Népújságában és a Muratájában rendszeresen ír zalai kulturális eseményekről, kiadványokról, alkotókról. Felfedezi magának Mayer Zala Györgyöt, és szép versben köszönti a magyar historizmus mesterét a millicentenárius évfordulóján, abból

az alkalomból is, hogy szép album jelent meg munkásságáról, és a Lendvai Vár Múzeumban állandó kiállítás nyílt, köszöntve a város jeles szülöttét. Ahogy írja: „Boldog lehet, ki kerülökkel, / dülöutak mentén, / kertek alatt végül / mégis hazatalál.” (Óda a hazatérőhöz). A történeti Zala számára természetes egység, amelyben Zrínyiek és Bánffyok, Deák, Wlassits egyaránt múlhatatlan példát adtak az utánuk következő nemzedékeknek. Új kötetének egyik legszebb verse éppen ezt az eltéphetetlen hagyományt elemzi, eleveníti fel (A „világos” Zaláról). A „világos” jelző egyszerre erősíti és cáfolja a közvélekedésben elterjedt előítéleteket, a maga teljességében mutatva fel a zalaiság ellentmondásait. Hisz kétségtelen – ahogy írja –: „ritka itt a lélekvirág”, de ennek a „Mindig sötét, mindig kódos és sáros” vidéknek „volt Zrínyije, / kinek hódolt Európa”. S vallomással érnek fel a sorok:

„Itt is Zala, itt is sár,
itt is Zala, itt is vásár –
Ez is Zala, szívünk
csücske, lelkünk ezüstje.”

(„Zala-szeretete” és kultúrateremtő fáradhatatlansága érdemelte ki a megyei közgyűlés alkotói díját 2005-ben.) Ám hasonló mély érzések fűzik a szülői tájhoz, a Muravidékhez. Néha „tékozló fiúnak” érzi magát, akit mindig szeretettel fogadnak (vissza) a szülői házban és tájon. Bár voltak gondjai a befogadással és elfogadással, ma már egyértelmű:

„Itt ez a táj,
e szűkre méretezett
haza, talpad alatt
zokogó rög, ösöd sírja”.
(„Csak a tudata tiéd...”, *Hódolat Vljaj Lajosnak*)

Ennek az öntudatos vállalásnak, az idetartozás tudatának súlyos megnyilatkozása (idézet ugyanebből a versből):

„... S hívhatnak
már tornyos városok,
párizsok, csalogathatnak
idegen pamlagok és pázsitok,
el nem indulsz már soha...”

Egyik meghatározó műve, a *Hazatérítő vers* ugyancsak ennek a makacs hűségnek megrendítő lírai dokumentuma. A „fogcsikorgatva” ismételtetett mondat: „itthon vagyok, / itthon vagyok...” arról is árulkodik, nem mindig (ma sem) könnyű megtalálni az egyensúlyokat, a lelki békét ebben a két (de inkább több) nyelvű, identitású környezetben.

2003 óta nem csak külső szereplője a zalai kulturális életnek, hanem lapunk főszerkesztő-helyetteseként aktív alakítója. S az uniós csatlakozás után ez is magától értetődő, természetes; a magyar-magyar és szlovén-magyar kapcsolatok további fejlesztésében, az adósságok törlesztésében még rengeteg teendő vár rá. Bonyolultabb és gazdagabb lett világunk: Bence Lajos újabb „hosszú versei” ezeknek az új kihívásoknak igyekeznek megfelelni. Meditációk, analízisek, lassan hullámzó asszociációs szövegláncolatok próbálják bemérni a változásokra adható értelmes válaszokat, változatokat. S valóban: szellemi mindenesként, közösségeit szolgálva, írástudók felelősségével, olykor kényszerek hatására születnek újabb és újabb művei, a legváltozatosabb műfajokban. A terméskészletes betakarítása is sok meglepetést okozott, s egyre inkább nyilvánvaló: egy különleges életmű formálódik Bence Lajos kultúrák, szellemi hatások keresztútján lévő műhelyében. De hát szólunk az emberről is, ezen a jeles évfordulón. Mackós mentalitása, zsörtölődései, dörmögései épp úgy jellemzik, mint nyíltszívű vendégszeretete, felvidulásai. Melyek egyébként főként a Lendva-hegyen esnek meg, baráti társaságban a saját „présházában”. (A magyar irodalom anyaországi és határon túli „derékhada” megfordult itt.) A falon látható számos arany és ezüst oklevél, magyarországi és szlovén borversenyekről, tanúsítja: nem hiányzik innen a borosgazda szakértelme sem. Persze, foglalkoztatja az idő múlása – kit nem ebben a korban -, ő a bálóból hazakivánczoló Bálint (másnap reggel korán vezércikket írni vagy metszeni kell!), s ő a „bölcs főszerkesztő”, aki így morfondírozik:

„ – Ilyen a sors,
nincs mit tenni – dörmögi
maga elé – ma én,
holnap más lesz soron,
az élet elsuhan, az
élet elsuhan, minden
írás a szemétkosárban köt
ki végül. S az ember közben,
egyfolytában vénül,
csak vénül.”

(Kirekesztő, avagy az ember egyfolytában vénül)

Nos, ennek a kora(nem)vén szerkesztőnek, költőnek és írónak, irodalmi és kulturális mindenesnek kívánjuk barátai és olvasói nevében, hogy még sokáig „birizsgálja” a szövegszerkesztőt, és ne szoruljon belé a vers sem, hanem ellenkezőleg: íródjon meg mindahány. Mert szükség van rá, rájuk, Zalatájon és Muravidéken, mindenütt, ahol az anyanyelv ápolásával, „írott (szép) szóval” küzdenek a megmaradásért.

Bor és vers

Sanyinak

Deszkarepedésekbe bújnék
 én is, mint neszeid
 alkonyatkor a hegyen.
 De te már
 odabenn vagy, kicsi a hely
 kettőnknek, nem lehet.
 Megállok hát itt, és
 sokáig nézem az
 ajtófélfát, hívó
 jelre várva, de a marasztalás
 erősebb még. Mert ma
 ismét rizlinget

iszunk, úgy mondják,
 marasztal, beszél
 hozzád, míg megtelik
 a szívünk vígasszal.

Nemrég még ketten ültünk
 itt, ma már csak az alkonyfény
 idézi közös búbanatos dallamaink.
 De a köszöntő és a dal ma is
 ugyanaz, mint egykor volt:
 Dicsérni Istent, ki a bor maga.
 Jóság, íz, oltalom és haza.

Gulácsy Lajos: Ború és Derű, mt.

Szemes Péter

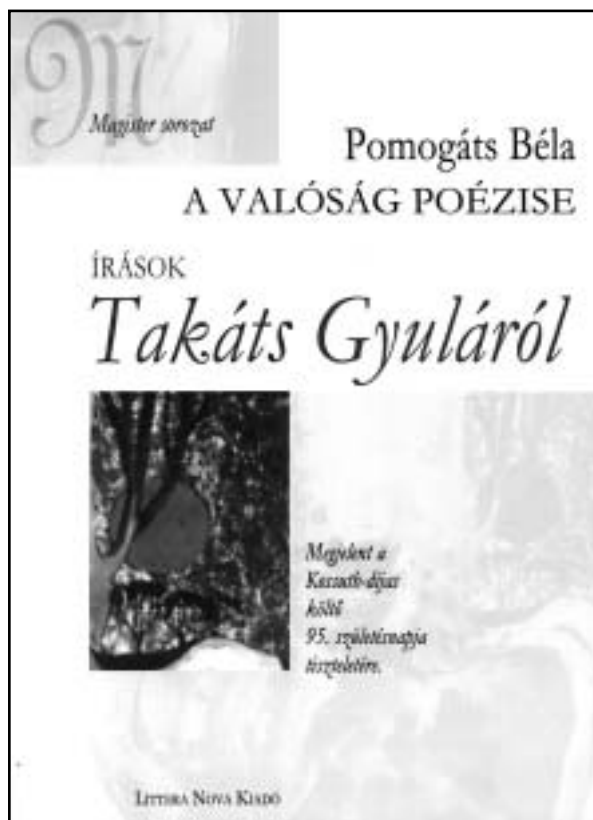
A pannon táj költője

(Pomogáts Béla A valóság poézise – Írások Takáts Gyuláról című könyvéről)

A gazdag alkotói életmű rangjához méltó ajándékot nyújtott át Takáts Gyula 95. születésnapjára Pomogáts Béla. A valóság poézise című kötet anyagát a kiváló Kossuth-díjas költő írásművészetének remekeit áttekintő, vizsgáló, elemző dolgozataiból állította össze a jeles évforduló és művészi pálya előtt tisztelgő barát, irodalomtörténész. Az 1968-tól napjainkig megjelent esszék, tanulmányok, kritikák, analízis írások sorából konstruált korszak három nagyobb egységre tagolódik.

A nyitó, négy rövidebb lélegzetű szöveget magában foglaló rész Takáts Gyula sajátos költői világába vezet be – vázolja a pályakép formálódását, poétikájának specifikumait, személyes emlékeket idéz. Az otthon a világban című dolgozat kiemeli, hogy míg a korai versekben a látvány, a külvilág benyomásai domináltak, később a táj kulturális öröksége (hagyomány) vált meghatározóvá, az újabb költeményekben megújulási folyamatok figyel-

hetők meg, így például a bölcséleti hajlam kifejlődése is. Takáts Gyula éppúgy felfigyel a természet szépségeire, melyeket élénk színekkel, szinte festőien ábrázol, mint a benne élő és alkotó ember kéznyomára, a letűnt korok rekvizitumaira. Tájéköltészete a Nyugat harmadik nemzedéke – melynek maga is képviselője – által hozott szemléletváltás (a második generáció arkádiai vidékei helyett valós hazai tájak megjelenítése) jegyében fogant. Közvetlen környezete, saját mikro- (mindenek előtt a Bece-hegyi nyaraló) és makrovilága (Somogy, Balatonvidék) mellett szellemi birtokába veszi bővebb pátriánk, Pannónia népi műveltségét és klasszikus tradícióját, melyet utazásai helyszíneinek (Hellász, Itália) aurájával hoz összhangba. Lírai művészetének, poétai magatartásának kulcsszavai ennek megfelelően a biztonság, otthonosság és illetékesség, mellyel a természetben és a tájban eligazodik és mozog és az állandóság, amely –

mint Pomogáts Béla személyes emlékeit, benyomásait idézve megfogalmazza – mintegy mitikus alakká emeli kötönket a kortárs magyar irodalomban.

A következő egység átfogóbb írásai azt a szellemi környezetet világítják meg, tárják fel, melyből és melyben Takáts Gyula művészete kibontakozott. A dunántúliség és regionalizmus című esszé az irodalmi regionalizmus fogalmának irodalomelméleti és – történeti megközelítésével indul. Nálunk ez a fajta lokális irodalom különösen Trianon után vált fontossá, s a történelmi tájfogalom használata is a két világháború közötti időszak költőinél (különösen a Nyugat harmadik nemzedékénél) figyelhető meg. A dunántúliség hagyományait mindig elsősorban a költészet hordozta (gondoljunk Berzsenyire, a két Kisfaludyra, Vörösmartyra, Csokonaira, újabban Babitsra és Illyésre), a harmadik generáció képviselői és közvetlen kortársaink (Weöres Sándor, Takáts Gyula, Jankovich Ferenc, Csorba Győző, Somlyó György, Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István, Fodor András, Bella István, Parancs János) pedig tovább vitték ezt az örökséget. Minden „igazi” (nagy történelmi múltú, változatos kultúrájú) európai ország – állapítja meg rendkívül találó módon a szerző – voltaképpen két nagyobb kulturális tájra épül. Ez a tagolás általában horizontálisan végezhető, s ennek megfelelően választható el Észak és Dél – Németország esetében a porosz, Rajna-vidéki és a bajor, a franciáknál a párizsi, Loire-menti, normandiai és a provanszál, aquitániai, Languedoc-i, Olaszországot illetően a lombard, toszkán, illetve a nápolyi, szicíliai – kultúrája és hagyománya. Nálunk azonban vertikális osztású a nagy kultúrtájak elhelyezkedése: a történelmi Magyarországon a Dunántúl és Erdély alakított ki önálló tradíciót, a többi régió e kettő valamelyikének vonzaskörébe tartozott. Mindkét terület mentalitásának alakulását a szomszédos nagyobb politikai és kulturális területek befolyásolták – Pannónia ennek megfelelően Nyugat, Transzszilvánia Kelet hatása alatt állt. Erdély elvesztése így egyszersmind az egész magyar kultúra tragédiája is (megszűnt a kétpólusúság), nagy történelmi feladatunk – írja Pomogáts Béla –, hogy e régió hagyományos szerepét, a kultúra dualizmusát ismét helyre állítsuk művelődésünkben.

A kötet legnagyobb ívű, tudósi alapossággal megalkotott tanulmánya a Nyugat két világháború közötti történetét tekinti át. Alapvetően abból a tényből indul ki, hogy az I. világháború és az azt követő forradalmak után módosult a korábbi folyóirat-struktúra Magyarországon. A konzervatív sajtó képviselői között az addigi akadémikus szellemű lapok (Budapesti Szemle, Új Idők) mellett megjelentek az ellenforradalmi programú (Napkelet) és a fajvédő, radikális jobboldali (Aurora, Gondolat) orgánumok is. A polgári liberális szemléletű Nyugat mellé radikálisabb folyóiratok (Kortárs, Látóhatár, A Töll, Magyar Írás, valamint a 30-as években: Szép Szó, Apolló) zárkóztak fel, a kibontakozó népi mozgalom bal-

szárnyának lapja lett a Válasz, a Kelet Népe, a Híd, a haladó katolikusoké pedig a Vigilia és a Korunk Szava. Az avantgarde mozgalom törekvéseinek fórumaként működött a külföldön megjelenő Ma és az Akasztott Ember, itthon a Dokumentum és a Munka. A kommunista emigráció megnyilvánulási lehetősége volt a Sarló és Kalapács, az Új Hang, az Egység és az Ék, a hazai illegális kommunistáké pedig a 100% és a Gondolat. Emellett jelentősen emelkedett a vidéki folyóiratok száma és a napilapok irodalmi szerepe is megnövekedett. A Nyugat nagy veszteségekkel élte túl az 1919-es sorsfordulót (meghalt Ady és Kaffka Margit, Ignótus, Balázs Béla, Hatvany Lajos emigrációba kényszerült, Móricz és Babits egy időre üldözötté vált), s csak ez év végén jelentkezhetett ismét. Szerkesztői, a „nagy nemzedék” még élő tagjai – Babits, Osvát Ernő, Gellért Oszkár, és a külföldre kényszerült főszerkesztő, Ignótus – a kritikai munka megerősítését szorgalmazták, ennek eredményeként léptek fel a fiatal írógeneráció képviselői, mint Németh László, Halász Gábor, Szerb Antal vagy Keresztury Dezső. A 20-as évek második felében Babits (aki 1927-ben a Baumgarten-díj kurátora lett) közeledett a liberális konzervatívokhoz, többek közt a Kisfaludy Társaság tagjai közé is beavasztották, s ez alapvetően a folyóirat azon törekvését tükrözte, ami a hivatalos irodalompolitikához való megfelelő viszony kiépítését célozta. Az évtized végére, Osvát öngyilkossága után a lap csödközeli helyzetbe került, az irányítást Babits és Móricz vette át (melléttük Gellért Oszkár szerkesztőként működött) és ez az Ignótusszal való szakítást eredményezte. Babits gondolta a lírát és a kritikát, s folytatta az „új klasszicizmus” programját, Móricz, aki a prózákkal és tanulmányokkal foglalkozott, ezzel szemben cselekvő irodalmat kívánt, „nemzeti koncentrációt” hirdetett. Az újabb anyagi gondok és a szerkesztők közötti nézeteltérések miatt Móricz 1933-ban lemondott tisztségéről, a Babits és Gellért által irányított folyóirat pedig a politikai változások hatására egyre inkább eltávolodott a hivatalos irodalompolitikától. A szellemi ellenállásban vállalt szerep a Nyugat szerzői körének bővítését is megkövetelte, mind jelentékenyebb feladat jutott Illyés Gyulának, a „nagy nemzedék” még élő képviselői, valamint a „második generáció” írástudói mellett a harmadik, „esszéíró nemzedék” tagjai elsősorban a lap elméleti és kritikai tevékenységének adtak új irányt. A „második hőskor” küzdelmeinek végül Babits 1941-es halála vetett véget, a folyóirat szellemi örökségét az Illyés által alapított Magyar Csillag vette át.

A szerző Takáts Gyula levélgyűjteményéhez írt megjegyzéseit, gondolatait teszi közzé a Nyugat harmadik nemzedékének indulásáról közölt esszé. A generáció tagjai a folyóirat 1933-as felhívására jelentkeztek, a meglévő értékek klasszicizálására, a tradíció (elsősorban a „nagy nemzedék” eredményeinek) továbbvitelére törekedtek. Irodalmuk kibontakozása, kritikai fogadtatásuk (ebben Halász Gábor szerepe) éppúgy jelenlétüké válik a Takáts

Gyulának írt levelekben, mint nemzedéki folyóirataik (Keresztmetszet, Számadás, Argonauták, Ezüstkor) működése, vagy a vidéki kulturális életben játszott szerepük. Képviselőiket többek között összekötötte a humanista gondolat (az emberi kultúra, az európai és magyar művelődés értékeinek védelme), a nemzedéki szolidaritás – melynek ellenére nem alkottak egységes irodalmi áramlatot – és a hagyományos költői szerep elutasítása. Pomogáts Béla a harmadik generáció szerzőit három csoportba sorolja: az első közvetlenebb módon vett részt a szellemi ellenállásban (Radnóti, Vas István, Zelk Zoltán), a második tagjai kevésbé kötődtek a közülethez, az alapvető értékek válsága miatt mitologikus költészetet alakítottak ki (Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Kálnoky László), míg a harmadik irány alakjait a racionalista örökség vállalása, realisztikus poétai szemlélet, a szűkebb kulturális környezethez ragaszkodás jellemezte (Képes Géza, Csorba Győző, Rónay György). A Takáts Gyulának küldött levelek szerzői közt valamennyi csoport képviselői megtalálhatók, akárcsak a szomszédos országok magyar nemzetiségi irodalmának alkotói. E sajátos „levélregényben” ennek megfelelően nemcsak egy jelentős költőnemzedék hely- és útkeresési törekvései mutatkoznak meg, de a levélírók egyénisége, a személyesség elemei ereje is nyilvánvalóvá válik.

A záró, heterogén műfajú és tartalmú szövegekből álló egység a költői pálya néhány fontosabb alkotását vizsgálja. Elsőként hat verseskötvet mutat be Pomogáts Béla. A Sós forrás című 1973-as kötet – megállapítása szerint – a dunántúli táj, a Balaton-felvidék lírai enciklopédiája. A természeti szépségek és kulturális értékek mellett azonban megjelennek a költeményekben a zaklatott, lázas élmények, komor látomások, a pusztulás képei is (miként a megelőző, Villámok mértana című verseskötvetben). Emléket állít az eltávozott barátoknak (Jankovich Ferencnek, Devecseri Gábornak), a halállal való szembeesülés pedig személyes szorongást vált ki, mely az emberi létezés titkain való elmerengés formájában oldódik fel. A korábbi „latinus”, derűs létszemlélet mellett elhatalmasodik egy tragikus, „görögös” életérzés – ezek kettőssége, váltakozása figyelhető meg a versek időszemléletében és a grammatikai formákban egyaránt –, a korábbi festőiséget az ábrázolás drámai módszere váltja fel.

A két évvel később megjelent Száz nap a hegyen című lírai gyűjtemény a Bece-hegy, a „mérték és arány földje”, ihlette költeményekből font verskoszorú. Miként ehelyütt is nyilvánvalóvá válik, Takáts Gyula nemcsak a természet csodáit énekli meg, hanem egyszersmind a dunántúli nép, történelem és tradíció dalnoká (a „pannon költészet” kapcsolódó fogalmát elsősorban Várkonyi Nándor nyomán határozza meg Pomogáts Béla). A látvány mellett ennek megfelelően a kötet alkotásaiban a magyar történelem, a népi rokkó folklorisztikus színekkel festett hagyományai dominálnak, melyet a költő szürrealisztikus sejtelmességgel vegyít.

A hegyi mediterrán kisvilág idilljét Takáts Gyula feleségének 1977-ben bekövetkezett halála törli meg. A tragédia hatására keletkezett szonett-ciklus (Más távlat) fájdalma a Semmi árnyéka című kötet (1980) verseiben már elégikussá enyhült. Új életérzés, költői szemléletmód nyilvánul meg ezekben a költeményekben, a valóság jelenségeinek, a klasszikus örökségnek (Bercsenyi, Csokonai képi világa) egyedivé, egyénivé hangolása. Voltaképpen – mondja ki a szerző – ez a birtokba vett alkotói kultúra lendítette át Takáts Gyulát a személyes válságon, az ismerőssé hangszerelt világban megnyugvást, vigaszt talált.

A Helyettünk szóljal megjelenése két esztendővel követte a megelőző gyűjteményét, a társként rendelt aszszony eltávozásán érzett fájdalom azonban még itt is kísért. A kötet darabjainak más, nagyobb hányadában mégis a történelem és a táj felel egymásnak – e „dialogust” biztos kézzel, otthonosságának és illetékességének tudatában komponálja meg a költő. Ennek bizonyosága többek között a Profán triptychon című költemény, melyet Pomogáts Béla behatóbban vizsgál.

Újra a Bece-hegyhez kapcsolódó élményekből épül a Rejtett egész című verseskötvet. A költői tekintet előtt feltáruló látvány sejtelmesebb távlatában – írja a recenzens – „klasszikus kultúrtájak derengenek”: Hellász és Itália. A táj – sajátos mitológiája által – jelképes értelmet kap, a szép megtalált harmóniát szimbolizálja.

A sorban utolsóként áttekintett Más távlatban a sziget-élmény jelenvalóságát emeli ki Pomogáts Béla. E választott költői magánvilág fölött azonban gyülekeznek a világot fenyegető katasztrófák sötét felhői. A korábbi „latinus” derűre ismét a „görögös” érzés árnyéka vetül (ennek reprezentánsa A Heszperidák kertjén innen című ciklus), általános bölceleti kérdéseket emelve előtérbe. Teljes joggal állapíthatja meg a szerző, hogy Takáts Gyula e kötetében közölt versei változatos palettájú tájköltészetét haladják meg, az értelmi megismerés és mitologikus távlat-teremtés eszközeivé válnak.

Négy választott szövegben megnyilvánuló költői világot tárnak fel a tisztelgő kiadvány tudósi gondossággal megalkotott verselemzése. A Fakutyán, fényben című költeményben a biztonság és otthonosság terminuspárjával meghatározott tájhoz való költői viszony nyilvánul meg. Az 1946-ban keletkezett, Se ég, se föld című gyűjteménybe beemelt alkotást az „összhangteremtés mozdulata” keltette életre. A téli Balaton valóságos képei a szubjektív képzelet (és mélyebben a szövegekben megnyilvánuló népi fantázia) alakzataival vegyülnek „tündéri képtelenségekké”, időtlenné tágítva a megélt pillanatot. Ezáltal lesz a mesés életkép lírai vallomás – a táj, a szülőföld dicsérete.

Takáts Gyula lírájának mindig ihletője volt a mediterrán világ, melyet utazásai során közvetlenül is megtapasztalt. A Knószosz romjain egy 1965-ös görögországi utazás élményét rögzíti, melynek dialektikáját a versben a rapszodikus fogalmazás és a belső feszültség kettőssége

teremt meg. A klasszikus, antik világ kerül éles ellentétbe az Odüsszeusz útját bejáró (ezáltal a mítoszt játékbba hozó) modern ember helyzetével. A jelzett dialektika jelenik meg a költemény stílusában, metaforáiban, kompozíciójában is (a belső vita formájában), s emelkedik végül az európai hagyományok és a modern életérzés szintézisévé.

A pusztuló vidéki hegyközségeknek állít emléket A magyar Waste Land-ek című alkotás. Amint Pomogáts Béla rámutat, a vers ajánlásán kívül csak címében idézi T. S. Eliot költeményét, hiszen az angol szerzőnél a „puszta ország” – így fordította Weöres Sándor – az Isten nélküli létezés metaforája, míg itt a lassan enyésző vidék (a hagyományokban gazdag kultúrtáj) az emberi élet múlandóságának elégikus megjelenítése. A feltároló látvány fokozatosan bomlik ki a költő szeme előtt: előbb a közvetlen, érzéki szemlélet, majd az alkotói képzelet látomásos képeit sorolja elő, míg végül mitologikus méretűvé tágul. A közvetlen élménytől elszakadva a múlandóság fölötti meditációt áthatja az egyéni élet, az emberi lét veszendőségén érzett szorongás, a nemzeti fennmaradást beárnyékoló történelmi tapasztalatok megidézése. Az általános értékvesztés festése ugyanakkor egyszersmind kiáltás, a tűz őrzőjének szenvedélyes tiltakozása a lassú pusztulás ellen.

A költői pálya összegzéseként számon tartott Kövül az idő kötet (1989) reprezentáns darabja az Amit belülről nyit című költemény. A rapszodikus, mozaikos vers a köznapi valóság tényezőinek mitologikus összefüggésbe helyezéséből épül. Az elemző irodalomtörténész három szerkezeti egységet és öt tematikus kört különít el Takáts Gyula alkotásában. Az első 44 sor az őszi Balaton-felvidéki természet „szürrealisztikus színezetű” rajza, a következő 40 sor megnevezések sorozatából áll, a záró 11 lírai összefoglalása pedig nemcsak a tárgyak és dolgok költészetté avatása, hanem a személyiség belső világát átható élmény és tapasztalat. A megjelenített tárgykörök közt található a Bece-hegyi kisvilág, tárgyi rekvizitumaival, a tárgyak és a táj mitikus átlényegítése, a dunántúli történelem és népi kultúra emlékei, a történelem és néprajz fogalmaiból alkotott mitikus szótár és a költő önértelmezésének vallásos lírája. A költeményt a személyesség tárgyiasságokon átütő jele teszi egységes szöveggé, hatékony valóságértelmezéssé, létmagyarázattá.

A kötet végére válogatott rövidebb esszék közül az első a népi kultúra szerepét vizsgálja Takáts Gyula verseiben. Az ősi szellemi hagyaték rekvizitumai – hangsúlyozza a szerző –, a hozzájuk való viszony mindig jelentős szerepet játszott a költő életében, nem véletlen tehát, hogy ezeket olyan meghatározó módon lírai munkáiba is beépítette. A tárgyak azonban nem pusztán „odavettségükben” állnak előttünk Takáts Gyula költeményeiben, hanem mintegy rilkei módon átlényegülnek, sorsokat, világokat őriznek, saját történelmük van. Ember és környező világának dolgai kapcsolódnak egymáshoz,

alkotnak szinte szerves egységet poézisében. A versbe emelt tárgyak fényt vetnek a költő világmérete, életformájára is, eredendő valóságserzetét tükrözik.

A Polgárjelöltek című regény kisvilágában valóság és ábránd ütközik össze. Ez a kettősség határozza meg az epikus szöveg külön karaktereit is, akik mindannyian a múlt dicsőségét sirató, az új polgárosodó világában szinte életképtelen kisvárosi alakok. A két elv kollíziójának ábrázolása tehát a szerző társadalomkritikai hajlamára utal. A hazai polgárság hamis eszményeinek, téves magatartásának bemutatását tekintve pedig (jóllehet nyelvének, stílusának erős költőisége némiképp unikálissá teszi ebben a vonulatban) Takáts Gyula műve a magyar irodalom „erős sodrába” illeszkedik, voltaképpen két irányzat – a népi írók kritikai írásai és a Nyugat harmadik nemzedékének polgárregényei – között foglal helyet.

A Dunántúlhoz kötött élmények ihlették a Tükrök szava – betűk arca című kötetet anyagát. A „jegyzetek, válaszok, vallomások” gyűjteményében a nevelőtáj történelme és kultúrája, a költő emlékei elevenednek meg a korpusz más részét kitevő író- és művészportrék, irodalmi megemlékezések, elemzések, interjúk mellett. Ez a műfaji változatosság és tartalmi gazdagság emeli Takáts Gyula könyvét olyan személyes enciklopédiává, mely ugyanakkor a szülőföld tradícióit, klasszikus értékeit is felmutatja.

Ugyancsak irodalmi és művészeti írásokat, portrévázlatokat, visszaemlékezéseket és beszélgetéseket foglal magában az Emlékek életrajza című gyűjteményes kiadvány. Ezekben az otthonosságról tanúskodó szövegekben a „pannon táj művelődési hagyománya, a latin auktorokat forgató és fordító ősök (...) szellemi hagyatéka, a szülőföld irodalmának és művészetének játékos kedélye, egyszersmind drámai sorshelyzeteket őrző történelmi tudata, a pannon tradíciók komoly életbölcselete” elevenedik meg – a sok évszázados örökséget kilenc évtized tapasztalatával formálja egységes egészzé a költő.

Pomogáts Béla könyve a Takáts Gyula-recepció értékes darabja, a barátság és a művészi alkotómunkához való tudósi odafordulás jegyében fogant. Ugyanez nyilvánul meg a költő részéről a kiváló irodalomtörténész születésének évfordulójára írt versében, mely a tetszetős kivitelezésű kötet hátsó borítóján éppúgy megtalálható, mint a Pomogáts Béla tiszteletére barátok, pályatársak szövegeiből összeállított In honorem... kiadványban. A kölcsönös nagyrabecsülés hatja át ezt a baráti kapcsolatot, amely ily módon mind az irodalom, mind az irodalomtörténet számára megtermékenyítőnek bizonyult.

(Magister sorozat. *Littera Nova* Kiadó. Budapest. 2006.)

Péntek Imre

A töredékesség teljessége

Győri László: A kései Éden

A költő előbb-utóbb prózát (is) ír. Győri László esetében erre elég sokáig kellett várni, holott egész pályája során mocorgott benne ez a műfaj. Ha valaki elolvasta korábbi könyveit vagy beletekintett Bizonyos értelemben című kötetébe (Válogatott és új versek, 1964-2001), akkor felfigyelhetett arra a tárgyias, leíró jellegű, epikus elemeket használó megközelítésre, amely némely versének oly jellegzetes karaktert ad. Főként az orosházi gyerek- és ifjúkori élmények megjelenítésekor találkozunk ezzel a szikár, pontosságra, lényegre törő, metonimikus versbeszéddel. (Csak néhányat ezek közül: Ki emlékszik?, Csuhe, Disznóölök, Szénakaszalók.) Azt is mondhatnánk, érett ezekben az a prózai mű, amely (végre) 2005-ben megszületett A kései Éden címmel. Egyébként meg lehet érteni a szerző késlekedését, hisz egy hatalmas és értékében is jelentős irodalmi műegyüttes, hagyomány után, a vidéki, a falusi tanyai élet témájában nehéz megszólalni. A népi írók faluról szóló, meghatározó művei ismeretében. De mégis, van valami, az ötvenes-hatvanas évek vidéki Magyarországa, az elsüllyedt gyerekkor világa, amit még ennek a '45 után, az ötvenes években szocializálódott generációnak kell kibeszélnie. Nem csak versben, prózában is. Oláh János, Serfőző Simon, Oravecz Imre és Sárándi József már letette a névjegyet ezen a téren, s most kézbe vehetjük Győri László „szociomemoárjait”, reflexiókkal sűrűn átszőtt kisprózai szövegeit. A költő szeretné megérteni, mi történt vele, velük, családjával, tágabb rokonságával, települése lakóival, ezért – egyfelől – valóságos oknyomozásba kezd, levéltárak kiadványaiban, néprajzi-nyelvészeti művekben kutakodik, másfelől viszont elmerül az emlékezés finom struktúráiban, mélyre süllyedt tudattartalmaiban, valóságos lélektani analízisnek veti alá „megcsontosodott” személyiségét. Ha meg akarjuk érteni motivációját, érdemes idézni a kötetének hátlapján olvasható sorokat.

„Ebben a könyvben gyerekkorom részleteit, az ötvenes éveket, ötvenhatot, egy kisváros, egy család, egy fiú életét írtam le, amikor már semmi sem fáj, amikor már minden csupa derű... az öröm, a humor, a gyógyító ironia vezetett mindvégig.”.

Azt hiszem, egyik kulcsmondata: „amikor már semmi sem fáj”. Mert Győri László – más, első generációs értelmiségi társaival – sokáig hordta magában a be nem gyógyuló sebeket, sérelmeket, megalázásokat. A „sakkozó

kulák” apa dühét, aki megunva a beszolgáltatók zaklatásait, otthagyta a paraszti életet és bányába ment dolgozni. A helyi gimnáziumba való föl nem vétel szégyenét, mert a származási kategóriája nem volt megfelelő... A végrehajtott felfoghatatlan zaklatási igyekezetét... Bátyja 1956-os távozásának családi traumáját... S hogy érzékeny gyerekként kíméletlenül „befogták” a „Paraszti munkák”-ba, „a régi alföld nagy tevékenységei”-be.

Igen, a versek sebzettsége ezekben a prózában gyógyító ironiává szelídült, az események, alakok, tárgyak analízise, már-már tudósi alaposságú vizsgálata némi gyöngyházás csillogásba vonja „az eltűnt időt”.

Pedig családfája kezdeti ágán jeles ősök találhatók: azok, akik a somogyi Zombából az 1744-es években az ágotai vallást ért üldözések elől e helyre vándoroltak, hogy megalapítói legyenek a településnek. A Győriek, a Győri Daniak. S megalkotva azt a vér szerinti szövevényes hálózatot, ami a tágabb rokonságból, „sógorságból” szövedött össze. S aminek a számontartása – gondolom – mind a mai napig tart. A szereplők pedig a legkülönbözőbb társadalmi szinten futották be pályájukat. S az író is meglepődik, amikor történeteit elmesélve, egy ismerőse azt kérdezi: ha már ilyen érdekes családból származol, miért nem írod meg az életed?

Az „érdekes család” főszereplője kétségtelenül a parasztpolgár apa. Akinek ambíciói túlterjedtek a szűk családi körön, sakkozott, újságot olvasott, s a maga módján felázadt a körülmények ellen. „Kívül élt”, s megvetette a benti házi munkát. A szülők megosztottak a két gyereken, a báty lett az apja fia, a kisebbik az anyja szoknyája mellett nevelkedett. A bátyja elmenekülése után a szülők „o sztoz-

„tak” a maradék fiún, ami a szerzőben sokáig ható skizofréniát okozott. A mindkét elvárásnak való, szinte összeegyeztethetetlen megfelelés. De hiába jelenik meg némi lelkifurdalással az anya alakja (haldoklásának megrendítő jelente), akinek „finomságát” az író nem tudta viszonzni, mégis az egy év múlva feleségét követő apáé az „utolsó mondat”...

S megismerjük a tanyai rokonságból a három Császárt, a három nő nélkül élő, magának való férfit, akik azonban rendet tartottak maguk körül, és segítettek annak, aki hozzájuk fordult. Egy galambvitelkor esett meg az aludttej-evés szertartása, a kanalazás a közös tálból. S a legyek eltávolítása a hátracsapott kanállal: ez a mozdulat immár örökre bevésozott a kisfiú emlékezetébe. A gyerekkor szerves része az állatokkal való barátkozás. Ezen a gyermeki horizonton feltűnik Citrom, a magyar tarka tehén, az örök mozgó Mici, a tejet adó kecske, s a tragikus véget ért Tudode, a kotorék eb.

A társadalmi környezet kitorólhetetlen alakja – Győri verseinek is meghatározó szereplője – a végrehajtó. Tudományos nevén: a transzferáló. Egy különösen szorgalmas és kitartó nő – az elhordott bútorok után – a többszörösen lesöpört padláson keresgélv elvihető holmikat. Természetesen semmit sem talált. Kivéve a nyüzsgő egérhadat. Az ötvenes évek falusi életének jellegzetes nyári foglalatossága volt a tűzörség. (A kulákok gyűjtogatását megfigyelendő.) Intézménye: a Szerneval (Szerves Trágyagyűjtő Vállalat), mely a budikban összegyűlő fekáliát értékesítette. Minderről érzékletes följegyzésekben számol be a szerző. Ahogy eszmélkedésének – a negyvenes években születettek nemzedékének – jellegzetes (olvasmány) élményeiről. Az akkori tankönyvek ugyanis az orosz és szovjet irodalom gyöngyszemeiből válogattak szemelvényeket a magyar kisiskolásoknak. Az Acélos Szoszó műmeséje pedig a nagy államférfi gyerekkori próbatételével sugallta a vezér állhatatosságát.

Megelevenednek a korabeli orosházi iskolai élet tanár- és gyermekfigurái. A Petőfi-rajongó Nyári Laci bácsi a zseniális ötletével: a pecsétnyomó jegyekkel, amiket imádtak a gyerekek. A „Gyűjtsd a vasat és a fémét” üttörő mozgalom hőse és nyertese: Swarcz Guszti, a győztesnek járó Csepel kerékpárral. S kissé nosztalgikus-szomorúsággal ötvözöttlen íródik le a találkozás – negyven év után – az osztály legmenőbb fiújával, Szöke Boldogh Jóskával, aki gyógyíthatatlan betegsége utolsó stádiumában keresi föl gyerekkori barátját. Főlelevenítődik a Hajnal és Tükör utca gyerekcsoportjai között a már-már legendák kódéba vesző focimeccs, mely a „tyúkszaros körülmények” között is a sportszerűség és a helytállás példáját adta. Annak ellenére, hogy a szerző – a „kis Penyegé” súlyosan megsérült. A Pál utcai fiúk előadása nyolcadikban mindenképpen a mű hangsúlyos jelente: ekkor merülnek fel a jó és rossz közötti választás dilemmái, a szerep és ember közötti distanciák, a hűség és az árulás próbái. S még van egy motívum, ami a színelőadás kapcsán kerül felszínre: Geréb szerepében a

szerző nem a kellő időben lép színre. „Elvétem a pillanatot, még nem én vagyok soron, beszédek az oldalfüggöny mögül. Félúton észbe kapok, sziszegnek, vissza, vissza...”. (Nemzedékünknek egyik meghatározó élménye volt, hogy „színre lépéseinkkel” elvétettük a pillanatot. Ma is csak megütődve tudok gondolni azokra a 69-es „sziszegésekre”, későbbi igaztalan támadásokra, leminősítésekre, amelyek az Elérhetetlen föld című antológia megjelenését kísérték.)

A kötet egyik legmegragadóbb része az 1956-os forradalom orosházi eseményeinek gyermeki szemmel történő és mégis hiteles felidézése. A helyi gimnáziumból való kitiltás, a hódmezővásárhelyi továbbtanulás, a szegedi egyetem hangulatának kisugárzása – mind-mind egyetlen napba, október 26-ába sűrűsödik össze, amikor – ahogy szerző írja –: „a mi városunk is utolérte a forradalmat”. A Hannibál tanár úr vetítése közben törnek ki a „sajnálatos események”, a tömeg az ismerős jelszavakat skandálja, a Kossuth szobornál beszéd hangzik el, majd egy másik férfi lázító verset szaval, melynek refrénje: „Kisöporni a szovjet szemetet!”. S persze jött a visszatérés november 4-én, a fehér tankban az elmenekült városi vezetővel. Valamiféle summázat – nem tanulság – fogalmazódik meg a hitbuzgó kommunista tanár, Kozárdi kísérletei nyomán: „Sohasem derült ki, milyen gáz keletkezett akkor a lombikban, s milyen vegyi folyamat zajlott el azon az órán, abban az évben”. (Valóban, máig találgatjuk.)

A kötet utolsó harmada néprajzi-szociográfikus hűséggel és hitelességgel mutatja a paraszt munkákat és eszközöket, az életmódot, melyben „a falusi kisgyerekkortól dolgozott”. A kapálás, a marokszedés már a gyerek dolga is. „S a munkák munkája az aratás”. A kaszalkalapálástól a kötélvetésen, a kévekötésen át a keresztirakásig. (A kukát – a horgas végű marokszedő fát – a Dunántúlon nem használták, a sarlót annál inkább. Magam is végeztem vele egypár nyári gyakorlatot. Eminnen üzenem a szerzőnek, az éles sarló alkalmas marokszedésre.) Abban viszont mélyen egyetértünk (hasonló élmények alapján): „Parasztságomat fölöttébb ellenkedvettem...”.

A belé(nk)szorult tudásvágy, könyv- és olvasásszomj sohasem tudott kielégülni. S ahogy Győri írja: a nép-urbanus ellentét még „rá is tett” ezekre a feltörő averziókra. S joggal mondja: az irodalom nem a témája, világa, hanem „az érték vonalában reped szét”. S talán az irodalomból való „kilépés” sem akkora gond, a kihátrálás, hiszen – ha akarjuk, ha nem –, olyanok is vagyunk (az irodalom valamilyen szintű szereplői), mint akik közül származunk. S persze, el kell jutni az ünnepekhez, a könyv egyik meglepő megállapításáig: „nálunk az ünnepek nem voltak ünnepek; olyan ridegen éltünk, hogy abba nem illett bele névnap, születésnap, húsvét, karácsony”. Ám ezt a sommás megállapítást visszavonja, finomítja az író: „itt is, ott is egy-egy kis fény hunyorog ki a vakhomályból”. A szegények karácsonyai a maguk módján igyekeztek egy kis melegséget, meghittséget hozni a munkás hétköznapok végtelen tengerébe. Az első karácsony emlékének felidézése (hat éves korból)

nem nélkülözi a „csodás elemeket“: a kádban sikló gyertyás kishajó maig a „világ legleleményesebb játéka“. Ahogy a másik, a dobókockás János vitéz is. S persze, a szomszéd kicsi boltban vásárolt leporellók és meséskönyvek mégis a fal alá kerültek, oltani vagy felcsigázni a gyermeki kíváncsiságot. S a szegénység igazi szimbóluma a napraforgószárból eszkábált karácsonyfa az apai rokonnál, amelyre otthon főzött szaloncukor, dió, papírangyalka költözött, s ahogy a szerző írja: „a hamis fa igazibb volt az igazinál“. Mert az ünnep alkalmából a családtagok „szemükre álmod, szívükbe szeretetet“ kötöztek. A névnapok, különösen a János nap már valódi lakomára hívja a vendégeket. A tanyasiak körében is. S Jani sógor és felesége kitesz magáért, a néneje „süt-főz sokféle jót, nem fárad bele“. A nagy-nagy vacsora elfogy az utolsó morzsáig, s megszólal az egy szál hegedű is. S a felszabaduló kedély „kis meséi“, adomái színezik az együttlétet.

A legnagyobb események persze a lakodalmak voltak. Ezek „mozgósították“ leginkább a település lakóit. Főként az összefogással, kalákában szervezettek, melyeket nem a háznál, hanem valamely közösségi helyen – iskola, kocsmá – tartottak. Egy ilyennek a leírásával tetőzi meg Győri az eddigi ünnepi forgatagot. Hogy aztán a rokon új párnak hibás kigyereke szülessék, az esküvői fotó ünnepélyessége sem feledtet: „Hasztalan, az ítélet végleges, a jövő egyszer s mindenkorra förtelmesre zárult“. Az idióta gyerek a rokonságot is eltaszítja, míg egyszer aztán intézetbe adják. S a félelem, hogy ez mással is megtörténik, jó ideig „befagyasztotta“ a házassági hajlamot.

Hogy merre, hol van a „világ közepe“, az is kiderül az egyik utolsó fejezetből. Hát Lócon. Ezen az isten háta mögötti településen, ahol képzeletben járva a szerzőben ismét összeállnak a falu jól ismert hangjai, Horváth Kovács üllőjének csengése, a porolóvevő puffanásai, az eketaliga csörgése (amint a székérre fölteszik), a libagágítás, pulykaöblögetés... S ebben az érdektelen kis faluban élt három különleges ember, három értelmiségi. Egy festő, egy régész és egy matematikus. Akik valamilyen isten csodája révén ki tudtak emelkedni ebből a poros, lehúzó, szellemileg igénytelen emberi közegből. (S vegyük közénk a költőt, a szerzőt is!) A festő, Tömböly Antal afféle naiv-amatőr alkotó a Szarazér partján, a maga tanyáján, aki fél évig paraszt volt, fél évig pedig a „művészet burkában élt“. S ahogy a szerző leírja: a kisváros, a falu elfogadta, megbecsülte, nem tekintette bolondériának festősködését. Sőt, még vásároltak is tőle! S aztán a helyi régész, a „félkezi tudós“, Oláh András, akinek portréja oly furára, félbesikerültre kerekedik. Hiszen a gyermeki kíváncsiság kincsek nyomára szeretne bukkanni, de a sötét és dőhos szobában sorakozó cserépdarabok kiábrándítóan hatnak meglóduló fantáziájára. A harmadik Gabnai Raymund matematikus, őt az '56-os forradalom szele sodorta a lóci általános iskolába, fizikát tanítani. Győri egyetemistaként találkozott már vele az ELTÉ-n, a fiatal tanársegéddel. S idővel a tv-ben látta, amint egy hatalmas monográfia szerzőjeként beszél

munkájáról. A szerző két dologgal zárja eszmefuttatását. Az egyik: „mindig meghatott, hogy abból a kis faluból idáig emelkedett valaki“, a másik: „Az a semmi koszos kis falu egyszerre három emberrel büszkélkedhetett volna...“. S hogy miért nem tette? „Nem az a dolga a világon.“ – írja a szerző. Valójában egész könyve arról szól, hogy innen, erről a horizontról bizony másként látszanak az „oly természetes“ dolgok.

A költő – a szavak művésze – hogyan lenne érzékeny arra a sajátos, szülőföld adta szókinccsre, amelyet a gyerekkor eszmélkedésével sajátított el. A dokumentáló hajlam – a későbbi könyvtárosé – már korán megnyilvánult, amikor kék füzetbe írta a korabeli srácoktól, az utcán halott szavakat. Nem azokat, amelyeket szülei-nagyszülei használtak. Most mégis ezeket, az akkor lenézett kifejezéseket idézi fel. Nagyanyja korholását: „Punt, punt muziba kell nektek járni örökké!“. Vagy a káromkodást, melyet apjától hallott: „A pék lova faszát!“. Az „amúgyos“ Kocsondi János szavajárását. A néven nevezés tisztességét, amely mindenkinek kijár.

S aztán egy gyors leltár a sokat forgó, mindennapi eszközökről. Köztük akad néhány különleges is. Mint a „triőr“, a magtisztító, a maga franciás nevével, a gépi rosta, vagy a „három emberes“ kukoricamorzsoló – mindegyik közre játszott – nem is akármilyen szerepet – a paraszti gazdálkodás lélekölő tevékenységében. A disznó-orrdrótozó, aminek használatától a szerző iszonyodott. Viszont az „íjfűrot“, ezt az őskori szerszámot – nagyanyja útmutatása alapján – újra feltalálta. A káposztáshordó a zsirosbödön, a lekváros szilke, a tejesköcsög, vagy öntöttvas lábas között is komoly tekintéllyel bírt; a káposztagyalulás és eltevés pedig valóságos kis családi ünnep volt. S a fűszerezés! Annak tudománya! Ami csakis férfimunka lehetett, akárcsak a taposás. S a végtelen tevékenység sora, az önellátás megannyi kis műhelymunkája. A pattogatott kukorica készítés miniünnepje az udvaron. (Az író ma is gyakran készíti ezt a gyerekkorra emlékeztető csemeget, de már popcorn-t, s amerikai gépen.)

Végül a Kulcs című utolsó fejezetben Győri ismét összegezni próbálja visszatekintésének célját, érelmét. „Mi volt az egészben az a különös, az az egyedi, az a rejtélyes, az a titokzatos, amiért érdemes volt papírra vetni?“ Maga is érzi: a részletek halmozásával nem kiteljesíti, inkább elbizonytalanítja vállalkozását. Kissé szomorúan állapítja meg: „nem találtam meg annak a világnak a kulcsát...“. Viszont sok mindenre mégis érzékenyen rátapintott. Elhalványult részletek gazdagságát idézte fel. Beletekintett (ez nem kis bátorságra vall) abba a mélységes mély kútba, amely családja és önmaga eredetéről, viszonyairól szolgáltat lélektanilag is hiteles adalékokat. S talán a legfontosabb: sikerült feldolgoznia a bántásokat és sérelmeket, s kibékülnie önmagával. S a vállalt töredékesség itt beteljesíti küldetését: mert minden sorából előtűnik az örök gyerekkor elhalványulhatatlan fájdalmas szépsége és ragyogása.

Haklik Norbert

Pannon Varázshegy

Pósa Zoltán kisregénye a '70-es évek „korányári langymelegéről”

Pósa Zoltán tavaly decemberben megjelent, Irodalmi dandy avagy korányári üdvözet című kisregénye – mint a főhős-elbeszélő is több helyütt utal rá – amolyan „negatív Varázshegy”-történet, a hetvenes évek magyar humánértelmiségének langymeleg kenyelmet igen, kitorési lehetőségeket annál kevésbé kínáló világára hangolva. Pósa regényének cselekményében azonban minden más léptékben történik, mint Thomas Mann-nál – a leginkább jelzésértékű aránykülönbség talán az lehet, hogy míg a német szerző főszereplője eredetileg három hetet kíván a davosi sanatóriumban tölteni, s ebből lesz végül hét esztendő, az Irodalmi dandy esetében a két hétre tervezett tartózkodás csökken (!) egyetlen napra (és, tegyük hozzá, e nap jelentős részét is elmesatnyító részegségben töltik a szereplők). De nemcsak ezzel jelzi Pósa Zoltán a két világ közti különbséget. Az ő Hans Castorpja ugyanis Krajcs Albin, a „függetlenített könyvtáros” és szárnypróbálgató fiatal író, valamint külsős zsurnaliszta, a davosi sanatórium pedig egy iskola épülete Dunatarjánban, egy poros kisvárosban, valahol a folyó keleti partján.

Ide várja az iskola tantestülete Krajcs Albertet-Albint, ifjú író kollégáját, Rozsos Márton, valamint a korosabb, befutott(abb) pályatársat, Haly Bandit olvasótábor tartani. Igaz, az olvasótábornak – mint rögvést az első oldalakon kiderül – „csak a neve tábor”, egy nagy szürke épületben tartják, elvégre – mint Albin az őt fogadó tanítónőnek bizalmaskodva megjegyzi – így 'könyvtárközelben maradunk, legalább a főnéni, pardon főnökasszony nem mozdul el a kis szemétdombjáról'.

Meglehetősen bárdolatlan szavak ezek a „főnéni” nézve Albintól, s főképp akkor válnak kínossá, amikor kiderül, hogy a fiatal „lány”, akihez a főhős intézi őket, nem más, mint Kirnyikné Scharf Vera, a táborvezető. De hát ez már csak így megy ebben a regényben, ahol mindenki bizalmaskodó jópofizással próbál mások kegyeibe férközni, valamint a nekik tulajdonított előnyös helyzet miatt érzett irigységéből fakadóan piszkálja olykor finom gúnnyal, máskor meg nyílt brutalitással a többieket. Mignem a szeszek feloldják az őszinteség gátjait.

Azonban addig szinte senki sem azt mondja, amire valójában gondol. Pósa Zoltán ezt egy ügyes narrációs trükkel is erősíti, az eleinte egyes szám második személyben induló elbeszélés ugyanis a későbbiekben az egyes szám első, valamint harmadik személy között váltogat. És amit az egy-két mondatos, „vallomásos” közvetések-ből tudhat meg az olvasó Albinról, az rendre ellentmond

annak, ami a harmadik személyű narrációból derül ki róla (nesze neked, mindentudó elbeszélő!). Például így: „Albert szeme előtt már az első korty után színes karikák táncolnak, egymásba folynak, gyűrűznek... le kellene feküdnöm, egye meg a fene az egészet...”, pedig néhány bekezdéssel korábban még meglehetősen kedélyes jeleneteknek lehettünk a tanúi, persze a kivülálló szemzőgéből: „Albin a ki-kiszivárgó gyerekeken szórakozik...”. A szerző egyik erénye, hogy ez a trükközés az elbeszélői pozíciókkal sohasem válik erőltetetté, sőt; az őszinte-vallomásos passzusok könnyed természetességgel adják át helyüket ismét a harmadik személyű narrációnak, például így: „Majd szét pattan a fejem. Csak nyugvópontot lelhetne a hátam, csak tíz percig ne hallanám senki duruzsolását, gondolkodni se tudsz, abszolúte azonosulok a nyüzsgéssel, a belülről össze-vissza karcolt ajtóval, ahol most megjelenik Gábor Karcsi feje: – Gyertek ki srácok, meggyűttek a fejesek!”.

Mindenki szerepet játszik a regényben. Vera eleinte folyton ironizál a vendégek író mivoltán – „Tisztában vagyok azzal, mekkora megtiszteltetés, hogy az ifjú titán, a jó, sőt, talán legjobb nevű vidéki kultúrcentrum literátora megtisztelteli jelenlétével az ország egyik legócskább megyéjének legócskább mezővárosát...” –, ám a kissé nagyképu leereszkedősi az íróvendégektől sem áll távol. Ahogyan Rozsos Márton fogalmaz egyhelyütt: „Látod Albin, itt a dandys udvariassággal nem megy semmire. Pimasznak kell lennünk, s még így is. Ez a nöcske nem titkolja, hogy – Karcsi szavaival – dül-fül, amiért 'ő marad itt'. Ugyanakkor azt is érezteti, hogy nem vagyunk olyan előkelő vendégek, mint ahogy megfizetnek, ő ugyan kibic, de mi is csak a pálya szélén játszunk. Durván kifejezve: még nem vagyunk benne az igazi pikszisben! Így hát azt az undorító szerepet kell alakítanunk, hogy 'Dunatarjánhoz mérten a mi nevünk is elég márkás'. Inkább légy egy kicsit 'ciki', minthogy a fejedre szarjanak.”. Az író-szereplők mindegyike valahol az alkotó értelmiségi- és a pedagógus-lét határán mozog – Albert-Albin is csak kisebb csalással lehet „függetlenített könyvtáros”, óraadási kötelezettség nélkül, ugyanis ehhez a szabályozás szerint nem elég nagy a bibliotéka állománya, de legalább így amolyan „meghosszabbított diáklélet élve” van ideje megírnia műveit, köztük egyébként sikeres Németh László-tanulmányát. Ennek megfelelően az effajta írói lét sem úszhatja meg, hogy áldozatául váljék a szereplők egyszerre cinkoskodó és megkeseredett iróniájának. Ahogyan a regény egyik leggyilkosabb

passzusában áll: „Regionális kultúrpolitikánk fontos tendenciája, hogy minden háztömbnek legyen legalább egy-egy költője, akivel negyedévenként lehet egy-egy író-olvasó találkozót tartani, ugyanazon helyiségben, amelyet a lakóbizottsági gyűlések számára rendszeresítettek. A háztömb körüli költőség kritériuma némi 'felkentség', vagyis, hogy a helyi hírharsona és a sudár Holnap műveit viszonylag rendszeresen közölje. Kötete viszont ne legyen, vagy ha volna is, ne váltson ki semmilyen országos visszhangot, mert akkor már derogál neki leróni a négyhavonként megrendezendő ünnepélyes alkalmak 'házi-adóját'. Nem árt, ha megállapodott ember, akinek igényeit többé-kevésbé kielégítik a találkozók, és valószínűleg nem költözik el az exponált háztömbből.”.

Ennek megfelelően – csak hogy jelezzék, ők is többre érdemesek jelenlegi helyzetüknél – a vidéki városka pedagógusai sem restek önnön munkakörüket lefitymálni: „Valakinek ezt is kell. Nincs türelmem igazán a kölykökhöz, de szeretem őket. Kis tűz ez a nem létező táborút, csak az közelít hozzá, akinek még kicsi a pecsenyéje”. Így megy ez – félőszinte részizagaszágokat puffogtatnak a szereplők olyan megnyilvánulásokkal vegyítve, amelyek azt hivatottak jelezni, hogy nagyon is tisztában vannak helyzetük középszerű voltával, míg nem a repi-pálinkák lebontják a szereplők lelke és szavai között húzódó falat. Kirnyikné Scharf Verától – néhány, Albinnal váltott csókja között – megtudjuk, hogy a szülői ház lelki fogságából menekülendő vetette bele magát egy házasságba, amelynek mindössze az ad némi értelmet, hogy gyermekek is születtek a frigyből. Amolyan Pósa-féle Madame Chauchat módjára arról is Vera világosítja föl a főhöst, hogy két lovat egy fenékkal megülni nem lehet; Albinnak bizony döntenie kell: az írogató könyvtáros kényelmes, fél-diáki létét választja-e, vagy – átlépve a főállású zsurnaliszta sok szempontból szintűgy méltatlan szerepébe – az írásnak szenteli magát (amely döntés amiatt is egyre sürgetőbbé válik, hogy a jó nevű Haly, akitől Albert írói előmenetelének segítségét várta, végül lemondja a részvételt az olvasótáboron). A pálinkagözös öszinteségdömpingből azonban hiányzik a maradéktalan idill – amikor Albin és Vera végre szeretkezhetnek, hősünkben már erősebbnek bizonyul a szesz hatása a férfiúi gerjedeleminél. Másnap reggel már ismét a kezdeti idegenkedés-ellenségeskedés jellemzi viszonyukat, Vera szégyenérzetével súlyosbítva.

Ebben a se ilyen, se olyan csapdahelyzetben kapóra jön az a levél, amelyben a megyei lap főszeresztőhelyettese tudatja Albinnal: jobban teszi, ha mielőbb hazasiet, mert az állománybővítésre szánt keret híján – és „kedvenc igazgatóhelyettese aknamunkájának következtében” – veszélyben forog könyvtárosi állása. Ekkor válik élessé az a döntéshelyzet, amely végigkísérte Albin dunatarjáni tartózkodását, s amelynek tudatát a Verával és Rozssossal folytatott beszélgetések is felerősítették benne. „Senki sem várja tőled, hogy mártír légy.

Ha végleg elhagyod, azzal teszel jót pedagógusi pályádnak” – fogalmaz egy helyütt a főhős, és valóban: arról kell határoznia, hogy elhivatottság híján, csak a nyári vakáció kényelmének kedvéért folytatja-e a kényszerpedagóguskodás „meghosszabbított diáklétét”, avagy saját lábára állva, s nem a Haly-félék segítségére hagyatkozva megpróbál-e alkotó értelmiségiként kiteljesedni. Választania kell: irodalmi lesz-e, vagy dandy. Ugyanis a kettő egyszerre nem megy.

A regény ezen a ponton válhatna didaktikussá, ha a szerző úgy intézné, hogy hőse végül megvilágosodjék. De nem; Pósa az utolsó oldalakon sem oldja fel a dilemmát – bár amikor a vonaton, még mindig félrészegen, hazafelé tartva Krajcs a leendő újságíró-gyakornoki időkről morfondírozik, és arról, hogy „nem hat túl előnyösen, ha a nagy sajtóház kapuján belül akár árnyalatnyit is tántorog”, azért az is eszébe jut, hogy „informátorának” levele szerint a könyvtárbeli „nagyfőnök már puha”.

S hogy mi lesz a Vera-Madame Chauchat és Albert-Hans Castorp közt száriba szökkeni látszó kapcsolat sorsa? Hogyan is lehetne másképp a köztes életet élő és az ígéretes kezdeteket rendre bevégezetlenül hagyó Pósa-(anti)hősök világában – az ifjú talán majd postáz a szépasszonynak a Balatonról egy „kora nyári üdvözlöt”, vagy leküldeti magát a városkába riportra, elvégre „a lengyelek is csak egyszer egy évben zárandokolnak el a Fekete Madonnához”...

(Pósa Zoltán: Irodalmi dandy avagy kora nyári üdvözlöt. Széphalom Könyvműhely, 2005.)

Zsille Gábor

NEVE: CSÉBY G. FORDÍTÁSAI

Műfordítás-irodalmunk – valljuk be – minden tiszteletreméltó törekvés ellenére komoly hiányokkal küszködik. Szinte bármely nemzet irodalma esetében találni olyan, fontos és rangos szerzőt, akinek magyar nyelvű megjelenése évtizedek (vagy évszázadok) óta várat magára. Különösen igaz ez a lengyel szépirodalomra. Most legyen elég csupán a XVIII. századi nemesi író, a nagy nemzeti klasszikusnak számító Aleksander Fredro nevére hivatkoznunk, aki mindmáig nem lépett a magyar olvasók elé. Ám Witold Gombrowicz-ot, a lengyel abszurd 1969-ben elhunyt mesterét is felemlíthetjük, akinek korszakos jelentőségű, háromkötetes Naplójából hazánkban csak az első kötet jelent meg. A magyar kiadókatól a lengyel költészet sem részesült módfelett buzgó kényeztetésben. Az ötvenes évektől az úgynevezett rendszerváltásig, vagyis 40 esztendő alatt hazánkban összesen 11 lengyel költőtől jelent meg verseskötet. Közülük hárman (Adam Mickiewicz, Juliusz Slowacki, Cyprian Kamil Norwid) a romantika korának félerkéltetlen triászát alkotják; a többi 8 kortárs szerző. Emellett két antológiában (A föld fényei, 1967 és Lengyel költők, 1969) mutatkoztak be érdemben lengyel poéták. Az önálló kötetre méltatott 11 szerző személye azt mutatja, hogy a kiválasztás mindig a lehető legcélirányosabban történt, az éppen legbántóbb hézagok betömődésére irányult, és nem adott módot holmi nagyvonalú kalandozásra, a felfedezés kockázatára. A rendszerváltást követően, amikor is a világlíra addigi legfőbb kiadója, az Európa üzleti szempontok alapján beszüntette a verseskötetek megjelenését (azóta kizárólag prózával foglalkoznak), semmit sem javult a helyzet. Továbbra is szellemi tűzoltás folyik, a több évtizedes tartozások törlesztése – azzal a különbséggel, hogy most egy-egy kisebb kiadó vállalja a pénzügyileg reménytelen megjelenést, és a zűrzavaros könyvterjesztés miatt minderről még az érdeklődő közönség sem tud. Az elmúlt másfél évtizedben 9 önálló verseskötet a termés, illetve 2 lengyel antológia (Nők, kezdőknek és haladóknak. Hét lengyel költő, 2003; Eltávozott ajándékok, 2003). Megjegyzendő, hogy ezt az összesen 11 könyvet 5 műfordító hozta létre: Bella István, Cséby Géza, Gömöri György, Kovács István és Zsille Gábor.

Ezért is olyan öröndetes fegyvertény, hogy 2004 elejére, 800 példányban megjelent Az égbolt hajfonatai című antológia, amely alcíme szerint a XX. századi lengyel költőket gyűjti csokorba, 330 oldalon. Létrehozó mindenese Cséby Géza, az 1947-ben született, anyai ágon lengyel származású, Keszthelyen élő polonista, a lengyel kultúra elkötelezett népszerűsítője. A felvezetőm-

ben vázolt viszonyainkra fölöttébb jellemző, hogy a mű papírra születéséhez szükséges summát 9 szervezet és Balaton-parti cég adta össze.

A gyűjteményben kerekén 50 lengyel költő lép a magyar olvasó elé, néhányuk (Kazimierz Wierzyński, Jan Spiewak, Tadeusz Kubiak, Małgorzata Hillar, Krzysztof Karasek) kötetben most először, döntő többségük viszont már szerepelt korábbi antológiákban. Vagyis Cséby fő célja nem a járatlan ösvények feltérképezése volt, hanem – az alcím meghatározásának szellemében – a méltó keretbe foglalás. A kötet kétnyelvű: a magyar változat balján végig ott olvasható a lengyel eredeti is, a több mint háromszáz oldalas terjedelem így áll össze. Költőnként legkevesebb 2-2 verset találunk; egyes fontosabb szerzők 3-4 verssel vannak jelen; kivételezett szerzők, mint például 1996 Nobel-díjasa, az eragadó idős hölgy, Wisława Szymborska 5 verssel; az abszolút csúcstartó pedig a 7 költeménnyel szereplő Tadeusz

Rózewicz. Egyértelmű, hogy mindeme különbségtétel Cséby Géza személyes értékítéletét tükrözi – s mindjárt hozzátehetjük, hogy e „privát kánon” döntően egybeeseng az irodalomtörténészek véleményével. Ezt támasztja alá a tény, hogy két jeles polonista is nevét adta a kötethez: a lektori jelentést író Szenyán Erzsébet, illetve az Utószót jegyző Kovács István. (Ez utóbbit a kiváló Jerzy Snopek professzor, az első számú lengyel Petőfi-szakértő ültette át.) Magam úgy vélem: jó, hogy Cséby bátor volt ily módon különbséget tenni az egyes szerzők között, és az is nagyon szerencsés, hogy mindenkitől legalább két verset választott.

Szögezzük le: 50 költővel, illetve a felkutatott örökösseikkel lelevelezni a jogdíj ügyét, majd tucatnyi helyről anyagi támogatást szerezni már önmagában méretes feladat – s akkor még nem beszéltünk a versek kiválasztásáról, nem mellékesen pedig a magyarra fordításukról... Szenyán Erzsébet lektorként nem véletlenül emeli ki: „Ahhoz, hogy valaki ilyen hallatlanul átfogó kötetet hozzon létre, óriási elszántság, már-már elhivatottság, kitaró munka és megfelelő alázat szükségeltetik. Csak elismeréssel szólhatok Cséby Géza teljesítményéről. Nem olyan könnyű dolog 50 különböző stílusú, világlátású költő bőrébe bújni.”.

A válogatásról kijelenthetem: méltó és igazságos, illő és üdvös. Nem biztos, hogy az elmúlt század kizárólag 50 legjobb lengyel költője került be – az viszont biztos, hogy egyetlen olyan költőt sem találok, aki méltatlanul hiányozna. (Hanem egyet talán mégis: ő az 1954-ben született Bronislaw Maj.) Cséby lírai panoptikuma a több művészeti ágban is zseniális, 1907-ben elhunyt Stanislaw Wyspianski-val nyílik, és az ún. 68-as nemzedék, az Új Hullám költőivel (Adam Zagajewski, Bohdan Zadura) zárul. Ugyanakkor fontos rámutatnom: a gyűjtemény „legifjabb” költője, az 1946-os születésű Stanislaw Baranczak is elmúlt már 60 éves. Vagyis a fiatalabb nemzedékek, a jövőt is jelentő lengyel szerzők bemutatása majd egy újabb antológia feladata lesz.

Költő-műfordítóként természetesen tartom, hogy egyes verssorok, fordulatok átültetését én másképpen oldanám meg, mint ahogy azt Cséby tette – ez nyilván nem baj, és úgy szép a világ, hogy kerek. Annál problematikusabbnak érzem a versek kiválasztását: Cséby a legfontosabb költőket gyűjtötte egybe, de nem az ő legfontosabb verseiket. Olykor mintha ötletszerűen döntött volna, túlságosan teret engedve a szubjektív olvasói érzéseinek. Például a Nobel-díjas Czeslaw Milosz (1911-2004) több mint 70 évet felölelő munkásságából 4 verset hoz. A Campo di Fiori című 1943-ban keletkezett, nagy költemény, antológiadarab. Ám a másik három Milosz-vers, amelyeket Cséby beszerkesztett, már egyáltalán nem az: egy 2000-ben megjelent, tehát roppant kései kötetből valók, és még azon belül sem a legjobb darabok. Egy olyan korszakos nagyságot, mint Milosz, erősebb versekkel kellett volna reprezentálni. Hasonló a

véleményem Anna Swirszczynska, Halina Poswiatowska és Adam Zagajewski esetében. Merek így beszélni, mert történetesen jómagam éppen e szerzőktől 100-100 verset fordítottam magyarra, rálátok az életművükre.

Az antológia valódi erőssége a függeléként közölt Életrajzok. Cséby időrendben, 8-10 sorban bemutatja a szerzőket, lényegre törően idézve egy-egy irodalomtörténeti mondatot. Ha valaki semmi mást, csupán e tizenkét oldalt elolvassa, már megfelelő tájékozottságot szerezhet az elmúlt század lengyel költészetéről.

Hadd „fecseggjek ki” egy vicces mozzanatot a mű fogadtatásáról! A kötet belső címlapján – kissé szokatlan módon – a szerző neve helyén az szerepel: CSÉBY GÉZA FORDÍTÁSAI. Valódi úriemberként Géza minden érintett lengyel költőnek küldött egy-egy tiszteletpéldányt. A Krakóban élő Ewa Lipska (aki mellel a kortárs líra legszükebb élvonalába tartozik), valódi úrihölgyként saját verseskötönyve egy példányával viszonzta az ajándékot. Dedicációként pedig azt írta: „Cséby Géza Fordításai úrnak, szívélyes üdvözléssel”.

2004 kora tavaszán, a budapesti Lengyel Intézetben házigazdája lehettem e kötet bemutatójának. Akkor, az értő közönség előtt elmondtam, most pedig leírom: számomra a műfordító Cséby Gézánál is fontosabb a kultúraszervező, irodalommozgató Cséby Géza. A keszthelyi Goldmark Károly Művelődési Ház igazgatójaként, a kaposvári lengyel-magyar baráti társaság prominens tagjaként évtizedek óta felbecsülhetetlen szolgálattal tesz a két nép hagyományos barátságáért, a kulturális szálak szorosabbra fűzéséért. Nem véletlenül kapta meg az ezredfordulón a Lengyel Köztársaság Érdemrendjének lovagkeresztjét. Hanem a Hévíz című folyóirat szerkesztésében végzett munkájára is hivatkozhatunk. Cséby Géza jóleső kultúrerem, a vidéki magyar értelmiség vonzó (és sajnos ritka) zászlóvivője. Antológiája e következetesen vállalt szerep termése.

XX. századi lengyel költők:

Az égbolt hajfonatai.

Cséby Géza fordításai,

Bem József Lengyel Kulturális Egyesület,

Budapest, 2004

Ferencz e. Győző

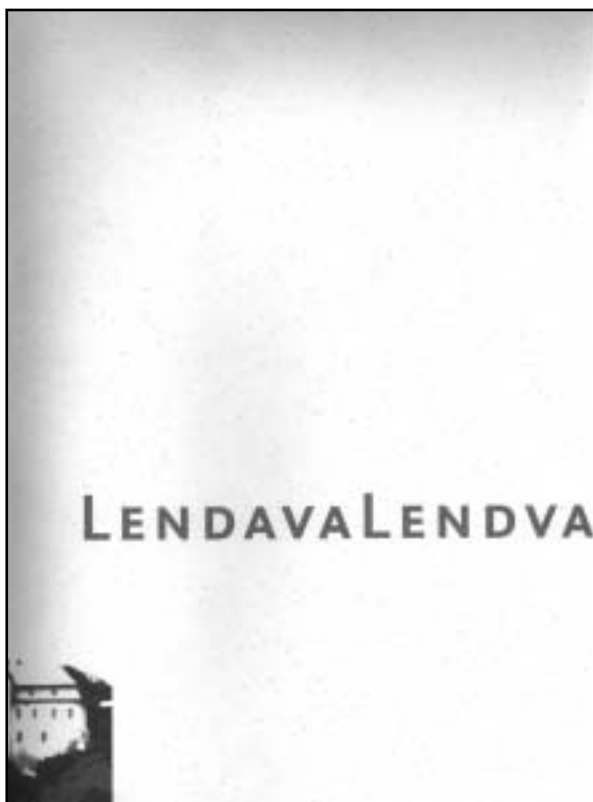
LendavaLendva

Kétnyelvű album a Muravidék határvárosáról

Amikor még közvetlen autóbusz járat kötötte össze Zalaegerszeget Muraszombattal – reggel ment, délután visszajött a jónép – be-beugrottunk Lendvára is rokonlátogatóba, körülnézni, az utóbbi években pedig inkább megitatni a kocsik lóerőit, vagy éppen a Bánffyba egy kiállításra, irodalmi estre, no meg egy pohár lendvahegyi borra, talán kávéra, ha már „kavarna” a hivatalos neve a Bánffynak. De miért is Bánffy nevét viseli? Ki volt az a Bánffy, és miért kell megemlékeznünk róla? Mihelyt elolvassuk a LendavaLendva című, album (32x22,5 cm) nagyságú, Franci Just és Feri Lainscsek szerkesztette könyvet, teljes részletességgel megtudjuk. Előbb azonban a város madártávlatú remek képe után ereszkedjünk alá, és olvassunk bele Anton Balazsek polgármester előszavába, amelyből megtudjuk, hogy „Az ember már időszámításunk előtt háromezer évvel felismerte vidékünk kedvező életfeltételeit... A végtelenül gazdag és eltérő történelmi időszakok ellenére legszívesebben az osztrák-magyar kiegyezés és a polgárosodás idejéhez térünk vissza. Ez volt az 'alsólendvai járás' gazdasági, kulturális és szellemi virágzásának, a gazdag társadalmi életnek, az erős zsidó közösségnek és az igazi együttélésnek az időszaka... A Lendva község területén élők élete fokozatosan kedvezőbb, ember központú társadalmi-történelmi mederbe kerül.”

A lendvai háztetöket bemutató látványos felvételt követően folyóiratunk főszerkesztő-helyettese, dr. Bence Lajos (a szlovéniai magyar irodalom egyik jeles alkotója) írt személyes hangú sorokat az ókori, római Halicanumról, Lindauról (azaz Hárs-szögről, amelynek emlékét őrzi tán a Lipa Szálló neve is), Lindváról, a mai Lendváról.

„Létéről településsel egybe kötött erődként 1192-ből származó oklevél tanúskodik. Váruai Haholdok, a későbbi Bánffyak, Esterházyak, és rövid ideig a Nádasdyak. Mind-mind művészt pártoló, de már az új megszállottai (a Bánffyak)... művészeket, festőket, költőket hívtak a birtokra, az egyik, Ráskai Gáspár itt alkotta legszebb széphistóriáját a Vitéz Francisco-ról. Kedvenc prédikátora (Kulcsár György) óhajára az egyik Bánffy nyomdászt hozatott (Hoffhalter), s 1573-74 során három, ma is számon tartott ösnyomtatvány került ki a nyomtatóból 'Alsóindván'... A polgárosodás korában és a 19-20. század fordulóján lehetett itt igazán nagy élet... Ami építészeti szempontból igazán fontos, már akkor meg volt... a Korona, a régi Községháza... a polgári iskola, a városi könyvtár, a járásbíróház... evangélikus templom. Egy csepp jelenné

szelidülő múlt, jövőbe mutató jelen. A régi Alsó utca manapság szinte városközpont-arculatot ölt...”

„Úristen, döbbenek rá, mennyire kevés emlékünknél nekünk is, akik módszeresen 'tanultuk' a várost... Egy nagyszerű hozomány azért akad az etnikai sürgés-forgásból: a szőlő és a bor. S mennyi, máig megfejthetetlen titok, például a borosznaki árok nevének előtagját kutatva... sokáig álltam a kapudban, város, bebocsátást remélve, míg végül megtört a varázs, valósággal hívtál, most már jöhetsz, gyere, most az enyém lesz, mindörökre” – írta a nem messzi Götérházán született, de költő-szerkesztőként már csak lendvaiként ismert Bence Lajos, akinek vallomások írásából római, törökkori, s a 19-20. század fordulóját fölidező képek után a másik irodalmár és történész, dr. Göncz László Lendva múltja (A Lendvavidék rövid történelmi áttekintője címen önálló füzetként is megjelent) kismonográfiája következik.

A nagy múltú település történetén végigvonul, hogy itt dologszerető emberek éltek mindig. Ha már az elején is a kavarna – kávézó – névadóját, Bánffyt említettük, vegyük ki az írásból, hogy eredeti családnévét a források 1163-tól, a német eredetű nemzetség megtelepedésétől 350 éven át különböző módon említik: Hahold, Hadoth, Hahót, Haholdi, Haholt szerepel az okmányokban A vár uraként először 1272-ben tűnik föl. Az egyik utód horvát bánként került a lendvai, egyszersmind a zalai

történelemben, s az ő gyereke lett bán-fi. A római katolikus vallást átalakító – megreformáló – mozgalom lelkes hívévé vált János, majd István, s az ő fia, IV. Miklós is. Hittevékenységének szellemében Lendvára hívta Hoffhalter Rudolf, az ismert nyomdász fiát, aki 1573-ban már elkezdte a magyar nyelven íródott 3 kötet kiadását, még abban az évben kettőt. Ez nem csak a közeli katolikus körök, de a Habsburg-ház nemtetszését is kiváltotta, s el is üldözte a nyomdászt a lendvai földről. De a fejlődés megállíthatatlanná vált, s 1703-ban már 20 kiskiparost tartottak nyilván. A leromlott helyében 1846-ban megkezdtek az új, akkor korszerű általános iskola megépítését. A polgárosodás egyéb mozzanatain túl máig ható jelentősége volt az 1889-ben megjelent hetilapnak, majd a többi újságnak is, amelyet helyben szerkesztettek és készítettek el a Balkányi-nyomdában.

Aztán 1899 tavaszán megalakult az Alsólendvai Kerékpározók Egyesülete, 1 év múlva a korcsolyázóké, 1903-ban pedig a labdarúgó-klub. Annak a Kakasdi Hajós Mihály ügyvédnek a szervezésében, akinek utóda, az ugyancsak jogász dr. Hajós Ferenc lett az önálló államiságú Szlovén Köztársaság első budapesti nagykövete – de ezt már nem a könyvből tudhattuk meg.

A két esemény közé került, hogy a háborúban szentes hadüzemő fél Magyarországból a győztes hatalmak lekanyarították a Délvidéket, amelynek egy része, ha 1942-ben egy időre vissza is került a Horthy-kormány hit-szegő támadása nyomán, hamarosan azonban – s úgy tűnik, végleg – a mai Szlovéniához került vissza Lendva és környéke. Megkezdődött a tenger-melléki szlovének betelepítése. Az évtizedek alatt fölhalmozódott feszültség csak mostanában kezd egymás kulturájának, magatartásának kölcsönös megtermékenyítésévé gazdagodni. Csupán az 1970-es évektől kezdődő időszak vált, például a kétnyelvűséget rögzítő alaptörvény megjelenésével, kedvezővé a város és környéke számára.

E sorok íróját elégedettséggel tölti el, hogy ha gazdasági szempontból nem is, de a Lendvidék-Vas-Zala megye között megkötött és folyamatosan megújított, már 15 éve jól működő egyezmény értelmében sokoldalú művészeti, sport és kulturális együttműködés jöhetett létre. Az egykori zalaegerszegi járás, s a megyeszékhely, valamint Lendvidék között pedig már a 42. évében lépett a sportbarátság – igaz, ez sem az ismertetett

könyvből tudható meg. A Pannon Tükörben, annak 1995 végén megjelent próbaszámától kezdve (Bence Lajos versei), állandóan jelen van a lendvidéki irodalom, képzőművészet és helytörténet éppen a jelen könyv szerzőinek jóvoltából is, talán egy mondat erről ugyan-csak belefért volna a szövegbe.

Tanja Simonka és dr. Bence Lajos Lendvai impresziók című esszéjéből azonban kerek kép rajzolódik ki arról, hogyan lehet látni, miként érdemes szemlélni a pannon derű városát és a környék településeit, beleértve a hegyhátak népi építészeti örökségét is. Elérkeztünk arra a helyre, amikor feltétlenül meg kell említeni Jozse Szuhadolnik nem csak fényképészeti szakmai minőségükben helyt álló, de láttató, azaz művészi értékű felvételeit, például a „kecskearcú (!)” képet a 132. oldalon. Elismerés illeti a bizonyára több százból kiválogatokat, s a képszerkesztőket is, akár egész, sőt kétoldalasként hagyták érvényesülni az arra méltó felvételeket.

A Lendvai szívdobbanások című fejezet képpel is értelmezi, amit szövegben leírnak a szerzők – Anton Balazsek, Bence Lajos, Alenka Galics, Göncz László, Boltjan Hac, Ivan Koncut, Sonja Kreslin, Tanja Simonka, Rozalija Vajdics – az egyes nevezetességekről: a várról, a Szentháromság kápolnáról, a Postilláról, a zsinagógáról, az evangélikus templomról, a plébánia templomról, a Makovecz-féle színház- és hangversenyteremről, a Korona Szállóról, a Laubhaller-villáról, a jeles szobrokról, sőt a temetőkről is.

Természetesen nem maradhatott ki a nemzetiségi sokszínűség, a szőlőhegyek, a már hagyományos Lendvai Búcsú hangulata, a holtágak vonzereje, s a környékbeli 20 település történetének ismertetése sem. Az így, 1998-ban alapított közigazgatási egység a Lendva község, azaz a mi fogalmaink szerinti járás a 17 helyi közösséggel együtt, amelyet 12. 083-an laknak, köztük 5300 magyar.

A Muraszombaton nyomtatott és Ignac Meden tervezte szlovén, magyar és angol nyelvű kiadvánnyal nem csak annak tartalma, hanem maga a vállalkozás miatt is elégedettek lehetnek a közreműködők. A fordítás Andrej Kovács, Marijana Szukics és Liana Miholics munkája. A szerkesztők külön megjelölték, hogy a magyar szöveget szlovénra Gaál Gabriella ültette át. Kiadta a Podjetje za promocijo kulture FRANC-FRANC d.o.o., zanj Franci Just.

Géger Melinda

Lélek és forma

Gulácsy Lajos
emlékkiállítás
Kaposvárott

Kaposvárott minden év tavaszán Rippl-Rónai József születésnapján nyílik a Festők Városa Fesztivál, amely hagyományosan a képzőművészeti kultúra ünnepe a városban. A rendezvényt sorozat 2006. évi fő eseménye a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban rendezett Gulácsy emlékkiállítás volt.

Gulácsy Lajos a magyar századforduló egyik legrejtélyesebb művésze. Rövid, mindössze másfél évtizedes alkotói pálya kíséri alakját. Hátra maradt alkotásai a bizarr fantázia és játszi kedv által megteremtett rejtélyes alakokkal, titokzatos, elhallgatásokból, hangulatfoszlányokból álló jelenetekkel a művészettörténészek számára a mai napig is számos kérdést vetnek fel. Gulácsy nem végzett művészeti akadémiát. A műveiben fellelhető kettősség – ösztönösség és kifinomult, kulturált festői érzékenység - ellentmondásai közt egyensúlyoz. A kezéből kikerülő alkotások színvonalukban is tanúskodnak az alkotóerő hullámzásáról, melyet az örületbe vezető tragikus sors is beárnyékol. Mindezekkel együtt a magyar művészet olyan kivételes alakjáról van szó, aki az emberi lélek sokkal tágabb dimenzióit fogta át, hogyszem számon kérhető lenne bármiféle stiláris konzekvencia, kiszámítottságra törekvő meg gondoltság.

A művész 1882. október 12-én született Budapesten. Felmenői tipikus deklaszálódott magyar középosztálybeliek. A festő egyedüli gyermekként született apja második házasságából. Édesanyjához különösen erős kapocs fűzi: e szeretetteljes, de ugyanakkor bénító kapcsolat kötelékeiből, a szegénységgel párosuló kényszerű összezártság elől gyakran menekült külföldi tanulmányutakra.

Gulácsy Lajos:
Paolo és Francesca
MNG

A festői mesterség alapjait a budapesti Mintarajz Iskolában kezdte elsajátítani. Egy év után azonban elhagyta az intézetet, mert nem tudta megszokni a megkövetelt szigorú szabályokat. Legfontosabb tanulóiskoláit azok a művészeti tanulmányok jelentették, melyek utazásai során hatottak rá. A leggyakrabban látogatott és legkedvesebb helyszín Olaszország volt számára, ahová 1902-től betegségének kitöréséig, 1914-ig csaknem minden évben ellátogatott. Különös szeretettel mélyedt el a középkori és reneszánsz műemlékekben: székesegyházakat, képtárakat látogatott, és a benyomások sorából asszociációkon alapuló és költői képekkel megrajzolt fantáziavilágot teremtett. A romantika igazi örököse volt, aki a realitás elől múltbéli és bizarr fantasztikumból szőtt álomvilágba menekült. E mélyre szállás során fokozatosan jutott el odáig, hogy az emberi lélek rejtett arcát tárja fel. Légies nőalakok, meszeszerű történetek és egy különleges varázsú fantáziavilág került ki ecsetje alól, mely elbűvölte a kortársakat és a művészetkedvelőket ma is híveivé avatja.

Gulácsy formai megoldásai a századforduló jellegzetes szecessziós-szimbolista élményvilágból fakadnak. 1903 körüli, korai periódusában a preraffaelita szépségismény határozta meg munkásságát. Gulácsy alkotásait viszonylag nehéz korban elhelyezni. Korai műveit a

kompozíciók nyújtott, tiszta vonalvezetése, az eszményítés magas foka és a finom ritmusú, szinte zenei asszociációkat keltő formastilizáció jellemzi. Soha nem rajzolta vagy festette a közvetlen látványt: azok a városképek és a tájak, melyek képeinek jellegzetes kísérői, lelki világának külső inspirációból fakadó, sajátos visszfényei voltak. Egy sajátos, meditatív lelkiállapot, elvágódást és misztikus elhivatottságot kifejező bensőséges érzület a legfőbb jellemzője e korai alkotásainak. Eddig ismeretlennek számító Boru és Derű c. kép előterében egy smaragd zöld tájban mélybe vezető kanyargós utat látunk, előtérben egy andalgó, kosztümös szerelmespárral. Kétoldalt az utat ciprusok szegélyezik, míg a háttérben egy épület körvonalai és felette gomolygó felhők rajzolódnak ki. A kompozíció hullámzó vonalai, a sötét alaptónusból felragyogó, szinte valóságérőtelten szíkontrasztok romantikus érzelmek és az elvágódás hangulatát konkrét utalások nélkül is jól érzékeltetik.

Gulácsy munkásságának jellegzetes darabjai a korai önarcképek, melyeket a művészi elhivatottság szent áhítata nosztalgiaiával, poézissel és szelíd melankóliával tölt el. (A művész áhítata, 1902; Önarckép virággal, 1903; Francesca da Rimini és Paolo Malatesta, 1903)

A művészi kiteljesedést 1907-től szakmai sikerek igazolják vissza. Budapesten 1907-ben csaknem 100 mű-

vét állította ki Márffy Ödönnel közös kiállításon az Uránia műkereskedésben. 1909-ben részt vett a MIÉNK művészeti csoportosulás második kiállításán, és műveivel bemutatkozott Nagyváradon is. Megkapta az elismerést jelentő Ferenc József ösztöndíját, művészeti tárgyú kritikáit, írásait az *Egyetemi Lapok*, *A Ház*, *Kritika* és a *Nagyváradi Napló* is közölte. Barátságot kötött Juhász Gyulával, Adyval, és a Holnap kör íróival, költőivel. A közönség előtt megjelentek sajátos álomvilágának szépirodalmi megfogalmazásai is egy képzeletbeli város, *Na 'Conxypan* játékos-groteszk meséivel.

Az 1910-es évekre Gulácsy festészetébe fokozatosan beleszővődött a lélek sötét oldalának feltárására törekvő igyekezet és a tragikus életérzés. Képei egyre gyakrabban szólnak a létezés és másik dimenziójáról, ahol a lélek racionális úton meg nem ragadható belső erők martalékává válik. Az elmúlás gondolata és ennek kapcsán a halál megidézése mélységes szorongásba, borongós hangulatú, expresszív művészi erővel megelevenített víziókba és látomásos sejtelmekbe fordult. A kaposvári kiállításon bemutatott alkotások nagy részét tették ki e korszak művei. Középkori autodafék, inkvizíciós boszorkányégetések, a szerelmi szenvedély extázisa, misztikus vagy éppen erotikus találkozások felkavaró és mindent felülmúló káprázatai nyomán a sötétebb és drámaibb tó-

Gulácsy Lajos: Don Juan kertje 1910 RRM

Gulácsy Lajos: Autodafé 1910 k. Első Magyar Látványtár

Gulácsy Lajos: Álom 1910 k. RRM

nusok váltják fel a korábbi nosztalgikus atmoszférát. (Ex-tázi; Idill) A víziószerű megjelenítés a festék anyagta-lanításával légies stílussal járt, míg más esetekben expresz-szív, keményebb hangú, „firkálós” gesztusok veszik át a fő kompozicionális szerepet. Gulácsy képi tereibe egyre gyakrabban szövődnek az irrealitásba forduló torz, gro-teszk arcok, alakok, drámai jelenetek, mint az emberi lé-lek mélyéből felszínre tört megformálhatatlan, kifejezhe-tetlen rettenet szimbolikus megfelelői.

1914 körül a világháborús izgalmak súlyos félelemérzés-sel töltötték el a művészt. Pszichológiai állapota, nyugta-lan, ingatag kedélyének megnyilvánulásai és az elhatal-mosodó depresszió már az elkövetkezendő tragédiára utalnak. Velencében éri az idegösszeroppanás, ahol a San Servolo gyógyintézetben ápolják Magyarországra va-ló hazaszállításáig. 1914-18 között drámai harcot vív al-

kotóerejének megőrzéséért. Utolsó alkotói periódusának tiszta pillanataiban remekművek kerültek ki kezéből. 1918 után a betegség elhatalmasodik rajta: érdeklődése bezá-rul, és az őt övező elismerés, dicsérő kritikák és kiállítási sikerek már nem érik el szellemét. 1924-től Budapesten a Moravcsik klinika betege. Skizofréniával kezelik egészen 1932. február 21-én bekövetkezett haláláig.

Gulácsy életműve halála után szétszóródott, részben megsemmisült, ezért ma nehéz feladat összerendezni, át-tekinteni. Utolsó, nagyobb keresztmetszetű emlékkiállítá-sa 1966-ban volt a székesfehérvári István Király Múzeum-ban. A Rippl-Rónai Múzeumban, júniusban rendezett, vi-szonylag bő áttekintést adó kiállítás, a hazai közgyűjte-mények és műgyűjtők anyagból kikerült több mint 100 alkotás segítségével idézte meg ezt a kimeríthetetlen, ti-tokzatosságát máig őrző festői oeuvre-öt.

Kostyál László

In memoriam
Gácsi Mihály

(1926. 08. 10. – 1987. 02. 05.)

Az idilli pásztorjeleneten egy öreg fa tövében, egészen pontosan annak kiálló gyökerein üdögélő pásztor elmélyülten játszik furulyáján. Lehunytt szeme, a dallamot követően előrehajló testtartása teljes átszellemüléséről tanúskodik. A felhőtlenül derűs ég alatt messzire száll tilinkója csilingelő hangja, ellenállhatatlan varázsára eléje gyülekeznek nyájának állatai, s figyelő testtartással maguk is átérezni látszanak a muzsika, szóban alig kifejezhető titkát. Még a pacsírták is odagyűlnek, s körülötte repkedve próbálnak maguk is ellesni valamit a trillázás igazi művészetéből. A jelenet túllep téren és időn, s zene időtlen, emberben és állatban egyaránt gyönyörűséges belső rezonanciát keltő szépsége összeköti az okos és az okatlan lényeket. A pásztornak nem kell vesződnie, állatai a furulya hangjára szinte társaivá nemesülők kezés bárányok lesznek. „A béke szigete, az elveszett paradicsom” – sóhajt a köznapi ember évszázadok óta a hasonló pasztorálok láttán (egyesekek talán kissé giccsesnek is tartják őket), s alig titkolt vágyakozással játszik el permanens stresszel terhelt hétköznapijaink és az idill felcserélésének gondolatával. Milyen jó is lenne a taposómalomból kilépve kézbe venni a furulyát, letelepedni a fa árnyékába, jót szippantani a harsogóan friss levegőből, s ráérosen nekilátni előcsalogatni a csodás dallamokat a kis hangszerből. Talán maga lenne a boldogság beteljesedése.

Gácsi Mihály emblemikus grafikai lapjának részletei (*Pasztorál a XX. század végétől*, 1981) azonban egyértelművé teszik, hogy ezúttal mégsem a vágyott idillről van szó. A pásztor kopott, elnyútt ruhát visel, egyik lábán ócska katonai bakancs, a másikon talán már újkorában is ósdi félcipő, mindkettő fűző nélkül. Oldalán tarisznya helyett bőrtáska, a fején nagykarimájú, öreg kalap. Elhasznált göncei alapján napjaink valamely nagyvárosi aluljárójából is érkezhettek, talán elszegődött juhásznak, s most a gazda állatainak őrzésével és legeltetésével kenyérhez jutott. Előbbivel nem is lenne baj, hanem a legeltetés... Az bizony már régen kiment a

Gácsi Mihály: Pásztorál a XX. század végétől, 1981 - linómetszet 34x50 cm

divatból. Mindenekelőtt azért, mert bizony a civilizált világ bölcs korifeusainak utasítására a képen már az egész határt beton borítja. Nincs fű, nincsenek virágok, nincsenek bokrok vagy patakok. Lehet mindenféle száguldozni különböző masinákkal, van elég hely, csak éppen élet nincsen már rajta. A távolban hullámzó dombok is teljesen koparak, már régen kipusztult az egykori vegetáció. A fa, aminek tövében a pásztor ül: mementő. Hosszú ideje nem hajt már leveleket, gyökere a mérgezett talajból nem szív tápanyagot, a föld is erodálódott róla, csupán a törzs támasztását tudja még megoldani. Mégsem mondható egyértelműen teljesen élettelennek, talán csak kőmában van, s fantasztikus formájú csöveken keresztül földalatti tartályokból táplálják (vagy óvják a korhadástól). A csövek és egy hatalmas, kazán-szerű henger a törzs megtartásában is segít az elgyengült gyökérzetnek. A megvasadt kérgen át belátunk az odvas, csövekkel kitöltött törzsbe, s rájövünk, hogy a fa egyik fele már fémből van. Mögötte néhány elszáradt kóró zörög a szélben. A fa ugyanis egy szabályos kör közepén áll, amely kimaradt a betonozásból. Hadd kapjon esőt a természetes növényzet – gondolhatták a környezetalakítók, nem gondolva a savas csapadék és a mérgezett talaj gyilkos hatására.

A másik, szűkebb, ugyancsak beton nélküli körben egy kisebb fa meredezik, pontosabban csemete, azonban ez is száraz, s ezt is csövek táplálják. Emellett áll a nyáj, de az állatok nem keresik a hiányzó, s ha még lenne is, mérgezett fűvet, mert az állatok... gépek. Alapformáikat a technikai civilizáció hulladékai képezik, viselkedésük ezen túlmenően hasonlít egykori boldogabb társaikhoz. Nekik nincs már szükségük ételre vagy italra, talán csak

egy akkumulátorra, de a szabad földre helyezve még felidézük az aranykor illúzióját, amikor a bárány bárány volt, fűvet legelt és a patakból ivott. És a repkedő pacsírták? – jajdulunk fel. Igen, ők is itt vannak. Az egyik, mint a kakukkos óra kakukkja, egy rugón ugrik elő az öreg fa cső-odvából, a másik kiszáradt madár-múmia felakasztott díszként himbálózik a pásztor feje fölött. Mégis, az egyébként jó erőben látszó pásztoron kívül a fákkal együtt ők képeznek egyedül biomorf formát e bizarr látomás kietlen környezetében. Mintha egy régvolt életforma rekonstrukcióját akarná valaki elénk állítani, egy anakronisztikussá vált hajdani zsánerjelenetet. Ebben a közegben csak az ember maradt önmaga – külsőre legalábbis –, minden más, a teljes természetet tönkretette és szemét-lerakóvá változtatta. Hedonista szemlélete következtében egyedül maradt a világban, melynek hajdan volt színes nyüzsgését és szépségét csak nosztalgikus mítoszokból ismeri csupán. Utolsó elpusztítani valója önmaga maradt, ennek az ön-pusztításnak tükröme maga a pásztor figurája is. A pásztoral érzelmes emlékezés, meghamisított idill, amely azonban egyben önmaga ellentéte is: haláltánc. A magányos pásztor géppalotnáknak tilinkózik, áttételesen azonban önmaga pusztulása fölött játszik gyászzenét. Majdnem bevégeztetett a

„nagy mű”, csak az utolsó lépés van még hátra, és az Isten által teremtett, évmilliók során kialakult élővilág végérvényesen eltűnik a földről.

A komor, apokaliptikus víziót negyedszázada metszette a linóleum puha felületébe Gácsi Mihály. A művész már látta az önsors-rontó emberiség menthetetlen önzését, gögjét és trehányóságát. Érzékeny szeizmográfjával pontosan felmérte, hová vezet a mértéktelen fegyverkezés, nyersanyag-kitermelés, környezetszennyezés, az önmagát gerjesztő és felélt technicizálódás. Bár a társadalom mediatizálásának és atomizálásának, vagy a globális felmelegedésnek következményei még nem váltak az ő korában szignifikánssá, kérdésfelvetését ma is ugyanolyan aktuálisnak érezzük. Legjobb lapjai – *Utolsó virágok* (1959), *„H” bomba sorozat* (1967), *Fizikai kísérlet* (1972), *Lót menekülése Sodomából* (1978), *Séta a tavasi erdőben* (1979), *Szent Antal megkísértése* (1979), *Fatanulmány a XX. századból* (1981) stb. – a művész aggodalomtól ihletett felelősségvállalását, úgy is fogalmazhatunk: jajkiáltását tükrözik. Mindebbe persze egy jó adag humort is kevert. A humor és a felelősség nem idegen, sőt erősítik egymást. Nem tudjuk mosolygás nélkül nézni az ipari szemétből összetakolt fantasztikus szerkezeteket vagy az erősen karikírozott figurákat, s csak

Gácsi Mihály: Az utolsó virágok, 1976 - linómetszet 35x50 cm

Gácsi Mihály: Közv. óragyújtó és Ex Libris hamisító, - rézkarc 14x8,2 cm

később ismerünk bennük önmagunkra. Hiszen mi magunk vagyunk a gázárcos ördögi zenekar kísértését csak kábítószerrel elviselni képes Szent Antal, a Szodoma romlottóságából más bolygóra menekülő Lót, vagy a lokátorok árnyékában az utolsó, elsatnyult virágokat a reveláció lelkesedésével vizslató göthös próféta-alak. Mi magunk vagyunk, akik benne élünk a folyamatban, s képtelenek vagyunk kilépni belőle, tenni ellene.

Gácsi Mihály, a XX. század második fele magyar grafikájának egyik markáns képviselője 1926. augusztus 10-én született Budapesten. Kereskedelmi középiskolában érettségizett, azt követően a háború végén behívták katonának, majd kertészként, segédmunkásként kereste kenyerét, négy évig pedig kazánrakóként a Goldberger-gyárban. Festői tehetségét ezekben az években különböző szabadiskolákban fejlesztette, Novotny Emil, majd Berény Róbert irányításával. 1949-ben felvételt nyert a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Domanovszky Endre, Hincz Gyula és Koffán Károly tanítványaként diplomázott az 1956-os forradalom

évében, mint festő és grafikus. Itt ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot a nála öt évvel fiatalabb Kondor Bélával, a korszak grafikájának egyik meghatározó alakjával. Bár művészetük eltérő irányban fejlődött, az ötvenes évek második és a hatvanas évek első felében képeiken közös vonások figyelhetők meg (grafikus képépítés, szimbolikus tartalom, új, egyéni ikonográfia keresése, olykor hasonló figura-felfogás stb.), s később is mindkettőjük jellemzője volt a humán és művészi felelősségtudat, amely eltérő mértékben, de az egész nemzedéküknél megfigyelhető. Másik barátja és kedves kollégája Görög Rezső volt, de az ő, képzettségében, rajztudásában is kiemelkedő grafikai generációjához tartozott a legjelentősebbek közül Csohány Kálmán, Gross Arnold, valamint a Gácsinál bő évtizeddel fiatalabb Gyulai Liviusz és Rékassy Csaba is. Úgy tűnik, a grafikára a művészeti élet korifeusai részéről kevesebb figyelem irányult, így a jelképes tartalom mögött egyértelműbb véleményeket lehetett megfogalmazni. Nem véletlenül állapította meg Lóska Lajos az 1957-1968 közötti magyar grafikával foglalkozó székesfehérvári kiállítás kapcsán, hogy a „képgrafika az időszak legprogresszívebb műfajává nőtte ki magát... , művelői az idők múlásával egyre kevésbé tükrözték az ideológiai elvárásokat (Új Művészet 2006/4).”.

Gácsi 1956-ban a szolnoki művésztelepen kapott műtermes lakást, és az itt töltött tizenhét esztendő legjelentékenyebb korszaka lett művészetének. A festéssel párhuzamosan grafikázott, rézkarcokat, linómetszeteket készített, könyveket illusztrált. Kedvelte a táj- és a városábrázolásokat, központi témája azonban az ember lett, s azok a címükben allegorikus ábrázolások, amelyek révén megfogalmazhatta véleményét az őt körülvevő világról. Festményei és grafikai jelentős érintkezési pontokat is mutatnak, festői munkássága azonban közel sem olyan jelentős, mint a grafikai. Ebben szerepet játszott az is, hogy festményeinek jelentős része képcarnoki eladásra készült. Hangulatos és közkedvelt részleteket festett a Tabánról, a régi Szolnok földszintes házairól, a pusztában magányosan álló tanyákról, vagy akár enteriőrökről is.

1974-ben – állítólag személyes ellentétek miatt – elhagyta a számára oly kedves Tisza-parti várost, és Hódmezővásárhelyre költözött, ahol azonban képtelen volt gyökeret verni. A vásárhelyi művésztelep hangulatával nem tudott megbarátkozni, ezért két évvel később örömmel fogadta régi szolnoki kollégája és barátja, a Zalaegerszegrre költöző Palicz József invitálását, akin keresztül a város neki is felajánlott egy frissen épült műtermes lakást. Az Alföld után a zalai dombok vidékén talált új otthon, azonban a haláláig itt töltött szűk évtized alatt festményei továbbra is elsősorban a tanyák világához, az alföldi tájhoz kötődtek. Jól érezte ugyan magát a városban, de a szíve mélyén szolnoki maradt. Bevallatlanul is hiányzott neki a művészetek ott körülvevő közeg, a közvetlenség, a szeretet légköre, a kiskocsmák mélyén folytatott szakmai és baráti beszélgetések, az akkoriban ragyogó művészeket felvonultató

Szigligeti Színház, az inspiratív alkotói légkör. Szolnokon Gácsi legenda volt, utolérhetetlen adomázó, minden iránt nyitott, bővérű humorral megáldott, ugyanakkor karakteres egyéni stílussal is bíró bohém figura. Szakállas, mackós alakját mindenhol örömmel fogadták, s mindig akadt, aki meghívja egy pohár borra. A viharos gyorsasággal fejlődő Egerszegen nem voltak polgári hagyományok, művészeti tradíciók, és a városi vezetés erőfeszítései ellenére sem sikerült megteremteni azt a szellemi pezsgést, amely például Szolnokot oly vonzóvá tette a művészek számára. Bár új otthona áttételesen sem nevezhető légüres térnek, és a művész mindenkor derűs, nyitott személyisége eleve ki is zárta a magányosságot, művészetében mégis érzékelhető cezúra következett be. Grafikáin többször korábbi témáit porolta le (*Noé bárkája*, *Cégem reklámja*, *Remete-lak* stb.), egy-egy újabb részlettel megtoldva a kompozíciót, és festményei sem érték el fiatalkori vásznainak gondolati frissességét. A halála előtti évben készült *Küzetés a paradicsomból* című linómetszet áttételesen talán saját szolnoki távozásáról is szól. Mindazonáltal jelentős lapjai is születtek utolsó korszakában, amelyek arról tanúskodnak, hogy nem csökkent érdeklődő figyelme a globális fejlődés árnyoldalai iránt. E sorozatában nem következett be törés, a civilizáció sorsáért való aggodás fontosabb volt számára saját emó-

cióinál. A prédikátor több kompozícióján (*Szent Ferenc prédikál a jószágoknak*, *Jónás és Ninive* [1976], *Az igehirdető* [1976]) is megjelenik, mutatva, hogy tisztában volt saját profétáló szerepével. A szerep vállalásával kapcsolatosségeit humorban oldotta fel, mely a legtöbb kompozícióján elfedte s kicsit megszelídítette a szikrázó dörgedelmeket. Kisgrafikáin, exlibrisein is tovább áradt bővérű, karikírozó humora, melynek célpontjai között önmagát is megtaláljuk. Szellemes, rézkarcú portréján magát fellábú, felszemű kalózként ábrázolja, fején halálfejes sisakkal, kezeiben nagy csomó rablott zsebórával. Egyetlen lábán zokni nélküli sportcipő, formátlan nadrág, felsőtestén rövid, csikos, szőrös hasát látni engedő trikó. Mellére pucér nőalakot tetováltak, melynek lábai kilátszanak a trikó alól, felül nagy keblei a trikó felett csüngenek. Vastag karján tetovált horgony, felette a magyar koronával, alatta K.U.K. felirattal. A kedélyesen nevetgélő Gácsi-kalóz mellett paraván körözési plakáttal, melynek képén ugyancsak a művész vigyorog, felirata szerint „Gácsi M. közv. óragyűjtő és ex libris hamisító, élve 5 Ft, halva 2 Ft. KBK titkársága”. A paraván alatt nyitott, órákkal tele tengerészláda, fedelének belső oldalán „Gácsi M. Zalaegerszeg 8900” felirattal. A figura mögötti fal alján egérlyuk, kikandikáló egérrel. A görbe tükör, ha úgy tetszik karikatúra, rendkívül találó. A slam-

Gácsi Mihály: Fizikai kísérlet, 1971 - linómetszet 35x50,5 cm

posság, a pikantéria, a jó kedély és a mesélő hajlam egyszerre jellemezte személyét. Gácsi vonzódott a hajózáshoz (ezért a kalózzelmez), szenvedélyesen gyűjtött órákat, cserépcsupokat, petróleumlámpákat, hanglemezeket, képeslapokat és sok minden más régiséget: erre, s kisgrafikai tevékenységére is történik utalás.

A sokat sztorizó, számos grafikája tanúsága szerint is szívesen koccintgató Gácsi ugyanakkor széleskörű műveltséggel bírt, és szellemileg is igényes volt. Szívesen hallgatott zenét, legtöbbször Louis Armstrong, a nagy újító, kiváló jazz-énekes korongjait. Közel érezte magához Bartókot. Befejezetlenül maradt, talán még Szolnokon készült kisméretű *Bartók-triptichonja* egyértelműen arra utal, hogy a bartóki muzsikából saját, a human civilizáció jövője felett érzett aggodalmát érezte kicsendülni. A triptichon egy portrét és szárnyanként két-két kis kompozíciót tartalmaz. A szimfonikus zenekar mellett megjelennek az ördögi zenét játszó zenészek sátáni kísérettel, a paradicsomi kiüzetés kissé átfogalmazott jelenete, valamint egy harckocsi agyútoronyából vezénylő gázmaszkos alak is. Utóbbinak alternatívája is készült, amely a karmester előtt meghajoló zenész-ripacskokat ábrázol (csak a portré helye egyértelmű a kompozícióban belül, a további öt kis kép sorrendje bizonytalan,

és az is, hogy végül melyiket akarta kihagyni). Bartóknak bizonyos szempontból Gácsihoz hasonló küldetése volt, egyes darabjainak disszonanciája nem öncélú, hanem a harmónia elvesztéséről szóló profécia, a jövő veszélyeit jelző zenei vízió. Gácsi saját vizuális jövődöleéseinek előképét és megerősítését látta a hozzá hasonlóan az ember önsors-rontó tevékenységén aggódó zenészerzőben. A mű csupán vázlatként maradt ránk, és a lényegét kiegészítő, jelentését árnyaló részletek hiányoznak róla, de gondolati íve így is egyértelmű. És ugyanígy befejezetlenül maradt a festőállványán maradt utolsó kompozíció, amelyen még a halálát megelőző nap is dolgozott. Egy téli alföldi erdőrést mutat naplementekor. A téma akár jelképesnek is felfogható, könnyen lehet, hogy az alkotó tudat alatt megérezte az elközelgő véget. Az utolsó képen sincsenek dombok, a művész nem érkezett haza Zalába. Jól érezte magát itt, de úgy volt otthon, hogy gondolatban továbbra is az alföldi tanyavilágban bolyongott. Átutazóban volt – mondhatnánk. De művészete, gondolatvilága, történetei, humora, kedves alakjának emléke Egerszegen maradt, gyökeret vert. Gácsi Mihály huszadik éve nincs közöttünk, s hiányát ma is érezzük.

Gácsi Mihály: Jónás és Ninive, 1976 - linómetszet

Böröndi Lajos

A dolgok összeérnek

Portrévázlat Dolán György felvidéki festőművésze-ről

Nagymácsédon született (Mátyusföld) 1952-ben. Magyarbélén járt alapiskolába, majd kitanulta a géplakatos szakmát. 1983-ban végzett a pozsonyi képzőművészeti főiskolán. 1985-től 1990-ig Líbiában élt. Hazatérése óta szabadfoglalkozású, a festészetből tartja el magát. Járt Indiában, visszatért fél évre Líbiába is. A Cite International des Arts pályázatával két hónapos párizsi ösztöndíjat nyert. Állított ki Tripoliban, Párizsban, Budapesten, Hollandiában, Németországban. Mosonmagyaróváron először 1993-ban. Részt vett a kulturális központ által szervezett nemzetközi szimpóziumon 1999-ben, s a Nyári fesztiválon 1995-ben és 2004-ben installációkkal és intermedialis produkcióval mutatkozott be. A magyaróvári Art Flexum művésztelepnek rendszeresen visszatérő vendége. Magyarországi otthonának Mosonmagyaróvárt tekinti.

Transzavantgardnak vallotta magát egy interjúban. Ennek a stílusirányzatnak persze csak akkor van értelme, ha a korábbi művészeteket elutasító új elragadtatottságot nem értjük alatta. Így *Dolán György* transzavantgard művész, aki a korábbi eredményeket alapnak tekintve újítja meg a festészetet. Azt, amit mi egyszerű halandók mindig az érthetőség felől próbálunk megközelíteni, pedig talán ez az egyetlen nézőpont, amit el kell vetnünk, ha Európa műtermeibe bepillantunk. Kiszolgálják sokan ezt is, azt festve a vászonra, ami valóban látszik a természetben, de ez valójában utánpótlás csupán, a szellemtelenség, és a képzelőerő hiánya.

Nem könnyű elmondani, hogy az igazi művészet, a valóban „értékes”, pimasz is egyben, folyamatosan meghaladja elképzelésünket a világról, de ha annak csupán reprodukciója, akkor semmi az egész.

Dolán György pimasz festő. Nem törődik velünk. Azzal, hogy mi elringani szeretnénk a képzelte valóság ölen. Számára a valóság ma borzalom, szörnyűség, egy hordonyi olajból ránk néző halálfej, s mi döbbenetben nézünk szembe önmagunkkal.

Az természetes, hogy iskolázott festő, Pozsonyban végzett, s megtanulta a szakmát. Mert a képzőművészet

szakma is, a tanulás pedig az alapja az egésznek. Ezt ma a pöffeszkedő dilettánsok sziszegve utasítják el, pedig a művészetek történetét nem a kevés született zseni írta. A tanulás azután a tehetséggel párosulva ad esélyt.

Fél évtizedet Líbiában élt, s ez rányitotta szemét az öreg dolgokra, az elmosódó időkre. S a folytonosságra is. Hisz a homokban pihenő neolitikus nyílhegyek mellett ott voltak a modern kor fegyverei is (a Szovjetunió baráti segítségének köszönhetően), a löszerek. Nem állunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, Líbia felnyitotta szemét, megtanult látni. Addigra már elsajátítja persze a festészet mesterességét, de még nem festő, még csak kísérletező ember. Szerencse folytán kerül ki öt évre Líbiába, s az is szerencse, hogy míg felesége gyermekeket gyógyít, ő „háztartási alkalmazottként” bejárta a sivatagot. Először csak festegetett, rajzolgatott, aztán amikor felfedezte a Szaharát, úgy érezte, hogy megérkezett. Valahova vissza a múltba, ahonnan származunk. S ahova nem tudatosan indult el, de tudatosan vált kutatójává azután. S vallomása szerint ez a felismerés teljesen átalakított benne mindent. „A Szaharán belül rábukkantam a Szahara múltjára, az ősemberre és az archaikus kultúrára. És elkezdtem használni a képeimhez a homokot. Beleépítettem, rászór-

Dolán György: Háború délen

tam, ragasztottam, levakartam, karcoltam. De nem a technika számított, bár az is új volt, hanem a kapcsolat föllelése. A jelen összeért bennem a múlttal. Éreztem a kultúra folyamatosságát!” S végső soron a képekbe épített löszerekkel neolitikus kori nyílhegyekkel összekötötte az időt, s az ember iszonyattal veszi észre, hogy csak a technika újult meg, a gyilkos ösztönök túléltek mindent.

Dolán György valamit újra felfedezett, rátalált a régi útra, amelyről olyan könnyű letérni. Látni a kiszáradt folyómederbe karcolt képeket, az ember, a kultúra esendőségére is ráébredhetett, s ez felszabadította azok alól a kötöttségek alól, amelyek szükségszerűen befonják az embert, hogy a középszer felé irányítgassák. Modern barlangrajzokat festett a Líbia ihlette képeken Dolán György, amelynek középpontjában ott a tűz, félelmetességével, óvó-védő erejével. Zárt struktúrákat alkotnak e képek, az egyensúly, a tökéletes harmónia jegyében. Középpont ott az ember, a világgal harmóniában élő, abban otthonos, tárgyaival felszerelkező, aki átlátja birtokolt világát, nem uralja, hanem belakja azt.

Dolán György Tripoliban is állított ki homokkal festett képeket, s legnagyobb csodálkozására a líbiaiak a leglíbiaibb festőnek titulálták. S végül rájött, hogy azért, mert az afrikai ország tehetséges festői Európában iskoláznak, s az európai festészet hagyományait követik. S mert nem ismerik saját múltjukat, ha igen, akkor úgy vélik az levetkőzendő, elfelejtendő.

Ami a Fekete foltok modern háborúk elleni tiltakozásában benne van, az már ott van e homokkal festett képekben is. Ha nem lennének a fegyverek, akkor még naivul hinni is tudnánk a borzalom nélküli világ lehetőségében. Hogy Dolán nem hisz, arra bizonyítékul a délen dúló háborúk éveiben keletkezett sötét tónusú, olajjal készült képei szolgálnak. Ezek az olaj már mint a modern háborúk célja jelenik meg.

Majdnem két évtized választja el a Líbiában keletkezett, majd a csallóközi homokból újra átél sivatagi élmény ih-

lette képeket azoktól az installációktól, amelyek végül szervesen kapcsolódnak az életműben a „barlangrajzokhoz”. Dolán, aki freskó szakon végzett Pozsonyban, mindig vonzódott a monumentalitáshoz az új évezred elején performanszokban fogalmazza meg a világot, s az akció egyszerre multimédiális is.

Fekete foltok címmel rendezett kiállítást két éve a révkomáromi (Komárno) erődben, s monumentális képei, a térben elhelyezett tárgyak, a zene és fényhatások egyértelművé teszik, a barbárság ellen tiltakozni kell, legyen a színhely akár Líbia, akár Koszovó, akár Irak.

A mosonmagyaróvári Nyári fesztivál keretében ugyancsak Fekete foltok (a történelem fekete foltjaira utalva) címmel rendezett akción (2004) vált világhíressé a Dolán rajongók körében, hogy a művészen elemi vágy él a legegyszerűbb fogalmak megtisztítása iránt, s hogy nem adja fel a reményt, a kapcsolat felvehető a múlttal, s a művészet összeköthet bennünket a jövővel. Az egyre gyorsabb ritmusú tánc, az egyre inkább eltorzuló zene alatt videoprojektorokból az Amerikai Egyesült Államok Irak elleni háborújának képei láthatóak, míg három hatalmas akváriumban a táncolók előtt három magányos hal úszik, ellenpontozva a fokozódó ritmust örök nyugalomként. A zene végül reccsenve elszakad, a táncosok a földre rognak, és fölhangzik lassú szívdobogásba csomagolva a zene, *Montanaro*, a provanszál zeneszerző (aki felvidéki felesége révén kitűnően tud magyarul, s aki Dolán György jó barátja) csöppnyi hangszeren játszani kezd. S az egyik halat kihalászva az egyik táncosra helyezik, aki lassan fölállva visszaviszi azt az akváriumhoz, s majd őt magát is a hallal együtt víz alá nyomják Dolán festőbarátjai, akik Irántól, Amerikáig azért jöttek el Mosonmagyaróvárra, hogy megvalósítsanak valami egyedi, megismételhetetlen dolgot. S a befestett táncosról ahogyan lecsorog a festék, mintha a befestett (festett) világ tisztulna meg.

A performansz köré rendezett kis kiállítóöbölök mindegyike új fölismeréssel ajándékozta meg a látogatót, a ho-

mokba ágyazott, olajjal leöntött jelektől a megtisztulás kapuján történő belépésig. Dolán Györgycsak azt kérdezte ezen az akción is, hogy mitől más mai világunk a köbaltával járkáló emberénél? A választ már mi mondtuk ki: semmitől. Kódozva vagyunk a rosszra, hajlamosak a gonoszra. S mégis reménytelenül reménykedők vagyunk.

„Tudjuk, hogy a performanszban is lehet nagy dolgokat csinálni. Egyébként én úgy vélem, hogy a festészet mindig lesz, és a festészetben mindig lehet új dolgokat alkotni. Az, hogy divatok jönnek, mennek, még nem jelenti, hogy a festészet nem marad meg külön irányzatnak. A barlangfestésztől elindulva eljuthatunk a máig, erre a felismerésre juthatunk. És mindig lesz benne valami új, mert az emberek mindig képesek megújulni, újat létrehozni. A festészet ugyanis nem a festéktől függ, hanem az emberi gondolkodástól.”

Dolán György magyarnak vallja magát (szlovák képzőművész barátait sikeresen mutatja be Magyarországon), aki történetesen Szlovákiában él, s munkássága a szlovák képzőművészet része is, festményei azonban az emberi-

ség alapkérdéseit teszik fel újra, s az ember belső világát fejezik ki. Így nacionalitásokon felülemelkedve képes egyedi lenni, az egyén felismerését megfogalmazni. Látni tud helyettünk. Vagy látni tanít bennünket. Még olcsóbb kifejezéseket használva, helyettünk mond ki valamit, amire rápillantva azt suttozjuk: ezt mi mondjuk.

Pályájának tehát természetes velejárója, hogy a figuralitás egyre kevésbé fontos. Látunk azért egy didergő hátat a tűz körül (fontos motívuma a tűz), egy-egy homokviharba került családot (biblikus áthallások), de mindent elmos a lecsorgó festék. (Természetesen sikeresen restaurál freskókat Nagyszombaton, hisz a szakma a kisujjában van.) Az ilyen produkciók, ha nem örzi meg őket digitális fénykép, DVD, elporladnak, egyszerűek. De egyszerű az élet is! Dolán azonban nem remény nélküli ember. Ez ebből a szimbólumokkal terhelt produkcióból is kiderült. Az összeszimuláló emberi testek, az összekeveredő színek egy reményteli európai jövőt szimbolizáltak. A vízbe merített testek, a megtisztulás pedig azt jelezte, hogy szükségünk van katarzisokra. De ez önmagában kevés, valamiképpen törekedni kell mindenkinek a jóra.

Dolán György: Kiállítási enteriőr Révkomáromban (Fekete foltok)

A két távoli pont Líbia és a Fekete foltok. Ami közte van gyakorlatilag tanulmányút, bár önálló korszakokra is bontható, s ami a jelen az újból a kísérletezés, az egyszerűsége való törekvés.

A halál témája a volt Jugoszlávia széthullása után kezdte foglalkoztatni, a vérengzések, a mindennapi halál arra a következtetésre juttatta, hogy mindent, ami ráakódott az emberre le kell hántani. Ezek a festmények is megjelentek kiállításokon, s sokan nem értették a sokkolást, mert addig, amíg a halál nem érinti közvetlenül az embert addig közömbös vele szemben. És a halál is kezd közömbössé lenni az emberrel szemben. Az ebből a témakörből származó nagyméretű képek sokkolóak, sötét tónusúak, egy kínlódó ember valóságából merített s víziókkal átítatott alkotásai.

Párizsi tartózkodásának két hónapja alatt festett 25 képet, ezek a képek kötődnek Párizshoz. Megpróbált közelebbit megtudni Párizs architektúrájáról, szeretett volna mélyebbre hatolni. Valójában azért ment Párizsba, hogy tanulmányozza a Franciaországban talált neolitikus és paleolitikus leleteket, s hogy összehasonlítást tegyen a Szlovákiában és az Afrikában talált tárgyak és festmények között. Erről a hatásról így vall: *„Van, aki visszatér ezekhez az értékekhez a transzavantgardon keresztül, felhasználva a transzavantgard vívmányait, van, aki úgy értékeli, hogy nem tud a különböző izmusokról, hanem a saját bőrén érzi, ott él ezekkel a tárgyakkal, mint például az afrikai művészek.”*

Indiába is azért utazott el, hogy feltöltődjön, hogy az indiai kultúra megérintse. Ez az út azonban rövidre sikeredett, járványveszély miatt korán haza kellett utaznia. Megérintette az informell is, Európa műtermeit járva úgy véli, szinte minden irányzat jelen van, az újromantikától az informellig. Erről az irányzatról így vallott 1991-ben. *„Képzeld el, hogy valaki elkezd egy képet festeni, és a kép nem fejezi ki az egészet, hanem csak egy információt ad vagy egy struktúra formájában, vagy egy textúra formájában, vagy az elvont forma formájában. ... Tehát az egészet leegyszerűsíti egy rövid kis információra.”*

Dolán György nem magányos festő. Iskolát teremtett, számos követője közül az egyik *Saphari Behzadi* Teheránból, aki rendszeresen visszatérő vendége a pati alkotótáboroknak. Minden ősszel két-három héten át 10-15 művész Patra (Patince) utazik, hogy fessen, de az igazi hozadéka a pati alkotótábornak az, hogy a különböző földrészekről és országokból érkező festők átadják egymásnak ismereteiket. A legtöbb alkotó magányosan fest, Dolán György rendszeresen megfordult Lendván is. Mint ismert, Lendva az egyik legöregebb művésztelep, ahol, mint ahogyan ő vallja „feltölthekezhet” az ember. Először 1997-ben járt itt, s visszatérő vendégként a nyitott szellemet tartja a legfontosabbnak. Barátságok fűzik ehhez a magyarok lakta szlovéniai kisvárosához. Neki korábban sem jelentettek a határok akadályt, s Pozsonyból bő két óra alatt el lehet jutni Lendvára, a Vár köré szervezett művésztelepre. Dolán és baráti köre hajlandó nyilvános alkotásra, sőt közös festmény létrehozására is. Az 1996-os Mosonmagyaróváron megrendezett *Nyitott műterem* című nemzetközi szimpóziumon Ukrajnából, Romániából, Szlovákiából és Magyarországról összesereglett festők dolgoztak közönség előtt. De Dolán György gyakori vendége a lendvai alkotótábornak is.

Könyvillusztrációi Szlovákia szerte ismertek. *Bettes István* Hun bál című gyermekvers kötetét rajzolta tele legutóbb, s ő illusztrálta a jelen írás szerzőjének legtöbb verseskötetét is. Sőt, *A másik part* című szonettkötetben egymásra felelő képek és versek találhatók. Dolán György szerint ez a kötet jól reprezentálja azt, hogyan érhetnek össze a dolgok.

Dolán György pályája delelőjére érkezett, s ebben az értékvesztett világban jó tudni, hogy vannak olyan festők, akik tudják a dolgukat. S festményei végül arra az egyszerű felismerésre is rávilágítanak, hogy szemével lát az ember. S hogy a látott dolgok hogyan válnak páratlan műalkotássá, az az igazi titok.

(Az idézetek Böröndi Lajos: *A macska lazíthat az egér* című esszéjéből valók. Mosonmagyaróvár 2003.)

Péntek Imre

Gébárt - tizenötödösör

A gébárti (zalaegerszegi) nemzetközi művésztelep nagyobb részt visszajáró alkotói az idén folytatták három éve elkezdett programjukat. Festők, szobrászok, keramikusok próbálták kihasználni a rendelkezésre álló kevés időt, hogy létrehozzák az új, vagy befejezzék a tavaly félbe hagyott műtárgyakat. A zárónapon rendezett alkalmi kiállításon, s szabadtéri szoboravatón örömmel konstatálhattuk: az idei „termés” ismét érdekes, színvonalas, s szemmel láthatóan szorosán kötődik a kortárs magyar művészet progresszív vonulatához.

Az új kollekciónak cáfolta azt az előítéletet is, hogy a kortárs művek nem adnak élményt. Az első benyomások megragadóak, elkápráztat a színek és formák kavalkádjá. Világító, sorba rendezett halak, megelevenedett tapétaminták, klasszikussá nemesedett panelépitmények, rács mögé zárt férfitekintetek, márványba dermedt rongyok fogadnak. A témák, motívumok a köznapokból vették, de mégsem a megszokottak. Mintha olyan érzésünk lenne, az alkotók nem elégszenek meg a primer látvánnyal: keresik benne a rejtettet, a vizuális többletet, amit érdemes művé komponálni. Keresik a struktúrát, mely a véletlenszerűben, a kaotikusban is jelen van, szervező erőként. Végül is erről szól a mai művészet: a látvány és struktúra viszonyáról, összefüggéseiről, a „visszavezethetőségek” paradoxonáról. Az analízis szenvedélyéről, mely az élénk társuló érzéki szín és formaözönyt képes alávetni bizonyos művészi rendezőelveknek; másfelől: a rideg, mértani-logikai alakzatok felbomlasztásáról, elevevé varázsolásáról.

Szeretnék elhítenni: minden más, mint amit látunk.

És ebben a játékban könnyedén partnerekké válhatunk.

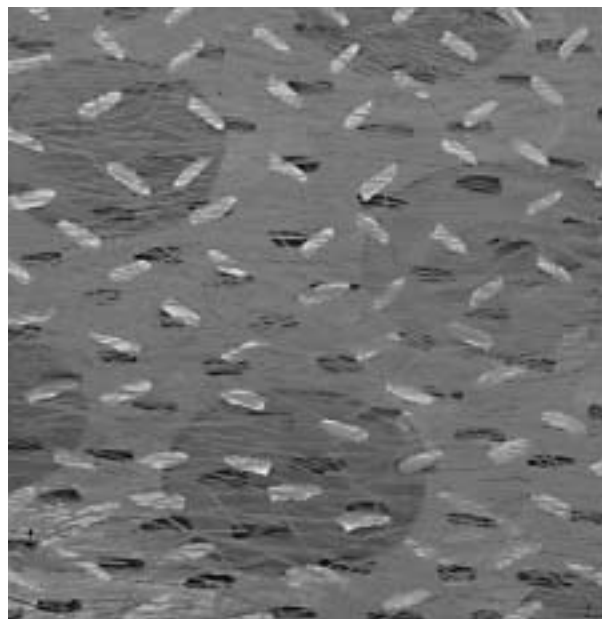
Már csak azért is, mert a résztvevők egy-egy projektjével már korábban találkozhattunk, most újabb variációk, konfigurációk lepnek meg, nyűgöznek le.

Ernszt András tovább építi „tapéta-világát” „gébárti” művein, szitanyomatokon, két irányba is. Az egyik sorozaton a fűszálak idézik József Attila sorait: „légy a fűszálon kicsi él, nagyobb leszel a világ tengelyénél...”. Az apró „fűszáltengelyek” látszólag véletlenül helyezkednek el a „képmezőn”, de egy kis figyelemmel ritmusok, hullámzások, interferenciák kápráztatnak el bennünket. A fűszálak „bordái” mögött ott lüktet valami – a természet nem szűnő, éltető impulzusa. Talál a cím: *Valami mögött I-IV*. A másik irány: rejtett, de mégis kivehető jelek tagolják, értelmezik, írják felül a pazar színekből összeálló, karakteres mintázatot. (*Rejtett jel*)

Knyihár Amarilla ugyancsak nem elégszik meg a „puszta”

Knyihár Amarilla: Zsolt szeme - olaj, vászon

Ernszt András: Méteres füves kép V. - akril, szita, vászon

látvánnyal: portékat fest, de az analízis szenvedély „elrontja” ezeket, hol vonalakkal, hol négyzethálósá tagolja, bontja fel a magától értetődő egységét. Az egészben a részleteket érdeklik. A „kimetszett”, kipreparált valóság. *A Zsolt szeme I. II.* – mely alapján véve remekül megoldott arcrészlet – így válik vizuális értekezéssé, egy logikusan végiggondolt kísérlet prepará-

Pinczehelyi Sándor: Megfordítható kép - akryl, szita, vászon

Sorin Sorasan: Urbánus tájkép I. - akryl, vászon

Pokorny Attila: Lepel - carrarai márvány

tumává. A megjelenített síkfelület mögött tátongó tér van, arc van, és metsző tekintetű, kék szem van.

Pinczehelyi Sándor folytatta „rurális” nyomatsorozatát – melynek tavalyi darabjai a Spájs című pécsi tárlatán is láthatók –, amikor is a kakas, bárány és malac kerül „személyes” viszonyba a festő arcképével. Ezúttal halak „rétegződnek” vegyes technikájú, hallatlan szellemességgel megkom-

K. Krawczun Halina: Szarvassá változott fiúk - rakozott kerámia

ponált képein. A *Pöttyök II.* a pikkelyek szerialisására mutat rá, a *Megfordítható kép* egymásba játssza, optikai zavart keltve, a haltesteket, s így válik relativvá a fönt és a lent. És megfordíthatóvá a kép. Pinczehelyi erénye ismét kiváló: a mindennapi tárgyat, lényt új kontextusba helyezi, valamiféle profán szertartás részévé avatja. A profán szakralitás jeleneteivel hökkent meg, mint már annyiszor, és jót mosolyog kékre festett bajusza alatt.

Sorin Sorasan Kolozsvárról érkezett és egy egészen sajátos, de a többség személetéhez illeszkedő programmal. Ő a paneltömbök „szerelmese”, ennek az elidegenült blokkjának akar új jelentést adni. Más szemmel tekint (ő is) a megszokottra: ahol a közönséges szem unalmat és lélekölő ismétlődést, sivárságot lát, festőnket elragadja az épület-tömbök monumentalitása, vonulata, arányainak játéka. Már-már klasszicizálódnak ecsetje nyomán a nyomasztó panelhalmok, ipari műemlékké nemesednek, a harmónia és a szépség sincs megtagadva tőlük. Nyilván ebben sajátos ironia is megnyilvánul: de épp azáltal hat, hogy bravúros, meggyőző festői látásmóddal ábrázolja a szociális (szo-

cialista) tér- és lakóhelyképzés építmény-alakzatait, lakópiramisait.

Halina Krawczun ismét bizonyította: a kerámiaszobrászat magasrendű művelője. Ezúttal a Bartók évi A szarvassá változott fiúk c. ballada és a Cantata profana ihlette meg. Sajátos műfaji ötvözetet hozva létre, a zene, a balett és a képzőművészet hatáselemeiből. A 9 szarvas test lebegése-hullámozása – mely a színes raku technikájával készült – valódi trouville. A második „kör” nála is már sajátos elvonatkoztatás: az agancsok önálló életre kelnek, ennek a burjánzása, stuktúrája, térbeli plasztikája az, ami kerámia szoborban fogalmazódik meg.

A plasztikák tekintetében ismét gazdag a termés: a marosvásárhelyi Pokorny Attila egy lepréselt, gondosan rétegzett rongycsomónak „állít emléket”. A lepel, a drapéria – jól ismertek a klasszikus és a klasszicista szobrászatból – nemessége, előkelősége ezúttal egy elhasznált rongycsomóba költözött. A carrarai márvány fehérsége, a kidolgozottság mivessége szinte misztikus

magasságba emeli ezt az közönséges, kifacsart szövetdarabot.

Végül két új mű nyert elhelyezést a szoborparkban: Nyári Zsolt *Fer-tája* – egy kedves, jellegzetes női aktrészlettel gazdagítja a változatos műegyüttest. Az általa megfaragott testrészek kettős, hullámozó formája remekül rímeli a táj formációira; biztosan lesz majd (féri)kéz, amely végigsimítja a tenyérbe kívánczó felületeken.

Kuti László kenyér-cipő-vegni sorozatának tavaly elkezdett darabját hozta végleges formába: a felnagyítás nyugodt méltóságot, ünnepélyességet ad mindennapi kenyér-rüneknek. Ismét kiderül: a kiemelés, megformálás képes a legköznapibb tárgyat is műalkotássá változtatni.

A folytatás és folytonosság alapja, jogosultsága ismét, ebben az évben is megképződött: minőségi alkotásokkal, melyek bizonyítékai a gébárti szellemiségnek, tovább gazdagítva a virtuális zalaegerszegi képtárat, a kortárs magyar képzőművészetet.

Nyári Zsolt: Fer-táj - süttöi mézskő (Gébárti szoborpark)

Pinczehelyi Sándor: Csillag, Coca-Cola II.

A vizuális Jó pásztor, a vállára vett világgal

Pinczehelyi Sándor pécsi, „évfordulós” kiállításáról

Amikor értesültem róla, hogy Pinczehelyi Sándornak kiállítása nyílt *Spáiz* címmel (jellemző ez a lehúzó szóhasználat) a Pécsi Galériában, arra gondoltam (szinte kényszeresen): ezt nem szabad kihagyni. Ezt meg kell nézmem. Igazából már rég láttam egy komolyabb mű-együttesét. Jól eső érzés volt ugyan találkozni vele a gébárti művésztelepen, ahol volt tanítványaival dolgozott együtt, s látni invenciózus, következetesen épített motívumvilágát (a bárányos, kakasos, malacos, halas nyomatok egy része itt készült), s felfedezni a „kis eltéréseket”, de ez a készítés más volt. Valami hiány kielégítésének vágya: megmártóz-

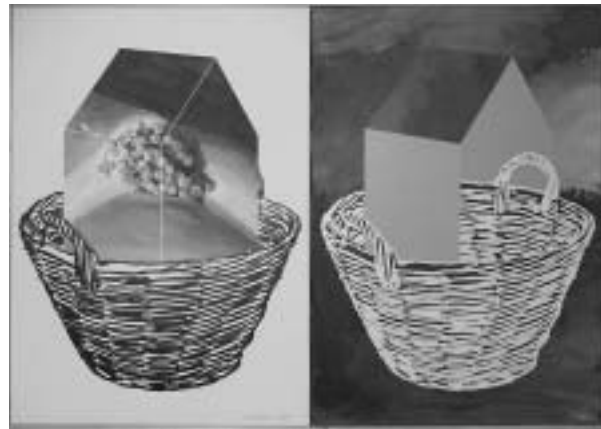
ni abban a képi univerzumban, melyben kezdettől fogva otthon éreztem magam. Kezdetül fogva értettem, elértem, követtem utalásait, folyékonyan olvastam vizuális nyelvi „közléseit”, s csak tisztelni tudtam azt a „csendes elvetemültséget”, amivel a múlt rendszer patetikus jelképeinek „felbomlasztásába”, lejáratásába fogott. S ami több mint érdekes, hosszú menetelése célhoz ért: az idő őt igazolta. A jelképek mögül „kimúlt” a rendszer. Az oly jellegzetes művek hatása vesztett közvetlenségéből, de történelmi-művészi kontextusa még elevebbé, érvényesebbé vált. Azt hiszem, keveseknek adatik meg az a szakmai-emberi-politikai elégtétel és siker, melyet az 1988-as Velencei Biennalé szolgáltatott neki. A valamikor csak hazai tárlatokon megtűrt művei teljes reprezentativitásukkal, a rendszerváltás üzeneteként a világ elé tárták: Közép-Európában (a vidám barakkban) valami végérvényesen véget ért... De nem csak ezt. Valami el is kezdődött. A kommunista ideológia és a tömegkultúra, fogyasztói társadalom szimbólumai – a vörös csillag és a Coca-Cola (magyarosan ejtve!) szép lassan közel kerülnek, idomulnak egymáshoz, közös jelentésteret alkotnak. Akár csak a nemzeti

színekkel kombinált köznapi tárgyakon, a rurális environmentjei-n, ahol variálódnak és kombinálódnak ezek a jelrendszerek. Izgalmas, gazdag, többértelmű tárgy-struktúrákat alkotva. A művészet és a történelmi valóság Pinczehelyi-féle értelmezéséről írja Hegyi Lóránd a 95-ös album előszavában: „Pinczehelyi 'homo politicus' és 'homo eticus', aki számára a művészet nyilvánvalóan és lényegileg szociális jelenség, melyben a kultúrtörténeti reflexiók sajátosan szubjektív értelmezése és „individuális hitelesítése” a meghatározó tematikai mozzanat. Ebből származik a sok félreértés, műveinek gyakori félreinterpretálása, különösen a nyolcvanas évek végén, amikor bizonyos pusztán politikai szempontok kerülnek – önkényesen – az értelmezés homlokterébe, leegyszerűsítve és meghamisítva a Pinczehelyi-mű komplex jelentésstruktúráját.”.

Az elmúlt tíz év arról szól, hogy a festőművész – immár kibújva a klasszicizálódott kifejezőmódok kliséiből – nagy kedvvel és jelentős tartalékok birtokában megújította képi világát. De nem radikálisan, megszakításokkal, szervesen fejlesztve tovább korábbi kezdeményeit. S persze nem hagyta el kedvelt motívumait sem: megmerítve őket az új és új értelmezések, művészi megoldások sűrű szövésű (jelentésű) hálójában. Erről a módszeréről írja Kovalovszky Márta a 96-os fehérvári, Csók Képtárbeli kiállítása kapcsán: „Pinczehelyi képeinek ereje... új életre kelt a megelőző esztendő – és éppen az átfestések által... a mester ecsetje nem elfed, nem helyettesít, nem korrigálja a valóságot, éppen ellenkezőleg, feltárja és bevallja azt könnyedén és könnyörtelenül.”. Két fontos jellemzője Pinczehelyi festészetének, amiről Kovalovszky Márta beszél. A könnyedség – jelent valami elementáris természetességet, naturalizmust, szinte provokatív frivolitást. A könnyörtelenség pedig megbocsátó szelidséggel párosul.

A Spácz erről a kettőségről (is) szól. Maga a művész azzal kommentálta a címet, hogy a kiállított művek saját tárolásában, erzsébeti műtermének raktárában, „kamrájában” található, onnan kerültek a nyilvánosság elé. (Ahogy több kommentár is hangsúlyozta: 8 év után.) Ismerős művek, festmények, grafikák, nyomatok alkotják a kollekciót; a folytonosság, az „átfestések” ismétlődése mellett új motívumok kavalkádja fogad.

Láthatóak a *Már megint* sorozat jellegzetes darabjai (*Búcsú, Már megint*), amelyeken a csillag és az utcakő „kettős képe” elhalványuló kékes-fehéres színváltozatai az elszakadást sugallják egy meghatározó időszakról. Az emblematis alakzat (a festő arcmása, a sarló és a kalapács keretében) hol feleződik, hol derengő kékek és pirosak háttérében (f)oszlik el... Ennek a búcsúzkodásnak egyik nagy erejű festménye a *Csillag alatt* (1990-91, olaj, vászon). Mintha egy Ikarosz figurát látnánk, a csillag alakú repülő alkalmatosságba kapaszkodva. S nem derül ki, az átkaroló, a csillag szárába kapaszkodó mozdulat kényszer vagy belső készletelés eredménye. (Egyszer repülni, szárnyalni szeretnünk volna...) Pinczehelyi újabb szellemi kalandozásainak eredményei is erőteljes művekkel képví-

Pinczehelyi Sándor: A titkok háza I., 2000-2001

Pinczehelyi Sándor: A titkok háza III., 2000-2001

Pinczehelyi Sándor: A titkok háza V., 2000-2001

seltetik magukat a tárlaton. „A lokális kötődések és a rurális miliő élményvilága” – ahogy Várkonyi György fogalmaz a művész 1998-as katalógusában – kápráztatóan gazdag motívumokban, „átpoetizált” előadásmódban jelenik meg. Mintha egyre fontosabb lenne kinyilvánítania:

egy magyar és pécsi művész az, aki ezeket a műveket alkotta. A rurális környezet (eszközök, tárgyak, állatok) és a Jó pásztor (bárányvivő) szerepének összefonódása, már-már újabb emblémává alakulása egyik újdonsága a kiállított anyagnak. Várkonyi György a következőket írja (szintén az 1998-as katalógus) ezzel az új fejleménnyel kapcsolatban: „Nehéz eldönteni, hogy azért ábrázolja magát a bárányvivő (Orpheusz, Jó pásztor) szerepében, mert régóta kedveli ezt a gyapjas, bégető állatot, s most kedve támadt fényképezkedni vele, vagy azért, mert pontosan ismeri a motívum történetét és ikonográfiai jelentésváltozatait a pogány antikvitástól az ókereszténységen át Picasso-ig és Markus Lüpertzig. Vagy talán épp azért oly hétköznapiak ezek a jelképek, mert Pinczehelyi újabban nem keresi, hanem találja őket? Elég hátramennie az erzsébeti parasztház kertjébe...”. Talán udvarába is. Számomra – lehet, hogy önkényes interpretáció – az átölelés, a magához ölelés gesztusa a fontos. Pinczehelyi ezúttal egy másik „mozgalom”, keresztény közösség jelképével - mondhatjuk: azonosul. (Míg a munkásmozgalom jelképei (utcakő, sarló és kalapács) az (osztály)harcnak, erőszaknak, a személyiség beszorítottságának megfelelői, addig ez a másik, védő, óvó mozdulat a szeretet kifejeződése. Nagyon egyszerűen: az életé, minden élőlényé.) Ez egyik vonulata képeinek. Az áthatások tekinteté-

ben újabban a lokális és globális viszonya foglalkoztatja. (Lásd: kosár-sorozat.) Ha a régi sláger szavaival akarnánk fogalmazni, akkor feltehetjük a kérdést: Mi van a kosárban? Hát, sok minden. Tájkép, paprika, disznók, (azért, hogy a múlt sem maradjon említetlen), utcakő, a „titkok háza”, aktrészletek. Mintha a szerves, természetes „kosár-anyaöl” kénytelen-kelletlen fogadná be a szerveslent, a mesterségeset, a művit. (Tekinthejtük ezt valamiféle „megeőrszakolásnak” is.)

Szemelgethetnénk még a „spázból” kimentett képek között, a szerteágazó motívumokat követve. (Amelyek között tán ott van az, mellékesen, vázlatosan, ami holnap felerősödve meghatározó, karakteres megnyilatkozássá válik.) Hiszen egy érzékeny, az új inspirációkra frissen reagáló, aktív művészről van szó. Persze, nem könnyű elviselni, hogy valaki - hipp-hopp, szaladnak az évek – klasszicizálódik, monográfiákat írnak róla, s újabb műveit folyton összevetik a régi, kiemelkedő alkotásaival. (Melyek – melleleg – hazai és külföldi múzeumok, közgyűjtemények jeles értékei, díszei.) Nem könnyű válaszolni az idő kihívására, hogy a pálya alakulásába, a korlátlanak tűnő munkálkodásba (beleértve a kiállítás rendezést, a plakáttervezést, tanítást az egyetemen) beleszólnak az évek. De a Spájj azt sugallja: Pinczehelyi képes átlépni a hatodik évtized kétségtelen megállító dátumán, fiatalodik a fiatalok között, s „jó pásztorként” nyakába veszi, hogy menekítse (a maga által) teremtett világot.

Kiállítási enteriőr a pécsi pincegalériában

Nádor Judit

Mátai

„Tanítvány” egy művészeti intézményben különleges jelentéssel bír, már csak azért is, mert a művészet nem oktatható.

Mátai Attila egyik első tanítványom; pontosabban, abban a hét fős csoportban kezdte pályafutását, amelyet nekem kellett összeválogatnom a pécsi művészeti gimnázium alkalmazott grafika szakra jelentkező elsősiből. Akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy az pontosan mit is jelent, de úgy vélték, hogy több lehetőségük nyílik majd a festésre és rajzolásra, mint az ötvös- vagy a kerámia szakon. Attila pontos volt, megbízható, rendes és kissé megilletődött, és kínosan ügyelt arra, hogy minél kevesebbet fedjen föl önmagából, ami bizonyára jobban sikerült volna neki, ha nem velem hozza össze a sorsa. Pedig igazán óvatosan bántam vele!

Egy reklámgrafikát tanító képzőművész amolyan fából vas-
karika, bár ez számomra akkor még nem volt ennyire nyilvánvaló; ártatlanul – és gyanútlanul – addig tágitgattam az oktatási rendszer által gondosan beszűkített mozgásteret, amíg elegendő hely nem képződött egy *szellemi közösség* materializálódásához. Ez a démonizált képződmény első ránézésre meglehetősen hasonlított a hivatalos pártfogást élvező csoportszellemhez, valójában mégis egészen más minőséget képviselt: ezt bizonyítja, hogy még a legzárkózottabbakat is sikerült magába integrálnia. Például Attilát. Ez a kis közösség, amelynek tagjai közül most is többen itt vannak – meghatározó szerepet töltött be Attila életében is.

A rendszer, bár már szemmel láthatóan gyengült, saját biztonságá érdekében továbbra is igyekezett összeroszni a képzőművészet és az iparművészet határait, és ezzel a körmönfont módszerrel még a hetvenes évek második felében is sikerült háttérbe szorítania a számára ellenőrizhetetlen „szabad” művészeteket művelők tevékenységét. Ebből következik, hogy sem az iskola fölépítése, sem tanterve nem támogatta a képzőművészi gondolkodás kibontakoztatását, illetve az ilyen érzékenységgel megáldott – vagy megvert? – gyerekek fejlődéséhez nem biztosított megfelelő kereteket. Arról sem eshetett szó, hogy az alkalmazott művészetek oktatásához kifejlesztett akadémikus szempontú rajzoktatás esetleg tönkre is teheti a szellemi természetű készség-csírákat, de ezt akkor még nekem sem sikerült szavakba öntenem.

De ma már tudom, hogy ezért tanácsoltam el Attilát: akkor csak éreztem, hogy ez a különösen érzékeny, nyurga kamaszsrác, aki feltűnés nélkül, de határozottan védelmezi finom rezgéseiből fölépülő belső világát, egzisztenciális ve-

Árulás

szélyben van. És az sem látszott valószínűnek, hogy közössége hathatós védelmet nyújthat neki: amikor elhagytam őket, mindannyian reklámgrafikusnak készültek, és nekem nem volt elég tapasztalatom ahhoz, hogy fölmérjem: a szellem-csírák, amiket mindannyian hordoztak magukban, valóban életképesek-e? (Mint később kiderült: igen!)

Attila mégis úgy döntött, hogy marad, és hamarosan bebizonyította, hogy erősebb, mint feltételeztem róla. Sajátos túlélési stratégiát alakított ki magának, ami lényegében abból állt, hogy a személyiségét alapjában meghatározó értékeket egy gombolyagra való, hitből sodort Ariadne-fonállal együtt egy szinttel mélyebbre mentette, és látszólag – mivel nem volt lázadó természetű – engedelmesen követte azt az utat, amelyet egyéb készségei – kezűgyessége, intelligenciája, akaratereje – biztosítottak számára.

A mindenki számára látható út egyenes volt, sikeres és – természetesen – korrekt. Láthatatlan kiterjedése csak anynyiban különbözött tőle, hogy kevesen tudtak róla. És valószínűleg Attila az egyetlen, aki – legalább hozzávetőlegesen – számot adhatna arról, hogy mennyi fonalat használt fel a kitűzött irány megtartásához. Tény, hogy sikerült megalkotnia azokat a formákat, amelyek láthatóvá teszik a szellem felé kitérő lelkek alakzatait, és ezeket most meg is mutatja nekünk.

Emberpár

Szett

Attila „két szinten zajló létét” furcsa módon nem kettősége miatt éreztem sokáig veszélyesnek, hanem szellemi összetevőjének beláthatatlan mélységei miatt. Félő volt számomra, hogy ez az illegalitásba kényszerített tudatfunkció, amely a keresztény misztika felé sodorja, óvatlanul belegabalyítja valamilyen fundamentalista hínárba, ami radikálisan korlátozná gondolkodási szabadságát; de fennállt a veszélye annak is, hogy esetleg megkapaszkodik a könnyen élvezhető leegyszerűsített formákban, ami-

re annyi száználmas példa kínálkozik.

De nem ez történt. Attilán nem fogott az olcsó – szentimentális és/vagy látványos – megoldások kísértése: valószínűleg azért nem, mert soha nem a Művész sokak által manipulált archetipusának akart megfelelni, hanem hitelesen megmutatni azokat az értékeket, amelyekben eszmélése óta töretlenül hisz. Formai tökéletességre törekvéssel sem tetszeni akar, mindössze tisztában van azzal, hogy az igazságot csak tökéletes formák képviselhetik. Ennyit a tanítványról.

Évek óta írás nélküli kultúrákkal foglalkozom, latin-amerikai – elsősorban őserdei – helyszíneken. Közvetlen tapasztalatokból fakad tehát az a meggyőződésem, hogy a szóbeliség folyamatosan aktiválja a kultúrák szellemi dimenzióját, míg az írásban rögzítés lehetősége dogmák alkotására tesz hajlamossá. Nincs abban semmi meglepő, ha egy önmagáról pontos definíciót készítő, sőt azt írásban is rögzíteni képes kultúra egyre konkrétabb, anyagban megjeleníthető formákkal próbálja kifejezni saját lényegét, és ettől a maximális teljesítményét megörökítő pillanatfelvételtől halhatatlanságot remél. Csakhogy az időt – annak ellenére, vagy éppen azért, mert a tudat alkotása – nem lehet megállítani; és persze a tökéletesség sem fokozható: az anyagban végleges formát nyert „klasszikus” pillanata egyszersmind a kultúra halálos ítélete, pontosabban a vég kezdetét jelzi. A „primitívnek” minősített írástudatlan törzsi kultúrák bölcsességét dicsérről, hogy azok nem hoznak létre ilyen veszélyes erőtergyakat: talán ezért sikerült évezredekken keresztül a korrodáló időn kívül maradniuk.

A mi időképünk – mint általában az írásos kultúráké – az íráshoz hasonló, vagyis *lineáris*, egyszersmind visszafordíthatatlan (ennek ellenére – talán nosztalgiából? – az *idő* méréséhez előszeretettel használunk ciklikus formai referenciákat tartalmazó szerkezeteket): erre referálnak Mátaí kibebelezett órái. Merthogy ebben az ellentmondásban rejlik a több ezer éves üzenetek korszerű nyelvezetre hangolásának nehézsége, amit ő úgy oldott meg, hogy az írást – és/vagy az időt jelképező órát – *képi elemmé minősítette át*. Ezzel sikerült is áthidalnia az eltérő időminősítések – a bibliai, illetve a jelenkori, a mitikus, illetve a hétköznapi, az archaikus-szagrális, illetve a profán idő – egymás mellé rendeléséből fakadó, nagyon nehezen oldható feszültséget.

A másik ellentmondást – ami törvényszerűen élkeződik a szent Írás (Szentírás) és a profán olvasója közé – Mátaí a *tér* sajátos fölbontásával semlegesítette: az átminősítést úgy végezte el, hogy szinte karikatúraszerűen *kihangsúlyozta a profán tér csinálmány-jellegét*. Ezáltal a bibliai történet áthelyeződött abba a semmihez sem fogható térbe, amely egyaránt nyitott a profán és szagrális kiterjedések felé, azaz bárki számára átjárhatóságát kínál.

Az alkotás a Teremtés emberre vonatkoztatott analóg tevékenysége, ezért egy műalkotás minősége kizárólag alkotójának átlényegítő képességétől függ. Az átlényegültség egyetlen világos jele a „működő” mesterséges erőter, amely ha megfelelően lett konfigurálva, a Teremtés misztériumához fogható érzéseket közvetít.

Az Írásra – és annak kommentárjaira, magyarázataira – épülő kultúrákat (amilyen a miénk is) egyfelől a szellemi folyamatok tárgyiasításának, másfelől az igazságok abszolutizálásának veszélye fenyegeti. Míg az írástudatlan törzsi kultúrák változó körülményekre érzékenyen reagáló szertartásokkal tartják fenn saját belső egyensúlyukat, a gondolatok írásban rögzítésének gyakorlatát követők visszautasítják ezt a lehetőséget, amiből – mintegy mellékesen – komoly ökológiai problémák is származnak. Arról nem is szólva, hogy akik nem hisznek a hangok, képek és mozdulatok környezetet tisztító, kiegyensúlyozó mágikus erejében, nem részesülhetnek a művészi alkotások katartikus élményében sem, ami persze nem zárja ki azt, hogy más módon élvezzék azokat, például intellektuális esztétikai vagy anyagi értéket rendelve hozzájuk.

Az írásos kultúrák a rögzített, zárt formák mellett tették le a voksukat, aminek ékes példája az ikonfestészet; dogmatikus nyelvezete egyértelmű kódokat szolgáltat a vizuálisan megfogalmazott üzenet értelmezéséhez, akár a középkorban népszerű „Szegények Bibliája” (*Biblia Pauperum*): az írásos kultúrák információközlési kényszere sugárik belőlük még akkor is, amikor konkrétan nem tartalmaznak betűket.

A látszat ellenére tehát Mátai sajátos képei semmiképpen sem tekinthetők ikonoknak: közismert bibliai momentumokra referálnak, így információtartalmuk elhanyagolható. Akár a képeken megjelenő írások információtartalma, amelyek ismerősen csengő idézetek böngészésére serkentik az egyre inkább poszt-alfabetikusá visszaképződő jelenkor emberét, akit Mátai kíméletesen, szinte észrevétlenül vezet vissza a pre-alfabetikus kor mágikus szellemiségébe. Így válik az írás – a nagybetűs Írás és a kiállítás címe is – *korszerű* átírássá, egyszersmind minden banális, szenttelen információ pózmentes tagadásává. Mert nyilvánvaló, hogy a legkönnyebb megoldás az lett volna, ha patetikusra veszi a figurát (ez manapság a siker egyik biztos receptje): de azt hiszem, hogy Mátaiiban ilyesmi föl sem merült.

De amit én ennél is fontosabbnak látok: *Mátai sorsának láthatatlan fonalai egyesültek a láthatókkal*. Kohérens egységet alkotnak, egy erős, meggyőző egyéniséget formálnak, amely képes arra, hogy fölállalja a mindenkor gondolkodó művész, a *szellem emberének* reprezentációját. Mátai tudata egyértelműen nyitott az archetípus befogadására, ami legalább akkora kint, mint gyönyört jelent; mert csak így érthetjük meg, hogy nem csupán a lélek rezgéseit vagyunk hivatottak regisztrálni, hanem közvetíteni az abszolút téridőben létező szellem – az Isten, a Teremtő – üzeneteit.

Ami óriási felelősség, merthogy erre a Művészen kívül egyetlen élőlény sem képes.

Kiállítási enteriőr a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben

Nádler

Nádler István
festőművész kiállítása
Gönczi Galéria
Zalaegerszeg
2006. május 11-július 24.

„Nádler István az 1945 utáni magyarországi képzőművészet egyik legkiemelkedőbb alakja.”-írja Rum Attila a 2001-ben Kossuth Díjat kapott festőművész zalaegerszegi katalógusának előszavában. Persze nem szorul ez a kijelentés megerősítésre, hiszen ha valaki (ha még csak felületesen is) követi a kortárs magyar művészet mindennapjait, az ennek a kijelentésnek a valóságtartalmával tisztában van. És azzal is persze, hogy ezzel nagyon keveset mondtunk el Nádler István szerepéről és rangjáról az egyetemes és magyar képzőművészet jelenében.

Nádler 1958 és '63 között Hincz Gyula tanítványa a Képzőművészeti Főiskolán Budapesten. A ma már legendás Zuglói Kör tagja, majd több külföldi ösztöndíjjal Európa különböző országaiba jut el. Franciaország, Németország, Ausztria és Csehország alkotótelepein dolgozik. Közben grafikákat és szobrokat is készít. Geometrikus munkáinak szereplője, néha ihletője is a népművészet, hard edge-s kompozíciói gyakran tartalmaznak átírt, stilizált folklórmotívumokat. Előadásában ez a szigorú elvek alapján szerkesztett és létrehozott világ is líraian tudott megszólalni. A nyolcvanas évek transzavantgard, újfestészeti vonulata nála is jelentős változásokat hoz, – oldottabb, líraibb énje kerül előtérbe (visszanyúl az induláshoz), festészete spontán gesztusokból építkező, erőteljesen zenei gyökerekből táplálkozó irányba mozdul. Malevics motívumok tűnnek fel képein, geometrikus formák és lendületes ecsetnyomok uralják a sítot. A zárt,

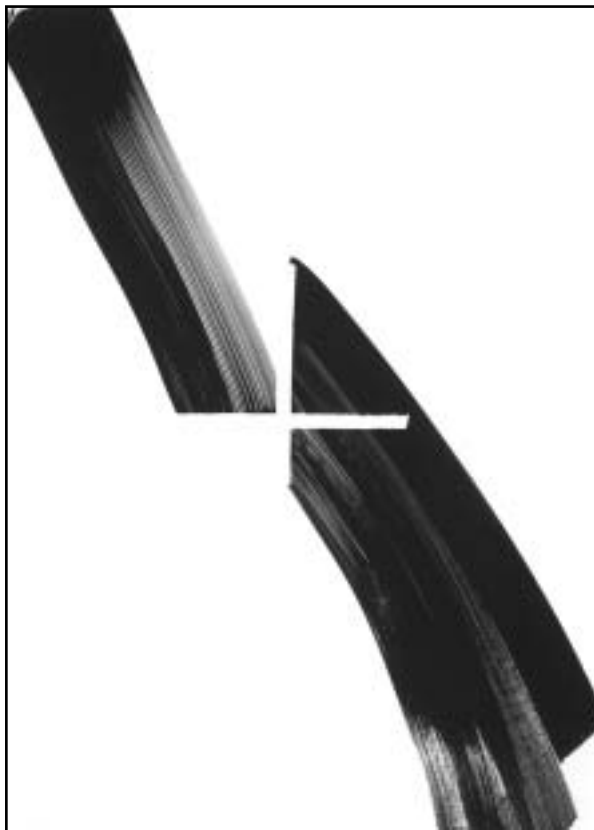
szigorú motívumokból visszanyert dinamikus gesztusok a kompozíciók belüli rend és nyugalom átrendezésére és újjáépítésére tett kísérletek. Hemrik László találóan írja egy helyen: „Nádler nem képeket fest, hanem a festészetet mint folyamatot látatja, s viszi egyik képről a másikra.”. Nagyon jól példázza ezt az állapotot 1997-ben festett egyik nagyméretű munkája *Úton* címmel (200x2150 cm!). Ez több egymás mellé helyezett vászomból áll, amelyek igazából külön-külön is megállnák helyüket, így együtt azonban valóban valamiféle „meditációs-festészeti” folyamatot (*uta!*) mutatnak be. Vízszintesen több sávra bontott síkon, átlósan és függőlegesen mozgó vonalakat, ecsetnyomokat látunk. Magas feszültségű, emocionálisan telített gesztusok ezek, mégis játékosak maradnak a sárgán és vörösen izzó felületeken. (A kép Nádler István 2001-es Múcsarnokbeli kiállításán szerepelt.)

Nádler egész életében tudatosan keresi, építi motívumait. És tudatosan keresi azt a meditatív, spirituális közeget és állapotot, amiben munkái a kellő koncentrációval létrejöhetnek. Így kerül a szellemi alapvetés különböző fázisaiba Bartók Béla és Steve Reich zenéje és a minimálzene birodalmából talán így vezet út a tibeti gyútoszerzetesek szertartásain megörökített mormogó, egyenletes „énekbeszéd” tradíciói felé. Az ennek hatása alatt készült, talán Nádler „újabb korszakának” is nevezhető munkákból nyílt kiállítás Zalaegerszegen a Gönczi Galériában.

A kiállítóterbe lépve, az első dolog, ami rögtön megállapítható, hogy a kiállítás törzsét hófehér papírra, fekete tussal, erőteljes, koncentrált gesztusokkal elkészített, elegáns mattüveg mögött installált képek adják. A három vászomból, ami a tárlaton szerepel, kettő a második terem szemközti falán – egyébként a mindenkor kiállítások gyűjtőpontjában – van elhelyezve, egy pedig rögtön a bejárat jobb oldalán kapott helyet. Így a kiállítás alaphangulatát tulajdonképpen a monokróm, kalligrafikus képek határozzák meg. És bár bizonyára meghatározó volt a kiállítás anyagának összeválogatásában, hogy Zalaegerszegen Nádler kiállítás még nem volt (legalábbis e cikk írója nem tud róla), ezért kerülhetett be a három színes munka is a tárlat anyagába – hiszen így egy kicsit ezt is meg lehet mutatni – valójában megélt volna együtt, önmagában a monokróm anyag. Persze ez csak feltételezés, hiszen a terem sarkába beállított videofelvételen éppen az ultramarin-fekete színű sorozat egyik darabjának készültét láthatjuk egy riportfilm apropójából.

Nádler spirituális ihletettséggel hozza össze Malevics motívumait a kalligrafikus, keleties elvontsággal. A szuprematista kereszt jól illeszkedik a magas koncentrációjú gesztusok kiszámított, végtelenül tiszta rendszerébe. A széles ecsettel felhordott tus, az ecsetszálak struktúralétrehozó képessége gazdaggá és dinamikussá teszik a felületet. Számomra itt nyilvánult meg a felújított galéria egyik legszebb erénye. A harmonikus térben, a fehér, neutrális közegben ezek az ecsetrajzok szinte leléptek a papírról. Továbbfutottak a nekik kijelölt határokon, kapcsolatba léptek egymással és szétváltak, újra és újra rendezték maguknak a teret. Ritmusuk, dinamikus zeneiségük valóban meg tudott szólítani a galéria falai között.

MaZo

Nádler István: Fb. 2005. III-IV.

Minimage „másképp” - először

Horváth Csaba Árpád és Molnár Dániel nem először mutatkozik be együtt Zalaegerszegen. Pár évvel ezelőtt (2002-ben) a Hevesi Sándor színház adott otthont ketjük közös tárlatának. Horváth Csaba akkor főleg terrakotta kispasztikákat és bronzból kiöntött érmekeket állított ki, Molnár Dániel pedig már ugyan technikailag érett, tartalmában viszont még erőteljesen keresgető, óvatoskodó anyagot tudott magáénak. Ez a mostani kiállítás (kiállítás-sarok), újabb izgalmas, közös mérce a hazai, szülővárosi közönség előtt. (Bár Molnár Dániel nem itt, hanem az erdélyi Nagybányán született, középiskolai éveit azonban Zalaegerszegen töltötte.)

De térjünk vissza egy kicsit a kiállítás létrejöttének körülményeire. Tény, pár évvel ezelőtt a Városi Hangverseny- és Kiállítóterem egyik dolgozója új kiállítás-sorozatot talált ki és valósított meg „*Minimage*” címmel. Ennek lényege a mennyiségi és nagy átfogó kiállítások helyett kevés (bár inkább csak kevesebb), ámde minőségi szempontok alapján kiemelkedő műtárgy reprezentációja valahol a kiállítóter karzatán. E sorozat keretein belül valósult meg a japán babákból álló kamarakiállítás, majd Szurgutból (Zalaegerszeg hanti-manyi testvérvárosából) érkeztek miniatűr csontfaragványok és drágaköpor-képek, majd ismét japán papírsárkányok és pörgettyűk kerültek a kiállítóterbe...

Az idei évtől azonban változott a koncepció. A városi kiállítóterem már említett kurátora úgy döntött, méretnesnek meg a kamara-kiállítás keretein belül azok a fiatalok, akik különböző művészeti egyetemeken éppen most sajátítják el a szakma alapjait. Így kerültek képbe a jelenleg iparművészeti, vagy képzőművészeti egyetemeken tanuló, Zala megyei gyökerekkel rendelkező fiatal képző- és iparművészek, művészjelöltek. A kiállítási lehetőség egy alkalommal két emberre szabott. Fontos még megjegyezni, hogy a Városi Önkormányzat jóvoltából reprezentatív leporelló is készül munkásságuk bemutatására.

Ennek a sorozatnak a nyitánya Horváth Csaba Árpád és Molnár Dániel miniatúrlata a kiállítóter viszonylag jól elkülöníthető sarokrészében. A „mini” tárlat szó szerint érthető, hiszen négy darab festményt és kettő darab szobrot lehetett elhelyezni a térben, így azt semmiképpen nem állíthatjuk, hogy nem marad némi hiányérzetünk. (A leporellóban szerencsére más munkák is szerepelnek, így ennél többet is megtudhatunk a két fiatal munkásságáról.) Azt is meg kell állapítanunk, hogy a tér adottságai nem feltétlenül a legkedvezőbbek installálás szempontjából, hiszen a nagyméretű színes üveglablakok eleve meghatá-

Molnár Dániel: Descensus, 2006

rozják a tér színhatását, így a kiállított képek szerencsés esetben csak ezen adottságokhoz tudnak alkalmazkodni, önmaguk megszabni a helyiség karakterét, hangulatát semmiképpen sem képesek. Ennek ellenére elmondható, hogy a kiállított munkák méretbeli, színbeli, tartalmi és formai tulajdonságai révén hozzá tudtak tenni az amúgy is „művészettől terhelt” térhez, és ki tudták kényszeríteni maguknak a „megfelelő mennyiségű levegőt”, amiben meg tudják szólítani a nézőket.

Horváth Csaba Árpád két szobrot állított ki a miniatúrlaton. Egy nagyharsányi mésző és szivacs kombinációjából felépülő „*Alfa és Omega*” című kompozíciót és egy nagyobb méretű tölgyfa munkát, amit szintén festett szivaccsal kombinált, „*Kettő között*” címmel. A tölgyfa szobor, már csak mérete miatt is, a földön (63x117x80 cm), a szürke, grafit színű kő pedig mellkas magasságú posztamensen kapott elhelyezést. A négy festmény és a két szobor így valóban telíti a rendelkezésre álló teret. Jó érzékre vall, hogy a rendezők nem zsúfoltak több tárgyat a kiállításba.

Zárt és statikus formák, precíz megfogalmazásban. Horváth Csaba Árpád munkáin átút a tervszerűség, a már-már építész precizitással kidolgozott igényesség. A néhol összerakós játékokra emlékeztető szobrok önmaguk zárt töme-

Horváth Csaba Árpád: Alfa és Omega, 2004

gein belül hordozzák azokat az intim plasztikai játékokat, melyek a gerincét adják ennek a letisztult, puritán, ámde mégiscsak rafinált szobrászi gondolkodásnak. A felhasznált anyagok sokszínűsége zavarba ejtő – mészko, festett szivacs, fa – mégis meglepő trivilitással épülnek egybe és képviselik ezt a már kialakulófélben is határozott és karakteres világot.

(A fiatal szobrász az idei évben védte meg diplomamunkáját kiváló minősítéssel a pécsi Művészeti karon *Gaal Tamás* tanítványaként, szinte ezzel egy időben vették fel a *Magyar Szobrásztársaságba*, és DLA (*Doctor of Liberal Arts*) művészeti doktori képzésre.)

Molnár Dániel filozofikus hajlama és vonzódása a groteszkhez első látásra tetten érhető. Képein beszűkített, ám emocionálisan végletekig fokozott színvilágban vegetáló, önnön köldökükön át önmagukat tápláló, vagy felzabáló hibrid lények, magzatok jelennek meg. Az anyaméh biztos burkától elszakítva, bezárva, szinte befeszülve a kép szélei által lehatárolt téglalap alakú világba. Mindezt magas hőfokú narancsok, indiai sárgák, vörösek és feketék teszik feszült, vibráló hatásúvá. Önkéntelenül is a legendás svéd „endoszkópos” fotós, *Lennart Nilsson*, *Gyermek születik* című könyve jut eszembe. Persze semmiképpen sem azonosak azok a békésen növekvő, fejlődő embriók Molnár képeivel. Ezek a munkákon átüt az egyedüllét. A világhoz vezető egyetlen kapocs – a köldökszínór, ami horgony, tápcsatorna és közös halmaz az anyaméhvel – itt rövidre zár és önmagába tér vissza. Ebben a megfoghatatlan kitaszítottságban szinte orvosi preparátumnak tűnnek Molnár Dániel figurái.

Ritka és példaértékű ez a kezdeményezés. (Köszönet illeti a szervezőt és az ötletet támogató zalaegerszegi önkormányzatot.) Mégis azt kell mondani, igazi értéké akkor válik, ha a befogadó intézmény valóban képes szakmai hierarchiát felépíteni programjában és az elképzelt mércét kellő színvonalon szinten tartani. Ezek a fiatalok az ország és a főváros különböző elismert szakmai rangú kiállítóhelyein fordulnak meg, munkáik nem egyszer nemzetközi mezőnyben szerepelnek. Így némi ellentmondást érezek abban felfedezni, hogy „itthon” mégis öt négyzetméterrel kell beérniük. Ami rendben is van, ha magunkban végre tudatosítjuk, hogy a megye első számú, precedens értékű művészeti csúcsintézményéről van szó. Ahol megmutatkozni érték, szakmai rang és erkölcsi dicsőség (lenne). Ahova pályázat útján, több fős szakmai grémium ajánlja az éves kiállítási programot. (Jelenleg nem így van.) Ahol „HELY” van a megmérettetésre...

MaZo

A kiállítás
2006. június 20-július 20. között volt
megtekinthető a
Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben

Horváth Csaba Árpád: Kettő között, 2004

Király László

József Attila versei a megzenésítések tükrében.

/A harmadik évtized, 1957-1966-ig/

Mielőtt rátérnék a harmadik évtizedben alkotott zeneművek ismertetésére, egy újabb kutatási eredményt szeretnék megosztani olvasóimmal. A Zeneakadémia könyvtárában ráakadtam Ottó Ferenc 1959-ben kiadott Három dal című szerzeményére. A kottából kiderült, hogy az eddig legkorábbinak gondolt megzenésítés 1935-ös dátuma /Favágó vegyeskarra/ is téves! A Lassan tűnődve című verset 1933 májusában zenésítette meg Ottó Ferenc, s alkotásával 1934-ben állami pályadíjat nyert. 1935 novemberéből való a Füst című dal, s ami számomra a legérdekesebb felfedezés – bár az irodalomtörténet erről valószínűleg már tud –, hogy az Altató című verset a költő Ottó Ferencnek ajánlotta. Ugyanis a versben szereplő „kis Balázs” nem más, mint az 1935-ben született Gellér Balázs, a zeneszerző unokaöccse.

Ezen az irodalomtörténeti érdekességen túl azonban nincs mit mondani Ottó Ferenc három daláról. Fantáziátlan, invenciótlan, száraz, bizonyos megoldásaiban diletantisztikus szerzemények. A leggyengébb a három dal közül éppen az Altató. Sajnálatos, hogy a huszadik század talán legzenésibb költőjének verseit elsőként olyan zeneszerző zenésítette meg, aki nem igazán méltó erre a szakmai titulusra.

1957-1966

Ebben az évtizedben számos olyan kompozíció született, melyeket a lexikonok jegyeznek ugyan, de a műveknek sem kottája, sem hangfelvétele nem hozzáférhető. Ilyen például Székely Endre Meditációk tenorszólóra és zenekarra című szerzeménye 1961-ből, valamint egy Töredékek című alkotás 1963-ból. Lóránd István dalciklust írt 1963-ban. Gulyás László 1964-ben komponált Nem én kiáltok címmel baritonra, vegyeskarra és szimfonikus zenekarra egy művet. A különösen egyházi kórusairól nevezetes Halmos László megzenésítette a „Mikor az uccán” kezdetű verset. A nemrég elhunyt Borgulya András pedig 1966-ban írta meg a maga zenéjét a költő soraira, Nem én kiáltok címmel. Nem biztos, hogy ebben az évtizedben, de Polgár Tibor is zenésített meg verseket, ám ezek a kották sem hozzáférhetők. E művek feltalálása komoly kutatómunkát igényel, erre talán a későbbiekben sor kerülhet majd.

E pillanatban nem ismert, mikor készült Kemény Egon Tél és Kerekes János Mama című zenekar kíséretes dala. Feltehetően valamikor az 50-es években. József Attila erőteljes hatásának fényes bizonyítéka, hogy még az operett és a könnyűzene világában otthonos alkotók fantáziáját is megmozgatták versei.

Kemény Egon Franz Schmidt tanítványa volt Bécsben. Tőle kapta azt a Schubertől Mahlerig terjedő osztrák romantikus hagyományt, mely meghatározta Kemény Egon stílusát is. A Tél című dal őszinte érzelmeket tükröz, érződik, hogy a zeneszerző teljes mértékben azonosult a vers mondanivalójával. S bár expresszionista, diszsonáns harmóniákkal kezdődik a dal, hamarosan az elvirágzott bécsi operett magyarországi utóéletét képviselő stílusban találjuk magunkat /némi Csajkovszkij-beütéssel/. Ez a hangvétel az 50-es évek filmdalaiából, rádiójátékok betétdaliból ismert és valószínűleg ez az intonáció jellemző Kemény Egon Talán a csillagok, vagy Hatvani diákjai című operettjeire is. Így bármennyire nem, emelkedett hangvételű a dal, úgy érzem, a költő gondolat és érzelmeitől távol áll.

Ugyanez mondható el Kerekes János /az Állami áruház című szoc-reál operett szerzőjének/ Mama-megzenésítéséről is. Különös ez a stílus, amit Kerekes képvisel. Mahler-Debussy-Kodály és a magyar /vagy magyaros/ dallamvilág, valamint az operett zene tengelyen helyezhető el. Nem igazán komolyzene, de könnyűnek sem mondható, hiszen célja nem kizárólagosan a szórakoztatás. Többször felbukkan e dalban például egy olyan dallamfordulat, amely az „El kéne indulni” kezdetű /Kodály által feldolgozott/ népdalra emlékeztet. Ugyanakkor a „ment és teregetett némán” sor előtt megszólaló zenei anyag Mahler negyedik szimfóniájának utolsó tételéből köszönt ránk. /Talán a berlini tanulmányok távoli emlékeként./ Ez az intonáció végül is kapcsolatba hozható a verssel, mivel a „kékítőt old az ég vizében” sor összecseng a Mahler szimfóniával, ahol az énekesnő a mennyei örömről énekel... Ennek ellenére ez a stílus nem illik a költő érzelmeivel, bár milyen mély érzésekkel, szépen és felelősségteljesen, komoly szakmai tudással zenésítette is meg a zeneszerző a verset.

A Zeneműkiadó 1961-ben jelentette meg Kerekes János Hat dalát. Ebben a kötetben található a fent elemzett Mama című zenekari dal zongorakíséretes változata, valamint az Altató című versre írt kompozíció. Ez utóbbiról lényegében ugyanaz mondható el, mint a Mama versre írt zenei anyagról. Kerekes János munkásságának legismertebb opusa Glauziusz bácsi dala az Állami áruház című operettből. Nos, az Altató zenéje valami hasonló világot tár elénk. Javára írandó a szerzőnek, hogy az unásig ismert romantikus fordulatokat hittel és meggyőzően alkalmazza. Végül is a vers hangulatával nem áll ellentétben a zene atmoszférája, de mint Vándor Sándor illetve Reinitz Béla dalai esetében itt is felmerül az az esztétikai ellentét, amely az izzig-vérig 20. századi költő és az előző század kifáradt zenei stílusa között fennáll.

Az ötvenes évek második felének legnagyobb szabású alkotása Tardos Béla –1958-ban keletkezett– „A város peremén” című – bariton szólóra, vegyeskarra és zenekarra írt kantátája. A mű ekkor már másodsor született meg, mivel a háború alatt készült első változat elveszett. Való-

színüleg újabb fél évszázadnak kell eltelnie, hogy e kompozícióról objektív értékelés láthatson napvilágot. Az én nemzedékem ezt az értékelést nem tudja elvégezni. Tardos Béla ugyanis hithű kommunista volt és maradt '56 után is. Nevéhez fűződik – többek között – a „Szödd a selymet elvtárs” című mozgalmi dal. Kantátája tulajdonképpen a szocreál irányzathoz tartozik, bár annál sokkal igényesebb zenei eszközökkel él. Tardos – Kodály tanítványaként – magas fokon birtokolta a szakmát, ez egyúttal megnöveli a felelősségét is. Ugyanis 1958-ban a levert forradalom és a munkásörség megalakulása után, a véres, törvénytelen megtorlások közepette kantátájával a diktatúrát legitímálta. A hatalom Erkel-díjjal jutalmazta ezt a „hűségnyilatkozatot”. József Attila nemes veretű verssorai, antikapitalista gondolatai csak ürügyként szolgálnak Tardos számára a kommunista rendszer dicsőítéséhez. S teszi ezt a zeneszerző rendkívül hatásosan, művészi eszközökkel. A mű közepe táján megszólaló menetdal – mely a „Föl a szívvel az üzemek fölé” kezdetű versszakra íródott – ma már mosolyt csal ugyan az arcunkra, de a maga idején meglehetősen vést jóslón, fenyegetően hangozhatott. /Hiszen ekkoriban a nép által „Kádárkutyáknak” csúfolt munkásörök masíroztak az utcán./ De nézzük: milyen eszközökkel vált ki érzelmi hatást zeneszerző? A mű dramaturgiai felépítése megoldott és igen hatásos. A lassú bevezető után – mely paradox módon egyes mozzanataiban Honegger Karácsonyi kantátájának De profundis tételére emlékeztet – hatásosan szólal meg a bariton szóló. Kodály Berzsenyi megzenésítése rémlik fel egy pillanatra /„Hervad már ligetünk...”. A pentatonos, lefelé hajló dallam is a nagy zeneszerző-tanár gesztusait idézi. Majd hatásos, ritmikus kórus tutti következik: „Moshatja vér is – ilyenek vagyunk. Új nép, másfajta raj...”. A „papok, katonák...” szövegrész után veszi át a bariton szóló a fonalat. A tutti és szóló váltakozásai jóleső színésséget teremtenek a kompozícióban. Az „Emeljétek föl szívünket” sorra fugatót ír a szerző, amely hamarosan erőteljes homofon kórus tuttiba torkollik. Ezután lecsillapodik a zene, s itt kezdődik a „munkásörinduló”: „Föl a szívvel az üzemek fölé”. A hatásos csúcspont után a bariton szóló intonálja a „mellyel az elme tudomásul veszi a véges végtelent” sort, s ez egyúttal a levezetés szerepét is betölti. A „termelési erőket odakint” sor után mintegy visszhangként, lassítva ismét megszólal a kóruson a „föl a szívvel az üzemek fölé” mondat. Variált visszatérésként intonálja ezután a bariton szóló „A város peremén” kezdetű záró versszakot és hatásos kórus-hármashangzat párhuzamokkal érzékelteti a zeneszerző a megtalált harmóniát. Háromszoros pianissimó A-dur akkorddal zárul a mű.

A sokféle hatás ellenére a kantáta stílusán egységesnek mondható. A zeneszerző esztétikai példaképe talán az honeggeri „nép-oratórium” volt. A vokális színművekben Kodály /Psalms hungaricus/, a zenekari fúvós színművekben

Bartók dallamvezetésére ismerhetünk rá, s egy adott ponton /a „csak nézzétek a drága jószág hogy elvadult” szövegrész előtt/ Gershwin-re emlékeztető frivol zene szólal meg a zenekaron. Tardos Béla kantátája nem vált reper-toár darabbá /sajnos ez egyetlen – háború után komponált – magyar oratóriumra sem mondható el/, mindenesetre az utókor feladata lesz, hogy helyére tegye ezt a komoly érzelmi hatást kiváltó, de a maga idején hamis ügylet szolgáló kompozíciót.

A következő évben –1959-ben – írta a zeneszerző *Keserű esztendők* című kórusművét. Ennek második tétele a József Attila versre készült *Eső* című kompozíció. Meglehetősen száraz és érdektelen zene. Az egyetlen hatásos mozzanat a „gép szövi az alá omló kelmét” kezdetű szakasz megoldása: a férfikar staccato zakatolása /„teke, teke, teke...”/ fölé a női kar széles ívű dallamot énekel, majd az alt szólal is csatlakozik a zakatoláshoz. A komponista az 1930 IX. 1-i tüntetés emlékének szentelte a művet.

Sem szerzőjének, sem az újabb kori kórusirodalomnak nem válik díszére Dávid Gyula *Öt egynemű* kara 1959-ből. Szakmai kifogások nem emelhetők e kórusdarabok ellen, hiszen igazi zeneszerző írta ezeket. Ám a hallgatóknak sok örömet nem adnak, a verseket pedig nem teszik gazdagabbá. Talán az egyetlen szép pillanat a „Tedd a kezdet” versben az „Úgy szeress, mintha jó volna” sorra írt zenei anyag. Véleményem szerint teljes félreértés a Gyöngy című lírai versre írt kvintet, zakatoló kíséret fölött megszólaló népies dallam, mindez „roham-tempóban” előadva. A legabszurdabb azonban az első tétel, melynek záró sorát /„én József Attila itt vagyok”/ éneklő többszólamú /! / női /! / kar...

Meghallgatása után rögtön a feledés homályába merül az *Új magyaroknak* című három Dávid Gyula vegyeskar, mely a Füst, az Egyszerű ez és a Favágó című versekre íródott. Többszöri találkozás után e kórusművekről annyi mondható, hogy szakszerűen megírt, de túlnyomó részt jellegtelen zenei anyagokból álló kompozíció, melynek egy-két fordulata sikeresnek mondható /pl. a Favágó című tételben a „zúzmará száll szárnyas hajamra” sor hatásos madrigalizmusa: a szopránból az alton keresztül a tenor szólamba „hull” a zúzmará/, de egészében nem hagy mély nyomot a hallgatóban. Az 1957-ben, illetve 58-ban keletkezett kórustételek – Bárdos Lajos hasonlatával élve – még a ruhatárig sem változtatják meg a hallgatót.

Egy – a maga idején /1942/ – nagy sikerű opera, Az arany meg az asszony zeneszerzője volt Kenessey Jenő. 1960-ban három József Attila verset zenésített meg énekkarra és zongorára: Az a szép régi asszony, Mama és Medvetánc. A zeneszerző valójában nem döntötte el, milyen

hangokra képzelte művét, mivel az első két dal énekszólama violinkulcsban íródott, az utolsó viszont basszukulcsban. Logikus, hogy ez utóbbi dalt /Medvetánc/ bariton /basszbariton/ énekelje, ez a költemény tartalmából is következik. Az első dal is egyértelműen „férfi-ének”. Tenor hang számára azonban meglehetősen mély fekvésű a dallam. A középregiszter dominál a Mama versre írt dalban is. Ez nagyon kényelmes a tenoristák számára, de hangi adottságaikat /a felső regisztereket/ nem használja ki.

Kenessey Jenő kiváló szakmai tudással rendelkező, „ihletből” komponáló zeneszerző volt. Dalai nem azért nem igazán jelentősek, mert művében túlságosan erőteljesen vannak jelen Kodály (Veinemőjnen muzsikál) dallami és harmóniai fordulatai, valamint Debussy hatása (Lépések a hóban a Mama zongorakíséretében). Egy pillanatra még Puccini is emlékeztünkben idéződik: a „nem tudtam nem remegni” szavakra írt dallamfordulatról Liu halála jut eszünkben. Egyértelműen a Kékszakállú „milyen sötét a te várad” szövegrészre írt zenei anyagára rimel a „mely a kert bokrain túl ott lappang elvezetni távolokon által” sor megzenésítése. Akár csak a „Régi aszszony, amint a fényben elmegey” szövegre írt zenei anyag, mely az ötödik ajtó kitérőadások megszlólaló párhuzamokban mozgó dur akkordokat adaptálja ide, lefelé mozgó pentaton skálához rendelve.

Messze vezetne annak elemzése, hogy egy zeneműben a konkrétan kimutatható hatások eleve értékcsökkenté teszik-e az új alkotást, avagy sem? (Nyilvánvalóan nem: hiszen Bachnak, Mozartnak sem volt „saját stílusa”. A kor zenei köznyelvén beszéltek, csak éppen zseniálisan...)

Végül is Kenessey dalainak „színe-szaga” van, karaktere, egyértelmű intonációja. Különösen változatos és gazdag a Medvetánc megzenésítése. (Talán a legsikeresebb az általam eddig megismertek közül.) Az első dal zenei anyaga is megteremti azt a nosztalgikus hangulatot, melyet a vers sugall. Mégis a kismester szól hozzánk, s nem azzal az erővel, mellyel az igazán nagyok, a kiválasztottak.

Nem tartom fontosnak, hogy egy kompozíció negatívumait elemzés tárgyává tegyem, hiszen ez legfeljebb zeneszerzés szakos főiskolai hallgatók számára lehet csak tanulságos. Ezért nem foglalkozom részletesen Mihály András 1961-ből való zongorakíséretes dalaival sem (Kibe ugrál, A kínhoz kötnek, Könnyű emlékek, Kiáltozás, Majd, Édesanyám). Mihály sokoldalú muzsikos volt: csellistaként, karmesterként, kamarazene tanárként is működött a zeneszerzés mellett, s végül operaigazgatóként fejezte be pályáját. Zeneszerzés technikája igen fejlettnak mondható. Azonban egy évtizeddel azután, hogy újság-cikkben ítélte el bizonyos Bartók művek „formalizmusát”, majd később kiábrándult a szocreálból (idősebbek emlékezhetnek a Védd a békét ifjúság kezdetű mozgalmi dalára), a valóságos formalizmus csapdájába esett. Dalai ugyanis öncélúan disszharmónikusak. Schönberg pre-

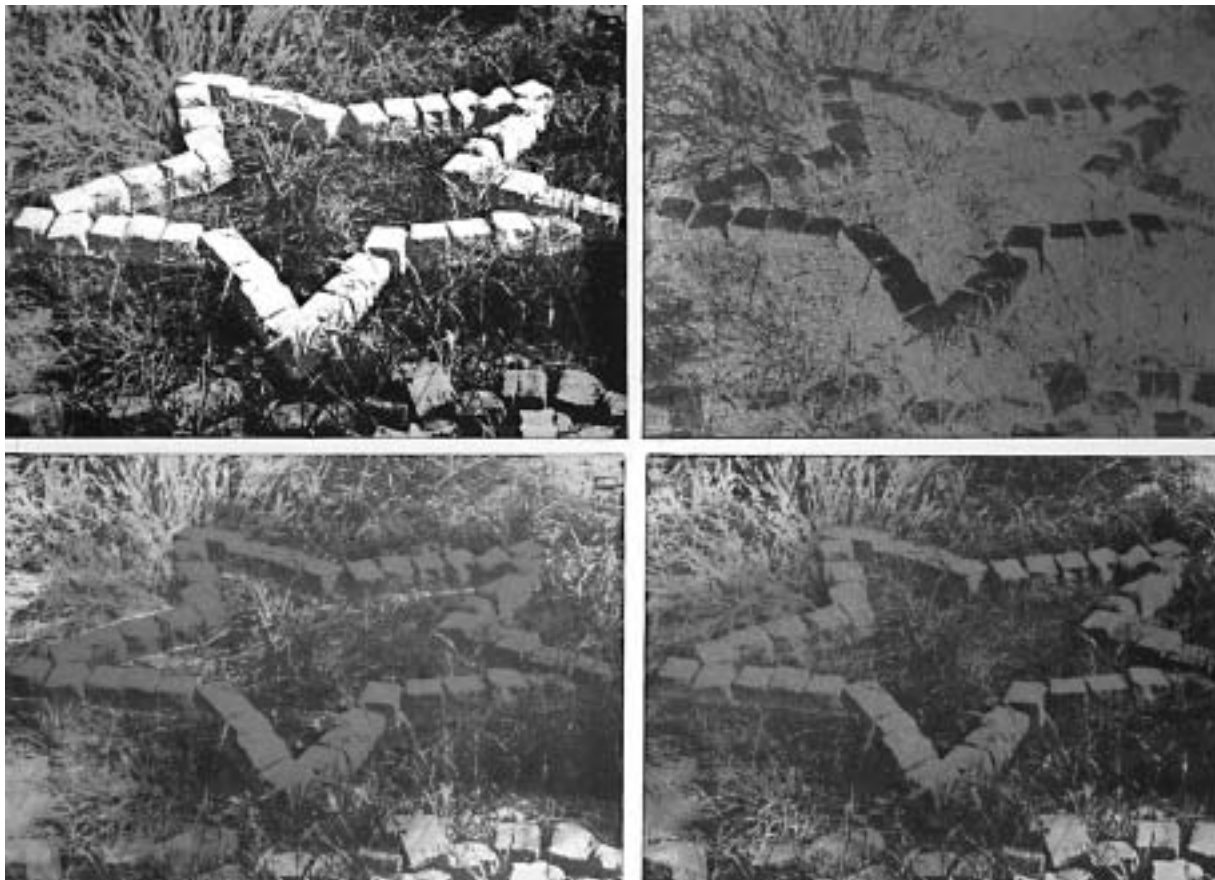
dodekafon korszakának és Bartók húszas évekbeli stílusának világa köszönt ránk a zongorakíséretben, de e mesterek mély zenei mondanivalója nélkül. Mire a negyedik tételhez érünk Mihály dalciklusában, már elégünk lesz a sok oldás nélküli disszonanciából, s ekkor jön még csak a java. A Kiáltozás című dal szinte végig gyors mozgású, szextolákban mozgó, atonális harmónia felbontásai ugyancsak megviselik a hallgató idegeit. S ezen az utolsó tétel (Édesanyám) oldott harmóniai sem tudnak segíteni. Az ilyen művek miatt következett be az, amiről Kroó György az ötvenes évek szimplifikáló tendenciájának vonatkozásában így írt: „Az új közönség azonban, mint az elődje is, Puccini és Beethoven közönsége lett”. Hogy valami pozitívumot is kiemeljek Mihály András dalciklusából: igen hatásos és nagy zeneszerzői tudást eláruló megoldás, ahogyan a Könnyű emlékek című dalban a „kicsi ólomkatonákat” idéző szövegrész alatt az atonális harmóniavilág fokozatosan egyre tonálisabbá válik, és belopakodik a zenébe egy gyermekdal ritmus- és dallamvilága.

Ennyi pozitívum sem mondható el Kadosa Pál 1964-ben készült Hét József Attila daláról. A zeneszerző – mint ezt korábban A végzetes szerelemről című kantatájáról kifejtettem – elsősorban hangszeres komponista volt, csekély számú vokális műve nem tartozik legfontosabb alkotásai közé. A kiváló zongorapedagógus és – minden bizonnyal néhány maradandó értékű művet alkotott – zeneszerző iránti teljes tisztelem mellett ki kell jelentenem: ezek a dalok rosszak, érdektelenek, előadó és hallgató számára egyaránt. Mihály öncélú disszonanciái legalább egységes zenei elképzelés jegyében következnek egymás után. Kadosa harmóniavilága azonban sokszor logikátlan, inkoherens. Dallamvilágról igazában nem is beszélhetünk. A verseket lehet, hogy érti a komponista, de a zenéből ez nem derül ki. Érdemes lenne egyszer összehasonlítani Kadosa ciklusának 6. dalát – mely az Emberiség című versre íródott – Ránki György – túlzás nélkül mondhatjuk – zseniális megzenésítésével. Vagy a 7. dalt – Irgalom, édesanyám... – Kurtág György lényegre törő zenei megfogalmazásával. Ekkor minden magyarázkodás és elemzés nélkül világossá válna a hallgató számára az értékkülönbség.

Távol a fővárostól és nemzetközi avantgarde iránytóktól komponálta Vántus István Bánat című háromszólamú női karát. Az 1963-ban Szegeden keletkezett kórusmű igazi kis gyöngyszem. Jellemző a magyar viszonyokra, hogy a vidéken élő zeneszerző – akár a akadémiai diplomával a zsebében – óhatatlanul a perifériára szorul, ha nem vesz részt a budapesti kenyérharcban. Ezt tette Vántus István is, ezért életműve még mindig felfedezésre vár. (Szerencsére a Vántus István Társaság gondoskodik arról, hogy a zeneszerző munkássága ne menjen feledésbe.) Vántust életében nem sokra értékelték sem a szakma, sem a kritika. („Tisza parti Debussy” – írták róla egyik alkalommal.) A halála óta eltelt több mint egy évtized után

azonban kezdenek kiemelkedni egyes alkotásai az életműből, és remélhetően elnyerik méltó helyüket zenei életünkben. Ilyen felfedezésre váró műve a Bánat is. Első ránézésre feltűnik a két kereszt előjegyzés és a művet záró h-moll akkord „bizonyítja”, íme: ókonzervatív kompozícióval állunk szemben! Hiszen a szeriális, aleatórikus, grafikus zenék korában valaki még nyíltan „hangnemben” komponál, mint Brahms, vagy Mozart? Mindez lenéző sajnálkozást válthatott ki a kortársakból. Csakhogy a zene értékét elsősorban a hangzás minősége, a közölni kívánt gondolatok ereje, a hangok közötti magas rendű összefüggések garantálják, s nem a pillanatnyi divathoz való kötődés! Nem véletlenül időzök ilyen hosszan egy alig másfél perces kórusműnél. Akár csak Kurtág

György Klárisok c. „egypercese”, ez a mű is megérdemelné, hogy kórusaink minél többször műsorra tűzzék. A zenei anyag teljes harmóniában van a szöveggel. Finom, egyéni hangzásvilág jellemzi a művet. (Egyetlen példa: a „setét” szóra megszólaló szűkített hármashangzat rendkívül kifejező módon érzékelteti a szó jelentését.) S bár ismert harmóniakat hallunk, a szerző mégsem téved bele a nagy mesterek által hátrahagyott „kerékvágásokba”. Érzékenyen kerül a közhelyeket és helyette valódi, átélhető élményt adó, friss harmóniai fordulatokat alkalmaz. Végül a legfontosabb: ami szavakkal megmagyarázhatatlan: ez a mű „élőlény”, melynek szíve, érverése, lelke van, s érzelmi hatása nem múlik el nyomtalanul a hallgatóból.

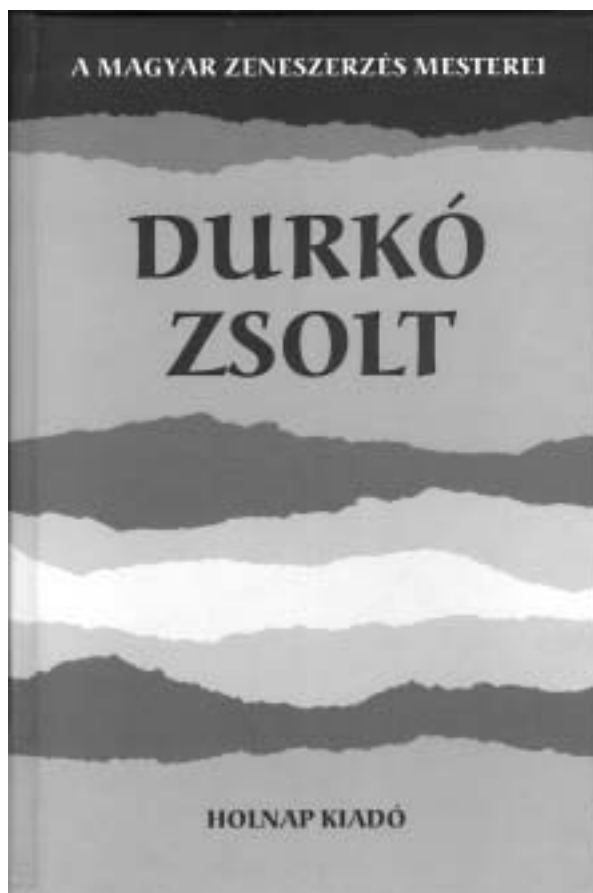
Pinczehelyi Sándor: Már megint (Csillag, utcakő) 1973-2002

Király László

A magyar zeneszerzés mesterei

Szép kiadású könyvvel örvendeztette meg a Holnap kiadó a kortárs zene iránt érdeklődőket. A magyar zeneszerzés mestereit bemutató sorozat első darabja Durkó Zsolt emléke előtt tiszteleg. Nem szeretném az olvasót abban a hitben tartani, hogy egy tárgyyszerű könyvismertetést fog az alábbiakban olvasni. Ugyanis Durkó Zsolthoz meglehetősen sok – szakmai és emberi – szál fűz és ezen nem változtat az a tény sem, hogy a zeneszerző 1997 áprilisa óta testben már nincs közöttünk.

Durkó Zsolt nevével 1965-ben találkoztam először az Ifjú Zenebarát című újságban, ahol is Fodor András költő lelkes beszámolót közölt két fiatal magyar zeneszerző /a másik Bozay Attila volt/ szerzői estjéről. Ezután egyre többet lehetett hallani a Durkó nevet, egyre gyakrabban érkeztek hírek a külföldi sikerekről. /1966-ban ő volt a külföldön legtöbbet játszott magyar zeneszerző!/ Később a 70-es években zeneakadémistaként csodálattal hallgattam rendkívül egyéni hangú, erőteljes, korszerű, de mégis követhető, befogadható, s ugyanakkor jellegzetesen magyar hangvételű szerzeményeit. Legnagyobb hatással a Magyar rapszódia, a Magyar díszítőelemek, az Altamira, a Kolloidok, a Fire Music című szerzeményei voltak rám. De éreztem vonósnyegeseinek – különösen a Bartók emlékére rendezett zeneszerző versenyen díjat nyert II.-nak – rendkívüli, sugárzó erejét is. Aztán személyes kapcsolatba kerültem Durkó Zsolttal: abban a szerencsében volt részem, hogy tanítványa lehettem a Zeneakadémián. /Azért nevezem ezt szerencsének, mert főiskolára kerülésem előtt egy-két évvel kezdett csak tanítani, s negyedéves korunkban abba is hagyta ezirányú tevékenységét./ A 20. század zenéjét tanította nekünk /Ligetit, Kurtágot/, de néha egy-egy Bartók vonósnyegest is végigelemzett. Rengeteget tanultunk értő, világos magyarázataiból. Később a Magyar Rádió lektoraként kompozícióim „gazdája” lett: számos rádiófelvételemet köszönhetem neki.

Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy Winter Music /Téli zene/ című kamaraművének kottakiadásához a korrektori munkára engem kért fel. S aztán elérkezett 1986, amikor Durkó Zsolt ajánlása révén kikerülhettem a svájci Boswilba. Ez az esemény sorsfordító lett magán- és szakmai életemben egyaránt. Hazatérésem után született meg a Boswili kirándulások című zenekari darabom, melyet a legsikeresebb művemnek érzek a 80-as évekből. S mindez Durkó Zsolt nélkül nem valósulhatott volna meg... A 90-es évek közepe táján aztán egyre riasztóbb hírek érkeztek a zeneszerző egészségi állapotáról, súlyos műtétéről, s végül a végzetes betegségről. Sosem felejttem el 1997. április 2.-át, amikor reggel a Rádióban járva megtudtam a hírt: Zsolt eltávozott közülünk. Szinte kábult állapotban mentem haza, hiszen úgy éreztem: zeneszerzői életem egyik alapköve tűnt el. Hazatérvén egész nap hanglemezeit hallgattam /szerencsére sok, talán az összes rögzített műve meg van/, így búcsúztam korunk egyik legjelentősebb magyar zeneszerzőjétől. Úgy éreztem azonban, hogy a külvilág felé is meg kell mutatnom, mit jelentett számomra a durkói életmű. Ezért hamarosan papírra vettem az első két tételét Nocturne Durkó Zsolt emlékére című 14 hangszerre írt darabom-

nak. Két év múlva, a Budapest Filharmónia Kht. felkérésére aztán végigírtam a darabot, amely a bemutató után még két alkalommal felhangzott hangversenyen és 2006 januárjában felvételre került a Magyar Rádióban. /Aki ismeri a magyar kortárs zene jelenlegi helyzetét, az tudhatja, hogy ez a „karrier” szinte csodaszámba megy egy mai kompozíció esetében. De mintha a darab sorsát „valaki” segítené odaátrol.../

Ennyi személyes emlék után rátérve a könyv ismertetésére: az első, ami feltűnik az olvasónak, hogy jó kézbevenni. Egyszerű, nem hivalkodó, ízléses a borító. Az első oldalon megtudhatjuk, hogy a könyvet Gerencsér Rita zenetörténész állította össze és adta közre, a szerkesztésben Bellász Melinda volt a társa. Szerencsés az is, hogy mindjárt a második oldalon a zeneszerző fényképe fogad bennünket, így mielőtt bármit megtudhatnánk róla, a kapcsolat az olvasóval máris személyessé válik. Látszólag nem lényeges, de mégis fontosnak tartom megjegyezni, hogy a betűk nagysága éppen akkora, hogy akár szemüveg nélkül is el tudja olvasni az, akinek már az olvasáshoz segédeszközre van szüksége.

„A kötet, amelyet az olvasó a kezében tart, nem egy zenetörténész, -kutató elmélyült munkájának eredménye. Izgalmasabb kaland ennél: dokumentumok gyűjteménye, amelyekben Durkó Zsolt vall önmagáról, barátokról, művekről és a pályatársak vallanak Durkó Zsoltról, művészetéről. De nem az emlékezés vezeti tollukat, nem memoárszerűen rendeződnek gondolataik életrajzzá, hanem az életút meghatározó pillanatairól kapunk értékes információkat úgy, hogy közben a zenész társadalom akkori állapotáról, hangulatáról is képet alkothatunk magunknak.” – írja az előszóban Devich János.

S valóban, a nem hagyományos forma lévén teljesebb képet kaphatunk a zeneszerzőről, mintha a születéstől a haláláig tartó folyamatot egyenes vonalként szemlélve közelítenénk az emberhez és az életműhöz. Az Előszó és a Függelék között négy nagy részre tagolódik a könyv tartalma: 1. Durkó Zsolt önmagáról, kortársai az alkotóról /1960-2002/ 2. Durkó Zsolt másokról /1971-1991/ 3. A zenei közéletéről /1988-1997/ 4. In Memoriam... Nekrológok, emlékezések. Végigolvasva e fejezeteket, nem csak a zeneszerzőről alkothatunk képet, hanem egy kis darab magyar zenetörténettel is megismerkedhetünk, vagy legalább is bepillantást nyerhetünk a háború utáni zenei élet

eseményeibe. /Ezek jó része a laikus nagyközönség előtt még ismeretlen, a kutatásnak és az összefoglalásnak talán még nem jött el az ideje: túlságosan közel vagyunk még e korszakhoz./

E fejezetek formai megoldásához annyi megjegyzést szeretnék fűzni: szerencsésebb lett volna, ha az egyes cikkek, írások /különösen az interjúk esetében/ a szöveg elejére kerül a szerző és a forrás megnevezése, így rögtön megtudhatnánk, ki rejtőzik az N. T., vagy az F. M. monogram mögött, s mikor, hol jelent meg a beszélgetés. Így – kíváncsiságunkat kielégítendő – nem kellene minden alkalommal hátra lapoznunk...

A Függelékben kronologikus sorrendben végigtekinthetjük Durkó Zsolt életrajzi adatait, életének, munkásságának fontosabb eseményeit. A műjegyzékből megismerhetjük a szerző alkotásainak címét, keletkezési idejét, a bemutató adatait, stb., mindezt műfajonként csoportosítva. Ezután fényképeket láthatunk a zeneszerző életének egyes korszakaiból. Láthatjuk őt zeneakadémistaként a pályatárs Kocsár Miklóssal, aztán a Mózes opera próbáján Sass Sylviával, Detroitban Doráti Antal karmesterrel, a Genfi Nemzetközi Zeneszerzői Verseny zsűrijében a királynő mögött állva, mesterével, Farkas Ferencsel /aki közel két évtizeddel volt idősebb nála, de három évvel túlélte őt/ a Pesti Vigadóban a Mini-fesztiválon 1989-ben. Végül névmutató zárja a könyvet.

Azt hiszem, aki végigolvassa ezt az írást és még nem ismeri Durkó Zsolt műveit, feltétlenül kedvet kap hozzá, hogy megismerkedjen ezekkel. /Talán egyik nem elhanyagolható célja is a sorozatnak: felhívni a figyelmet a közelmúlt és a jelen legkiválóbb muzsikusként és alkotóira és alkotásaikra./ Nincs persze könnyű helyzetben az érdeklődő: a zeneszerző halála óta sajnos nem találkozhat oly gyakran Durkó műveivel a hangversenyek műsorain, mint azt megelőzően. A Rádióban is mintha kevesebbet hallanánk muzsikáját. A legbiztosabb pont talán az a néhány CD, amely napjainkban kapható a lemezboltokban.

Befejezésül elmondhatjuk, hogy értékes és hasznos könyvvel gyarapodott a magyar szellemi történet, melyet laikus érdeklődő és szakember egyaránt haszonnal forgathat. Köszönet érte a kiadónak, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának és végül, de nem utolsósóként a sorozatszerkesztő Várbíró Juditnak.

Griff Bábszínház – kezdés és újrakezdés

Nagy várakozások közepette 2004 januárjában alakult meg a Griff Bábszínház Zalaegerszegen. Az igazgató-művészeti vezető Kovács Géza, aki 13 évig a kecskeméti Ciróka Bábszínház igazgatója volt, majd szabadúszó rendezőként dolgozott, fiatal, végzős bábszínészekből toborzott társulata 2004 januárjában alakult Zalaegerszegen. Időlegesen, az új bábszínház elkészültéig, a Gönczi ÁMK kamaratermében kaptak játszási lehetőséget. Az egyik első előadás – az *Ördögszeker-sárkelep* – alaposan meglepte a kortárs bábszínházi törekvéseket nem vagy kevésbé ismerő nézőket. Ugyanis nemcsak a hagyományos kesztyűbábozással, hanem marionett figurákkal és színészi játékkal is találkozhatunk. A Kovács Géza által elképzelt „közösségi színház”-ból, mely kapcsolódik a helyi hagyományokhoz és a mindennapi élethez, valamint egyaránt szól felnőtteknek és gyerekeknek, ekkor kaptunk ízelítőt. És egymás után születtek a produkciók, köztük néhány komoly szakmai sikert ért el. (Legjobb alakítás díja, Puch Báb – és Marionettszínházak Fesztiválja, Kolozsvár, 2005) Mégis, egy ilyen – kulturális közönségét tekintve – kisvárosban nehéz volt elfogadtatni ezt a műfajt, bábszínházi formanyelvet. S nem sikerült összeegyeztetni az óvodás-alsós kisgyerekek színház-és meseigényének kielégítését az inkább középiskolásoknak, felnőtteknek szóló, „kísérletező” darabok extra (olykor extrém) bemutatásával. Az elmérgesedő vitákkal járó konfliktus végül azzal zárult, hogy a fenntartó és társulat kölcsönös meg egyezéssel megváltak egymástól. (Amit egyébként sajnálunk.) Az őszi évadtól egy új társulat kap lehetőséget a bemutatkozásra. Két írásunk két, inkább felnőtteknek ajánlható produkcióról ad képet. Az *Én, Antigone* értékeit és problémáit érzékeltető kritika egy kicsit arról is szól, miért nem sikerült Kovács Géza társulatának elfogadtatnia magát.

Szerk.

Nagy Réka A zalaegerszegi Griff Bábszínház : *Én, Antigone* című előadásáról

„A báb teremtő ösztönünk dicsőítése, végtelenségünk hangsúlyozása...

Ahogy komolyan és mélyen sohase hittük és hisszük el, hogy az élőből élettelen lehet, úgy mindig hittünk és hiszünk abban, — tétován és határozatlanul, önáltató ravaszággal, hogy az élettelenből élő lehet...”

/Kosztolányi Dezső/

„... mi gyöngé nők vagyunk.

A férfiakkal nem tudunk megküzdeni,
Erősebbek, s ha már felettünk ők urak,
Szót kell fogadni, bármiként is fáj e szó.”

/Iszméné, Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása /

Két okból is jó ötletnek tűnik az *Antigone* színrevitele ma egy bábszínházban.

Elsősorban azért, mert abszolút kötelező olvasmány lévén, számos középiskolást ültethet be a színházba. Továbbá azért is, mert nagyon kevés az olyan gyermekszínházi darab, amely a mai tizenéveseket szólítja meg, az ő problémáikat feszegeti, s mind dramaturgiai, mind for-

Én, Antigone

Ha egyedül maradsz, hogyan éled túl?
Melyik utat választod?
A törvény ellentmond az igazságnak..
Tiszta örület..

mai szempontból igazodik a korosztály ízléséhez, kommunikációs szokásaihoz. Ugyanakkor, mivel az Antigoné értelmezése még ma is élénken foglalkoztatja az irodalomtudósokat, színházi embereket, megrendezése akár kockázatos is lehet, hiszen már eddig is sokféleképpen dolgozták fel ezt a témát, s néhány elképzelés szakmai vitát váltott ki. Így létrejöhet egy klasszikus elemeket követő előadás, mely kockázatmentes bár, de kevésbé izgalmas. Olyan darab is születhet, amely kevés eredeti ötletet felvonultatva, középszerűségbe süllyed. De készülhet mind megközelítésében, mind stílusában egyedi, sikeres előadás, s ezek sorában olyan is, mely amellett, hogy továbbgondolja az adott témát, fejt hajt az eredeti mű előtt.

Tengely Gábor létező bábszínházi hagyományt követve, klasszikus drámát feldolgozva álmotda színpadra *Én, Antigone* című művét, a Griff Bábszínház tár-sulatával. Munkája kétségkívül elgondolkodtató. Az előadás azonban, néhány elvitathatatlanul jó beállítás ellenére sem válik egységes egészzé.

Tengely rendezésében Szophoklész drámája valójában csupán ürügyként szolgál, hiszen az *Én, Antigone* szerzője nem egyszerűen átírta a szöveget, és mai díszletek közé helyezte a cselekményt, mint ahogy az oly divatos napjainkban, hanem egy teljesen új szöveget hozott létre, intertextuális elemeket felhasználva, hallhatjuk Szophoklész, továbbá Aiszkhülosz, Euripidész sorait csakúgy, mint kortárs írókét.

Az előadás voltaképpen arra utal, hogyan él a mai emberben, kivált a nőkben tovább Antigoné szelleme, átélve sorscsapásokat, kudarcokat. Magányosan, szemben állva sokszor akár a hatalommal, akár a társadalommal. A darab nagyon jól érzékelteti, hogyan keményedik igazi nővé egy reményekkel teli, na-iv kamaszlány.

A thébai mondanör előkelő családjának szociológiai áthelyezése, szinte lumpenné degradálása (alkoholista apa, aki időnként jól helybenhagyja a családját), az erodált, lecsupaszkodott szókincsű csoportnyelv szembeállítás a mitikus, sűrű, összetett nyelvezettel, hősi közeggel, izgalmas megközelítés, bár önmagában nem túl eredeti. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az elgondolás parodisztikus, ironikus viszonylatba helyezi a cselekményt. Ezt az ellentétet tovább erősíti a darab elején hallható szívdobogás és zihálás, amely mint egy ősi, elemi organizmus áll szemben napjaink mesterséges, instrumentális diszkózenéjével. Feszültség dül Antigoné lelkében is, s az előadás ezt a belső, pszichés aspektusok közti vívódást hangsúlyozza, a kiszolgáltatott női én, az akaratát mindenáron véghezvivő férfias én, valamint a gyermeki szubjektum között. A hősnő figuráját egy nagyméretű báb (tizenkét éves forma, bunraku-báb, Szász Zsolt tervezése), és három színésznő jelenítik meg (Badacsonyi Angéla, Sz. Nagy Mária, Töröcsik Eszter). A színésznők egy-egy benső énjét képviselik a címszereplőnek, hol szinte egybeforrnak a bábbal, hol pedig elő-előlépnek mögüle, a szerint, mikor melyik személyiségjegy a hangsúlyos, Antigoné női, férfi vagy gyermeki énje. Ezt is jó megoldásnak tartom, hiszen ez nem egyszerűen vegyes technikájú előadásra vall, a bábhoz való viszony túlmutat azon. A férfias, nőies, valamint a gyermeki tulajdonságok, akárcsak Antigonéban, minden nőben ott rejtőznek /ahogy minden férfiban is/, szerencsére többnyire békében egymás mellett. Jó ötlet, hogy ezt az értelmezést ilyen szellemes megoldásként, a három nőalak szerepeltetésével ábrázolja a rendező. Antigonén kívül, nincs is más színpadi hőse a darabnak, a többi alak, mint pl. Iszméné, vagy Kreon, közvetve, a főhős szövege által vannak jelen a színpadon. Hiszen mint arra a cím is utal, minden kizárólag Antigonéről szól, aki a ma oly divatos narratív módszerrel élve, a naplójának fedi fel mindennapjainak eseményeit, akárcsak egy mai kamasz. A díszlet és a jelmezek minimálisra redukáltak, jelzésértékűek csupán, fekete függöny, a gyermekbábon a baseball sapka, tornacipő éppen olyan találó, mint a három színésznő archaizáló, leomló fekete ruhája. Ezzel szemben a felfokozott hang- és fényeffektusok kifejezően erőteljesekek, a szó ne-

mes értelmében teátrálisak, ami szintén fokozza a befogadói élményt.

Az előadás egyik gyengéje abban körvonalazható, hogy a tizenéves közönség, kevés kivétellel, nem igazán képes a darab befogadására. Mert erre a színpadi műre valószínűleg középiskolások mennek el. (Vagy viszik őket a tanárok.)

Ez az előadás azonban nemcsak a dráma és előzményeinek alapos ismeretét feltételezi, de nem árt a nézőnek tisztában lennie a mű néhány korábbi értelmezésével is, hiszen a rendező aktuál-politikai vonatkozások mellett (a magányos ember megjelenítése két vélt, vagy valós igazság között), az Antigoné személyiségével kapcsolatos elméletek interpretációs viszonyát is feszegeti, például a gyenge, kiszolgáltatott nőről alkotott elképzelés és a feminista nő-szemlélet szembekerülését tematizálja. Márpedig, tisztelet a kivételnek, a mai középiskolások többsége nincs ezen tudással felvértezve.

Ha viszont felnőtt közönségnek készült a darab, akkor a nyelvhasználata válhat problematikusá, mert a szöveg egyértelműen a tizenévesekkel kíván kommunikációs kapcsolatot teremteni. Bár véleményem szerint az igénytelen, sőt sok esetben izléstelen megfogalmazás nem feltétlenül avatja befogadóvá a tizenhárom-tizennyolc éveseket sem. Nem attól válik Antigoné mai tinédzserré, hogy a „szar” szót kiabálja minduntalan, és „baromagy”-nak titulálja az apját.

„A szerelem közösülés, a csók nyelvcsapás, az orgazmus nemi szervek ritmikus dörzsölődése. Ki-be, ki-be, ki-be.” – mondja a hősnő (holott még szűz), valamint a vagina szó öntudatos említése, véleményem szerint nem egyeztethető össze egy iskolai színházlátogatás elvárásai horizontjával.

Az előadás gyermek Antigonéja csúfolja hűgát, Iszménét, mert az nyafogós, Barbie babázik, és arról panaszkodik, hogy őt túl fiúsnak tartják. (Antigoné állandóan fut és fekvőtámaszozik.) Volt egy jelenet, mikor a bábót, az időközben nagyobbacska Antigonét az őt mozgató három nő dobálta, cibálta. Vagy, mikor az egyik színésznő előlépett, de nem szólt, majd visszabújt, s miután mégis elszánta magát, kilépett és beszélt. Nekem úgy tűnt, Tengely Gábor rendező a címszereplőt, mint kifejezetten férfias jelenséget kívánta ábrázolni. Nem feminista nőalak-

ként jelent meg, aki nőiessége megőrzése mellett állja meg helyét a férfitársadalomban, hanem olyan valakit ismerhetünk meg a színpadon, aki viaskodva önmagával és a külvilággal, rejtegeti saját identitását, megkockáztatom, nemi elkötelezettségét. Nem hihető, hogy a tizenéves közönség megfelelő ennek befogadására.

A darab legvégén Madonna számának bejátszása pedig értetlenségre találhat azok részéről, akik nem bírják az angol nyelvet. A teljesség igénye nélkül idézve:

„Do I have to change my name/ Will it get me far.../ I tried to be a boy,/

I tried to be a girl, / I tried be a mess,/ I tried to be the best..."/ This type of modern life/ It is for me / This type of modern life / It is for free.../

I am not a Christian / And I am not a Jew / I am just living out...

/Ami hevenyészett fordításomban így hangzik: *Tovább visz-e,/ ha nevem megváltoztatom.. Próbáltam fiú lenni/ Próbáltam lány lenni/ Próbáltam szétszört lenni/ Próbáltam a legjobb lenni.../ Ez a modern élet /Nekem való/ Ez a modern élet/ Szabadon jó/ Nem vagyok keresztény/ Nem vagyok zsidó/ Csak kívülálló./*

Ebben az előadásban Antigoné mindentől és mindenkitől elhatárolódó, kívülálló személy. Tengely hősnője önmagán kívül semmilyen törvényt, eszmét nem képvisel. Még a temetési szertartást is csupán gyerekes csínynek tekinti, s szinte kihívóan hangsúlyozza érzéketlenségét a holttesttel szemben: „Soha ilyen közlől nem láttam halottat. Szinte semmi köze nem volt ahhoz, akit szerettem. Hideg. Szaga van. Kicsit édeskés rothadásbűze....Ő már nincs többé a testében... Könnyebben ment a dolog, mint hittem. Valamit megváltoztatott bennem ez az egész...Nem is tudom...”. Ennek a nőnek saját lelki tusái kötik le minden figyelmét. (Ami jellemző is korunkra.) Viszont a görög hősnő önmagát, nászágyat, születendő gyermeket teljesen feladva, kiáll az istenek törvénye mellett. Mert tudja, hogy létezik egy örökérvényű világrend, amit Kreon, a korlátolt ember ugyan megpróbál felborítani, de belebukik. Szophoklész Antigonéja nem hal meg értelmetlenül, míg Tengely hősnőjének élete is, halála is hiábavaló.

Ez az előadás a hősnői szerep értelmetlenné válásáról beszél.

Karáth Anita

Kutyaélet - avagy egy határátlépés hepiendje a Griff Bábszínházban

„(...) az ember nem a szabadsággal kezdődik, hanem a határral és az átléphetetlen vonallal.”¹

A zalaegerszegi Griff Bábszínház idei repertoárjának talán legszélesebb spektrumú darabja volt a Kutyaélet című előadás, melyet Bartal Kiss Rita rendezésében láthatott a több korosztályból összetevődő közönség. A változatos figurákat Badacsonyi Angéla, Csató Kata, Schneider Jankó és Tengely Gábor keltette életre. A színes mese-illusztrációkat idéző diszlet- és kellék-kavalkádon túl Király Levente első hangzásra „csupán” humoros, kacagásra serkentő szöveggel mégis mélyebb, elgondolkodtató mondanivalóval ajándékozta meg a közönség aprajánagyját. A darabot az Ágoston Béla által szerzett zenei aláfestés tette még mozgalmasabbá, átélhetőbbé.

Manapság a pedagógia egyre több figyelmet szentel a konfliktus jelenségének, ezzel összhangban a konfliktuskezelés fogalma feladataink közé ékelődött a mindennapokban.

A gyerekek óvodai-iskolai beilleszkedését, a másság elfogadását, a tolerancia és empátia érzésének felébresztését szem előtt tartó darab főhőse Nyivákovics Vakarcs, a kutyakölyök, aki Cicaországban születik, cicaszülők gyermekeként. (Meggjegyezném, hogy ezen a tényen csak a fantáziátlan felnőtt lélek akad fenn, mert a gyerekek fejébe nem ütött szeget a történet e látszólag kibogozhatatlan momentumai.) A szöveg e furcsaságot egy mondattal kisebb mítosszá formálja, amikor Vakarcs egyik cica-barátja kérésére elmondja, hogy állítólag az üknagyapja kutya volt. Szülei és két cimborája támogatása ellenére hősünetet a macskaiskolában is folyamatos kudarcok érik részben énekórán, ahol a „Cirmos cica haj”-t csak ügyetlen vakkantásokkal kísért nyivakolás közepette adja elő, részben pedig tornaórán, ahol a fáramaszás tudományát nem sikerül tökéletesre fejlesztenie, így neveltségessé és megalázottá válva a többiek értetlenkedő, olykor kárörvendő szemében. A fő konfliktust az adja, hogy miután a fogócskánál Vakarcsot választják fogónak, hősünetből előbújik a macskákat örömmel hajkurászó kutyaosztón és a nagy hév miatt nekiugrik épp az egyik legjobb barátjára.

nak, Csipásnak, akitől azon nyomban bocsánatot kér. Ám az iskolaigazgató ingerülten értesíti Vakarcstól szüleit az esetről. Az apa kezdetben szigorú és ideges, illetve az anya megbocsátó magatartása is az életből vett sztereotípiákat juttathatja a nagyobb nézők eszébe. Ezután hiába várja haza Vakarcstól az édesanyja íncsiklandó(?) egérfelfújttal, hősünk feladván küzdelmét, ti. hogy szülei gondoskodása és folyamatos aggodása ellenére kutya léte macskaként éljen, a Cicaországot Kutya földre elválasztó folyóba veti magát és egy számára eddig teljesen idegen világba merészkedik. Élete fordulóponthoz érkezett ezzel a határátlépéssel.

Arnold Van Gennep holland származású francia etnológus nevezte el az emberi élet fordulóihoz, fontos állomásaihoz, átmeneteihez kötődő, azok alkalmából megrendezett, szertartássorozatba szerveződő hagyományos szokások, jelenségek együttesét átmeneti rítusoknak. Ezek a rítusok az emberi együttélés, a közösségi létben az egymáshoz való alkalmazkodás szoros és bonyolult, felelősséggel teli feltételrendszerét hordozzák. A hagyományos közösségekben a legfőbb események az ember életében a születés, a felnőtté válás majd házasság és a halál voltak. Vakarcstól véleményem szerint e tettel indul el az önállóság, illetve a felnőtté válás kalandos ösvényén, majd átérve Kutya földre újabb megpróbáltatások érik, hogy aztán eddig bizonytalan identitása és a felborult mesei rend előbb-utóbb helyreállhasson.

Az átmeneti rítusok legfőbb feladata abban állt, hogy a *szerepváltást* megkönnyítsék az ember (kutya-macska) számára. A szerep a közösségben betöltött funkciót jelöli: a közösségben elfoglalt s a közösség által kijelölt helyet és az ezzel összefüggő feladatkört², ami elengedhetetlen a társadalmi együttéléshez. A szerepfeszültség lehetőségét csökkentette a minimumra a „szertartás”, amely mint határvonal ettől kezdve jogot biztosított és lehetőséget adott az eddig utánzással már elsajátított és belsővé vált szereppel való hivatalos azonosulásra. Az utóbbi századokban ezek az ún. *átmeneti rítusok* is nagyrészt már csupán szokáselemekből álltak, mert az ezek alapját jelentő szertartásos cselekedetek hiedelmi háttere az ösvállás eltűnével és a kereszténység uralkodóvá válásával nagyrészt elfelejtődött.

Határ vagy limen (a küszöb értelmében), amikor a rítus résztvevője (itt Vakarcstól) a mindennapi létezésének múltja és jelene közötti *helyzetbe* zuhan, illetve szökik. A küszöbön egyszerre testesül meg a »kívül« és »belül« közötti határ, valamint az egyik zónából a másikba való átmenet lehetősége.

A mesékben a felbomlott egyensúly, illetve a harmónia helyreállításának „eszközeként” értelmezhetjük a mese hősei által megélt eseményeket. Honti János mesekutató mutat rá, hogy a mese határlerombolásokat visz véghez³.

„A lerombolt határoknak, a nem létező ellentéteknek a világa a mesevilág. De ezzel még mindig csak a felét mondtuk el annak, amit mondani lehet a mese világlátá-

sáról. Mert ha ez az átmeneti világ-volta a teljes jellemzése lenne, akkor azt lehetne kérdezni, hogy miért nincs mese, amelyekben az ilyen történeteknek éppen az ellenkezőjét találhánk.”⁴

Azaz Honti arra keresi a választ, hogy a mesében, mint az átmenetek és áthidalások fiktív világában mi az a szervező erő, amely minden történetet boldog véggel zár. Meglátásom szerint ez nem más, mint az egységre való törekvés, amely a „poszt” minden részekre cincáló térhódítása ellenére is még ott pislákol a lélek mélyén, mint egytemes östudás. Az egység a világgal, a körülöttünk élőkkel, önmagunkkal és a kapcsolat azzal, ami túlmutat az emberen, kutyán, macskán, illetve az „egyszeri és megismételhetetlen” emberi létezésen.

Vakarcstól tehát újabb kalandokkal gazdagodik kutyaéknél. Bandatagok fenyegető gyűrűjéből menekíti ki Bogit, a kutya leányt, ezzel mintegy kivívva a közvélemény elismerését. A megjelenítés dramaturgiája ezután éri el sokadik tetőpontját, amikor a kutya hölgyek a fodrászüzletben arról pletykálnak, hogy egy „izgi és fincsi és cuki és rejtélyes nevű fiatalember” bukkant fel a városban, aki egérintést is vállal és olyan ügyes, akár egy cica. Közben Vakarcstól egy Bolhás nevű öreg ebnél kapott szállást a kolbászgárban. Bolhásról szellemes szójátékkal annyit jegyeznek meg a dauerolás és hajszáritás közepette szépülő kutya hölgyek, hogy ő még mindig olyan sáros, mint Sonka Nerry. A darabban egyébként nem ez az egyetlen nyelvi bravúr, a szövegkönyvíró dicséri, hogy itt-ott felvilantja a magyar nyelv ilyen különlegességeit is egyes kutyanevekben (Brad Pittbull, Balázs Puli, Ugat Urman) és helyi újságcímekben (Élet és Kutyaalom, Mai Mancs) többek között.

A történet e pontján Vakarcstól még különleges szerenád

ad kis barátnőjének és megküzd a leány kegyeiért, ám az Élet és Kutyaalomban már felbukkan egy írás arról, hogy a Cicaországot és Kutya földet elválasztó folyón hatalmas árhullám várható. A katasztrófa hajnalán átszakad(!) a gát, amellyel szimbolikusán megteremtődik a békülés lehetősége a két ellenség, kutyák és macskák között, ám idáig még hosszú az út. Az árvízjelenetben fuldokló macskákat Vakarc és a többi kutya menti meg, kis hő-sünk élete viszont Bolháson és Bogin múlik.

A nézők pszichológiai várakozásának megfelelően aztán a fiatalok szerelmet vallanak egymásnak, végül két országra szóló lakodalmat tartanak. Mindezek után Nyivákovics Boginak és Vakarcnak kiscicája születik. Ez-zel a kerettel zárul a darab. A narrátor hozzáfűzi:

„Bármi lehet bárkiből,
Nem számít a kutyabőr.
Bárki lehet bármiből,
Nem számít a macskaszőr.”

A mű átélője azonosulva a Vakarcossal, illetve a hősökkel, részese tud lenni a bábéledés által megjelenített átme-neteknek és így saját integrálódását, szocializációját éli meg e történetekben. A mese „másik anyanyelv”-ként segíti a belenevelődést a közösség kultúrájába, normarend-szerébe, ekként tehát a szocializációnak is hatékony esz-közévé vált. Azaz ahogy a bevezetőben utaltunk rá, a me-se a fantázia segítségével utánzási, szereptanulási, iden-tifikációs és konfliktuskezelő lehetőséget jelenthet hallga-

tója számára. A gyermek, aki a mese által képessé válik saját érzéseinek megértésére és feldolgozására, talán a másik ember érzelmi közléseit is könnyebben és pontos-sabban tudja érzékelni, és késztetést érezhet a változta-tásra. Így az univerzumban beállt diszharmóniát felold-hatja a mese hőse, az átmeneti ritusok következtében – ahogy láttuk fent – visszaáll az egyensúly, a jó elnyeri ju-talmát.

(A rossz pedig a büntetését, bár e történetben a mesei befejezések e momentumra nincs jelen.) Ez Honti szerint a mese törvényszerű menete. Látnunk kell, hogy a mese univerzuma a való világ eszmei korrekciója.⁵ Végül igazat adhatunk a Boldizsár Ildikó mesekutatótól származó gon-dolatnak, miszerint:

„A mesék nem arról szólnak, hogy minden rendben van, hanem arról, hogy minden rendbe hozható.”

A zalaegerszegi Griff Bábszínház produkciója ezzel a ta-nulsággal ajándékozza meg mindenkori nézőjét.

¹ Michel Foucault: *Az örület, a mű hiánya*, In. Uő: A fantasztikus könyvtár, Budapest: Kossuth, 1998, p. 30

² Mérei Ferenc: *Közösségek rejtett hálózata*, Budapest, 1996. 218.

³ Honti János: *Mese és legenda (Válogatott tanulmányok)* Bp., 1962. 13.

⁴ Uo.14.

⁵ Uo. 54.

Karáth Anita: Kutyaélet - avagy egy határátlépés hepiendje a Griff Bábszínházban

Szemes Béla

Mai magyar szerző klasszikus komédiája az Egervári Várszínházban

(Thuróczy Katalin Carletto című ősbemutatójáról)

Az Egervári Esték nyári színházi bemutatói közül érdemes kiemelnünk Thuróczy Katalin Carletto című darabját. Nem csupán azért, mert a reneszánsz kastély alkalmi színpadán mai magyar szerző „klasszikus velencei komédiájának” ősbemutatóját láthattuk, hanem, mert a dráma alakjait megjelenítő színészek a vígjáték műfajában ritkán tapasztalható művészi teljesítménnyel ajándékoztak meg bennünket.

Thuróczy Katalin darabja évfordulóra írt alkotás, hiszen művével az olasz klasszicista színjátszás és drámairodalom neves reprezentánsa, Carlo Goldoni (2007-ben születésének 300. évfordulójára emlékezünk) művészetére irányítja a közfigyelmet. (Ebből az aspektusból nem véletlen, hogy az évforduló előestéjén az Erdei Színházban Goldoni kortársa és irodalmi vetélytársa, Carlo Gozzi művét is bemutatták.)

A Carlettóban feldolgozott téma, a különböző „állandó típusokat” megjelenítő alakok, az élethelyzetek nem originálisan Thuróczy Katalin „találmányai”, hiszen a műben olyan irodalmi toposzokra, a komédia eleve használatos „kellékeire” ismerünk (a talpraesett özvegy fogadósne, a szemrevaló szolgálólány, az álruhába bújt szerelmes ifjú, a rászédett gazdag udvarló, az agyafúrt szolga, stb.), amelyek a műfajba tartozó alkotások szinte obligát dramaturgiai elemeinek számítanak. Thuróczy nyilvánvalóan tiszteletből is igazodni próbált Goldoni vígjátékainak tartalmi és formai tradíciójához, ezért darabjában voltaképpen az olasz szerző drámai ars poeticáját érvényesíti: „A színház ne legyen más, mint a világban történő dolgok tükré. A vígjáték akkor az, aminek lennie kell, ha úgy tűnik, hogy szomszédok társaságában vagyunk, vagy családi körben, s ha semmi más nem történik benne, mint amit a világban naponta látunk”.

„Niccolo (Haás Vander Péter), a gazdag velencei polgár talán a darab egyetlen negatív figurája.”

A szerző plasztikusan kidolgozott karaktereket teremtve, kompozíciójában következetesen megszerkesztett, dramaturgiailag jól felépített drámát alkotott, amellyel szemben csupán néhány kisebb észrevételt tehetünk. Mivel azonban művében a Goldoni felfogása szerinti komédiát tekintet eltalálnak, a triviális helyzetek, frivol megnyilvánulások, „obszcén utalások”, stb. disszonanciát indukáló alkalmazásával az olasz drámaíró által meghaladott *commedia dell'arte* hatását erősíti. Ugyancsak kifogásunk lehet a cselekmény helyenkénti túlbonyolításával kapcsolatban, ugyanis a Carletto bizonyos ismétlődő helyzetei, a szereplők visszatérő aktusai sem a történet „magvasságát”, sem az alakok karakterének újabb elemekkel való kiégyesítését nem biztosítják.

A darab története a polgárosodott Velencében játszódik. A cselekmény egyetlen helyszíne a több férjet túlélő, most is szemrevaló özvegy, Zanetta fogadója. Férfi híján az asszony maga vezeti vállalkozását, amelyben – a fogadósne állandó perkedése közepette – fogadott lánya, a szolgáló munkáját végző, Angelica segít neki. Az egyébként eseménytelen mindennapok látszólagos nyugalmát az érkező Forlipoppoli „márki” és „szolgája”, Toffolo zavarja meg. A színre lépő Goldoni felismeri a neves úrban barátját, a híres színész Truffaldinot. Aki az

ugyancsak mesterségbeli „szolgájával” azért szállt meg a fogadóban, mert inkognitóban maradva meg akart győződni Angelica iránta érzett szerelméről. A férfi után vágyakozó fogadósné azonban elhatározza, hogy bármilyen áron feleségül veteti magát a „márkival”. Csakhogy a különféle váratlan események következtében tovább fokozódnak a bonyodalmak, amelyek során nemcsak Zanetta és Toffolo mindent elsöprő egymás iránti testi vonzódásának lehetünk tanúi, hanem az asszony kegyei-re vágyó Niccolo rászédésének is. A darab természetesen az olvasók/nézők elvárásainak megfelelően zárul: Truffaldino előbb felfedi valódi kilétét Angelica előtt, majd „szolgája” segítségével megszökteti szerelmét. A fogadósné számára kárpothlásnak jobb híján a gazdag velencei polgárral, Niccoloval megkötendő frigy marad, Goldoni pedig újabb darab megírására inspiráló élmányanyaggal gazdagodott...

Thuróczy Katalin vígjátékának központi témája a szerelem, amelynek különböző megnyilvánulási formái variálódnak a történetben. Tanúi lehetünk Truffaldino, a színész és Angelica tiszta érzelmeken alapuló kapcsolatának, Toffolo és Zanetta viharos, testi örömeiben realizálódó viszonyának, Niccolo esetlen udvarlásának, Goldoni ábrándos vágyakozásának. (Szembetűnő, hogy a pénzmotívum marginálisabb szerepet kap, csupán az életörömeik megszerzéséhez szükséges eszközként jelenik meg.) A Carletto színreviteléhez szükséges dramaturgiai munkát Duró Győző végezte, aki dicséretes szakmai érzékenységgel járult hozzá Thuróczy szövegének színpadra alkalmazásához. Jelentős szerepe volt az egyes szituációk vígjátékot erősítő következetes kidolgozásában, amelyek eredményeképpen a textuális egységek és a nonverbális jelzések együttesen, egymást erősítve váltottak ki komikus hatást.

Az egervári előadást Merő Béla rendezte, aki ismételtlen igazolta, hogy a komédia műfajának értő és avatott színpadra állítója. Konceptcionális rendezése, ötletes megoldásai nemcsak azt bizonyították, hogy e nem könnyű (a szakmában időnként mégis másodlagosnak tekintett) drámai műfajban is lehet igényes, színvonalas produkciót létrehozni, hanem termékenyítőleg hatottak a színészek játéka színvonalára is. Az előadás Goldoni színpadának fő stílusjegyeit használta, de az arányosság betartásával a színészi rögtönzések ugyancsak szerepet kaptak. Miként a történet konkrét helyszíne (a kitűnően stilizált Velence és a fogadó színpadi képe Mira János díszlettervezőt dicséri), a markánsan egyénített jellemű alakok is valóságűek voltak.

Carlo Goldoni kétféle alakváltozatban jelenik meg a darabban: cselekvő, mindennapi emberként az író figuráját játssza el, illetve szemlélődő alapállásból a valóság élettényeit figyeli meg és rögzíti. Szabó Zoltán alakítása adekvátan adta vissza ezt a bipoláris magatartásformát. A fogadósné alakját megformáló Kolti Helga lendületes játékka kapcsán az olaszos mentalitás hiteles megjelenítésé-

vel találtuk szembe magunkat, s el tudta hitetni velünk, hogy az előadás időtartamára magunk is Zanetta vendégei vagyunk. Varga Gábor többfajta szerepben kitűnően oldotta meg feladatát: Truffaldino színészként, a márkí, az ál-fogadósné és az orvos jelmezébe bújva is emlékezetes alakítást nyújtott. Újlaki Dénes (Toffolo, a színész) szerep-megformálása a színészmesterség iskolapéldáját mutatta. Testbeszéde, beszédaktusai és a hozzájuk kapcsolódó szövegfonetikai eszközökkel való játéka helyzetkomikumok sorozatát teremtette meg – teljesítménye az egész előadás sikerének garanciáját jelentette. Niccolo, a gazdag velencei polgár talán a darab egyetlen negatív figurája. Ennek ellenére Haás Vander Péter magáéának érezte a szerepet, ötletes megoldásaival, rögtönzéseivel Újlaki méltó társává nőtte ki magát. Sallai Nóra alapvetően megérezte az Angelica alakjának megjelenítésében rejlő lehetőségeket, mégis elsősorban fiatalos lendületével, vonzó nőiességével vált az előadás üde színfoltjává.

Remélhetőleg nem alkotunk elhamarkodott értékítéletet, ha a Carletto című darab ösbemutatóját a zalai nyári színházi évad legjobb produkciójának minősítjük. A sikert a Thuróczy Katalin, Duró Győző, Merő Béla alkotói hármas példaértékű együttműködése mellett a találó szereposztás és a kiváló színészi alakítások együttesen szavatolták.

Goldoni (Szabó Zoltán) és Zanetta (Kolti Helga) kettőse

Angyal Mária

Másfél évtized a Zalai Nemzetközi Festőtelepeken

(Zárókiállítás Zalaegerszegen, 2006. augusztus 10-én)

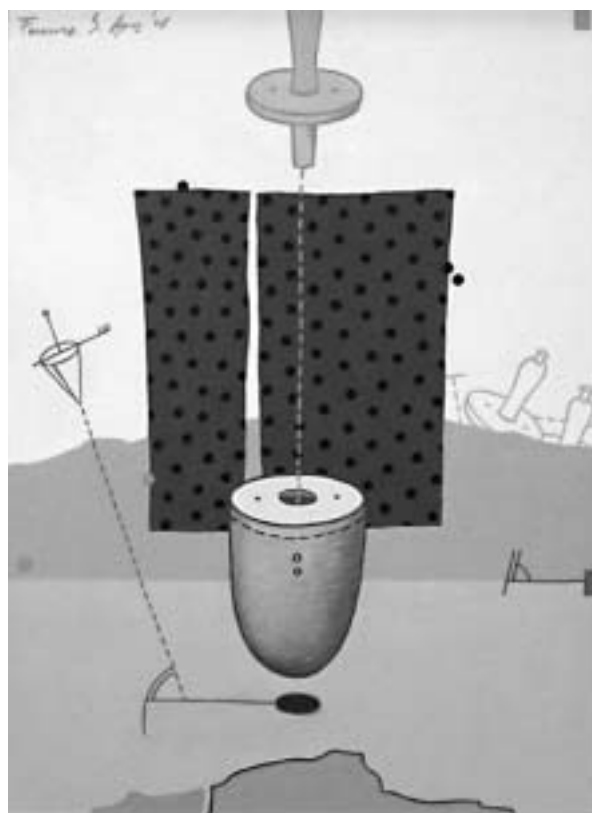
Harmincnyolc művész – köztük több alapító tag – kiállítása nyílt meg az MMIK Kisfaludy u. 9/11 kiállítótermében augusztus 10-én Zalaegerszegen. Egy 15 éves folyamat részeként és különbözően minden eddigőtől.

Tizenöt éve indította el az akkori Megyei Művelődési Központ zalai festőtelepét határon túli magyaroknak és nem-magyar barátainak. Minden év új élményt, új művészeti teljesítményt, új arcokat és új fogadó-helyeket jelentett. Új találkozásokat és új helyszíneket, hiszen az alap gondolat eleve az volt, hogy minél több település ismerje meg a meghívott művészeket.

Ebben az évben tizenöt kistelepülés fogadta a művészvendégeket. A tevékenységet, az előkészítést, a közös programokat és a zárókiállítást a megyei művelődési központ koordinálta, mint minden évben eddig is.

A művészeknek Gyenesdiáson és Kustánszegen volt alkalma találkozni a zárókiállítás előtt egymással. Gyenesdiás a Hévízen, Kehidakustányban, Pacsán, Felsőrajkon és Zalakaroson, Kustánszeg pedig a Bázakerettyén, Becsvölgyén, Kálócfán, Lentiben, Letenyén, Zalaegerszegen, Pusztaedericsen, Rédcicsen, Zalabaksán alkotó művészek látta vendégül baráti beszélgetésre, közös vacsorára.

A megmérettetést természetesen mindig a zárókiállítás jelenti. Akkor, ott a falakon történnek az igazi találkozások. Akkor válik bizonyossá, hogy a zalai táj kinek mit jelent? Csernyánszky Juditnak (Románia), Vassy Erzsébetnek (Románia), Stjepan Levacicnak és Katarina Pajtlarnak (Horvátország), Lendvai Zoltánnak (Románia) Gergely Máriának (Szlovákia) és Horváth Bálintnak (Zalabaksa) szép lankás igazi zalai tájat, a Kis-Balaton élővilágát, tájképeket olajban, pasztellben, színekben és formákban. Ugyanez a táj Salamon Árpádnál (Szlovénia) horizontálisan és vertikálisan szerkesztett expresszív tájélményt, a „svéd-szekciónál”: Zsabka Sárínál, Jávor Lászlónál és Annikii Ekrothnál könnyű akvarellt, Visnyei Gándornál (Románia) tündöklően szép, száradó, de még élő fákat vegyes technikával, Orbán Endrénél (Románia) meggyőző pasztelleket, Salamonné Heda Vidmárnál

Ferenc S. Apor: Helyzet

(Szlovénia) részekre bontott, geometrikus-absztrakt tájimpresziókat, Koszti István Miklósnál (Románia) pedig csodálatos, expresszív szerkezeteket, foltokat, sajátos jelképekkel „telítve”. De tájat ábrázol Ferenc S. Apor (Románia) is, amikor képein sok furcsa, nem oda illő figura jelenik meg nem oda illő helyzetben. A cím utal a zalai tájra és a fölötté elzúgó tárgyra – ami lehet, hogy kávédaráló, lehet valami más. De nyilvánvaló a helyi élmény, hiszen sárga kék és zöldes dombok jelennek meg (alakulnak át) sajátos képi megfogalmazásban, vagy akár Szentes Zágon (Románia) művének új jelentéstartalma az asszociációk és a sejtések, érzelmek egymást követő sorában.

Boldogan láttuk a nem-táj ihlettségű képeket. Bogdan Tomasevskij (Ukrajna) két triptichonját, amelyek a Táj és a Parnasszus címetek viselik, és amelyek talán leginkább háromdimenziós képként fogalmazhatóak meg – márcsak azért is, mert agyagból, pasztillinből és egy sajátos általa kidolgozott mügyanta-keverékből, vegyes technikával készülnek. És elragadó női alakokat ábrázolnak, sajátos szituációban, kicsi, nagyon finoman feltett arannyal díszítve. Nők alakzatait láthatjuk viszont Sütő Éva (Románia) tusrajzán és színes temperáján, talán leginkább a japán papírmetszetek figuráira emlékeztető

mozdulatokkal. Nagy meglepetés volt az alkotótelepen először résztvevő Ludmilla Gajnanova (Oroszország) rendkívül finom monotípiája – ugyancsak csokorba-szedett nőket ábrázolt (Virágcsokor) –, melyben angyalok és leányok egységben-szépségükben láthatók. Teljesen más Urbán Zsuzsa (Szerbia) idős asszonyról készült olajképe, *Ami még megmaradt* címmel – a festmény maga a lemondás, a fájdalom, a kiüresedés a szájban lógó cigarettával, az eldobott üres borosüveggel és a magányt oldó kutyával válik „tárgyilag” is megjeleníthetővé. Vig László (Szerbia) hiteles képes fest a „göloncsérről”, fotorealista, hiperrealista ábrázolással.

Kár volna bárkit is kihagyni. Nem hiszem, hogy aki megnézi a kiállítást, el tudja felejtetni a két - Gyenesdiáson dolgozó - festőnő, Kovács Ildikó és Váncsa Mónika (Románia) expresszív, dekoratív képeit, Olga Lukach (Ukrajna) nagyszerű textilképeit, Alekszandr Lukach (Ukrajna) kiforrott, senkiéhez nem hasonlító igazi kortárs szemléletű festményeit, régtől fogva használt jelképeit, sajátos képi beszédét. Csillag István (Románia) fenséges rézkarcát az Emberről, a fiatal Olga Marcelova (Oroszország) gesztusfestését... Vagy a rendkívül tehetséges régi tagok, Egressy Zoltán (Ukrajna) lángoló virágcsendéletét, Török István (Szerbia) szárnyas-oltárát a zalai (magyar) paraszti életéről, triptichonként ablakszárnyakra festve. Csobanov Márta pedig, mint mindig, most is elkápráztatta a látogatókat és a többi művészt gyönyörű románkori templombelsőt ábrázoló akvarelljével. A legszebb pasztelleket most is Kálmán Kornélia (Szerbia) mutatta be.

Ebben az évben egyetlen alkotótól, a fiatal és tehetséges Jankó Szép Noémitől (Románia) láthattunk a két szép, nagyon illusztratív grafika mellett azokhoz szellemiségében, kifejezési módjában erősen kötődő plasztikákat.

Szomorúan tapasztaltuk, hogy a sokszorosított grafika a lenti műhely megszűnése miatt teljesen eltűnt. Ez mellett, hogy a sokszorosított grafikai szekció mindig erőssége volt a kiállításoknak, azért is baj, mert a szakma tudja, hogy ha valahol valamit feladnak – esetünkben egy sokszorosított grafikai műhelyt – azt újraindítani sokkal nehezebb. De ígéretet kaptunk arra, hogy ez a kérdés jövőre megoldódik.

Nagyon jó lenne, ha visszatérne a három dimenzió is – a kerámia és a szobrászat –, hiszen a meghívott alkotók, művészek általában több műfajban is dolgoznak, és ez nekik, és a kiállítás rendezőjének és látogatóinak is örömet és lehetőséget jelent.

Salamon Árpád: Pásztor kunyhó

Ebben az évben talán még nehezebb feladat volt a díjakat kiosztani, mint eddig.

Végül a szenzációs, több figurás *Kávéház* képeért Katarina Mandic kapta az Alkotói díjat. (Ő már az elmúlt két évben is díjat kapott kiemelkedően jó teljesítményéért.) Különdíjat kapott Olga Lukach arcokat/maszkokat ábrázoló selyemfestéséért, Bogdan Tomasevskij a már említett triptichonjaiért és Egressy Péter azért a „lángoló”, expresszív virágcsendéletért.

Ebben az évben került első alkalommal kiosztásra az alkotótelepi művészek szavazása alapján odaítélt Művésztelepi Díj. Ezt a fiatal és tehetséges csikszeredai Ferencz S. Apor kapta, mindenki nagy öröme.

Dicséret és köszönet illet mindenkit, aki ebben a tizenöt éve tartó folyamatban fogadó polgármesterként, helyi és megyei szervezőként, segítőként, szponzorként részt vesz. Külön köszönet dr. Borosán Gyulának, az alkotótelepek kitalálójának és elkötelezett vezetőjének és Panáczy Ágnesnek, aki kiválóan szervezi ezt a nagyszerű, példaértékű alkotótelepet.

(A megnyitón elhangzott „tárlatvezetés” írott változata.)

Ujlaky László emléktáblájának avatásán

Ízelgessük Szigethy Gábor gondolatait Ujlaky Lászlóról:

*Diszlet-Helsingörben, aszfalt-Hunniában
a színpadon Hamlet mellett állva
tanulta meg elviseelni, túlélni a kort.*

Sikerült túlélnie – és mától ezt Boldogfai Farkas Sándor portréja, Béres János emléktáblája az érc maradandóságával örökíti meg beláthatatlan időkig.

A közelben, az Ady utcában már néhány éve bronzba öntött relief, gyönyörű emlékvéső Gábor Miklós szülőházán minden idők talán legnagyobb magyar Hamletjének emlékét – és most éppen az ő író, színháztörténész vejének emléksorai idézik fel újra Shakespeare remekét egy másik egerszegi házfalon, állítják szintén párhuzamba hazánk huszadik századának elviselésével, túlélésével.

A magyar színháztörténet kiemelkedő eseményeként tartják számon a Madách Színház legendás Hamlet-előadását. Hangfelvételének kísérőfüzetében, mindjárt az első képen Hamletet és a Színészkirályt láthatjuk, Gábor Miklóst és Ujlaky Lászlót. Legyünk büszkék, hogy ehhez a halhatatlanná vált sikerhez két egerszegi gyökerű művész is hozzájárult. A szeniális címszereplő után most – az idézet szerint – „*mellette állt*”, a mindent eldöntő leleplezéshez számára hatalmas segítséget nyújtó Színészkirályról emlékezzünk meg.

Örök élményem marad, hogy az 1961-es téli szünetben, érettségire készülve meglátogathattam öltözőjében a keresztapámék lakásából – e házból – jól ismert sógorát, Laci bácsit. Nemrég ért véget a próba. A levegőben rezgett: valami készül. Ő még Színészkirályként, öltözőtársa, Basilides Zoltán a Szellem jelmezében tértek, alakultak vissza lassan, fokozatosan akkori napjainkba. Laci bácsi most is csupa mosoly volt, mint mindig. Sosem felejttem el beszélgetésünket, bölcs tanácsait, ahogy egy könnyűnek vélt József Attila-vers, a Mama mélyebb rétegeit segített megközelíteni.

Tavasszal már a kész előadást láthattam. Évekig, több száz estén játszották a kortalan remekmű és az adott kor e kivételes egymásra találását, nagyszerű művészek ráérzését erre. Amikor a kinti világban is éppolyan megdönthetetlennek tűnt a claudiusi, tisztátalan eredetű hatalom, és annyira időszerűvé vált ismét, hogy „*valami búzlik Dániában*”. Amikor a „*tűrő érdem*”, Hamlet igazsága, katarzisa nézők tízezreiben rezonált tovább. Amikor alig hegedő sebeket tépett fel a befejezés, hogy „*nagy király lehetett volna*”.

Gábor Miklós ezerszínű, igazságkereső vibrálásához a másik egerszegi, Ujlaky László nyugodt, született eleganciája, a „csak” szerepe szerint király öntudatos szerénysége, bölcsessége érdekes kiegészítést, ellentétet jelentett nagy közös jelenetükben. És bármelyikük mennyivel királyibbnak tűnt, mint az uralkodó „*vérmoszó barom*”.

Ujlaky László egyéniségét a Hamlet Színészkirályának szerepe hozta felszínre leginkább. Hiszen egész életében, minden szavában, mozdulatában nemcsak ízig-vérig színész, de higgadt gentleman, talpig úriember is volt a szó legnemesebb értelmében.

A belőle áradó emberséget, szeretetet a Nemzeti Színház és a Madách Színház nézői évtizedeken keresztül szeretetükkel viszonzták. Most pedig városa, ahol felnőtt, ahol első művészeti élményeit szerezte, kíván ezzel az alkotással emléket állítani egyéniségének, művészetének. Az emléktábla méltóan illeszkedhet évről-éve gazdagodó kis helyi panteonunkba, amely városunkban sétálgatva a házak faláról köszönt önökre – azoknak az alkotásoknak sorába, melyek kultúránk olyan nagyjainak emlékét örökítik meg, mint Wlassics Gyula, Keresztury Dezső, Gábor Miklós, Ruszt József. Legyünk büszkék rájuk.

(Elhangzott Zalaegerszegen, 2006. június 17-én,
az avató ünnepségen)

Szigethy István

ZAPROSZENIE
NA WYSTAWĘ RZEŹBY
JÁNOSA NÉMETHA
„SZTUKA OGNIEM TRAWIONA”

WYSTAWA CZYNNNA
OD 2 DO 26 MARCA 2006 ROKU
Wernisaż odbędzie się w Świetlicy
Wyspiańskiego Palacu Sztuki
2 marca 2006 r. (czwartek)
o godzinie 17⁴⁵

Ferenc e. Győző

„TŰZZEL TÁPLÁLT MŰVÉSZET”

Beszélgetés a Krosnában, Krakkóban járt Németh János keramikusművésszel

„Németh János kiállítása a Krosnói Kézműves Múzeumban első alkalom a művész lengyelországi bemutatkozására. A kerámiaművész alkotó munkásságának 50. évfordulóját ünnepelve nehéz elképzelni, hogy a fél évszázad folyamán Európa több országában, Amerikában, Ausztráliában is bemutatkozott munkáival, és csak most találkozik először a lengyel közönséggel.” – írta az említett, *Sztuka ogniem trawiona* (Tűzzel táplált művészet) című kiállításra megjelent, igényes kiállítás katalógusban Ewa Manykowska, a múzeum igazgatója, aki Piotr Przytocky polgármesterrel együtt nyitotta meg a zalaegerszegi alkotó tárlatát, dr. Gyimesi Endre társaságában tavaly augusztusban.

- Kapcsolatom a lengyelekkel már egészen kicsi gyermekkoromban kezdődött, ahogyan erről a *Gyökerek* című könyvemben írtam is. – kezdi a kiállításról szóló beszélgetést a kezdeteknél páterdombi műtermében a Munkácsy, SZOT-és Borsos Miklós díjas Érdemes Művész. – Magyarországra és így Zalaegerszegre, meg Zalaszentgrótra is befogadta a lengyel menekültek ezreit, a német lerohanást követően, a második világháború kezdetekor. Emlékszem, ott mentek el a házuk és műhelyük előtt az akkori Apponyi ut-

cában, a mai Mártírok útján, s én azonnal beálltam közéjük, s igyekeztem még az éneküket is követni. A köpenyük alá bújtattak, mígnem vissza kellett szaladnom haza. Ezért a kötődésért is örömmel vettem a meghívást a most már ötödik éve testvérvárosunkba, Krosnába. Megelőzőleg egyébként már lengyel művészekkel is sokoldalú kapcsolatunk alakult ki, de nem a hazájukban, hanem a balti államokban megrendezett nemzetközi kiállítások révén. Akkor csak átutaztam az országon, főképpen Zakopánén, így aztán e történelmi városokat nem annyira ismertem. Azért beszélek városokról, mert a 2005. augusztus 20-án megnyílt krosnói követte az idén március 2-től 26-ig nyitva tartó krakkói bemutatkozásom a Művészetek Palotájában.

Erről a kiállításról „Cséby Géza mutatta be a magyar művészt” című tudósításában számolt be a helyi lap, emlékeztetve az említett évfordulós, krosnói kiállításra, s arra, hogy valamennyi földrészen megtalálhatók Németh János munkái. De talán térjünk egy kissé vissza ahhoz, hogyan ajánlotta a kiállítás megtekintését a testvérváros közönségének a páterdombi műtermében is járt Ewa Manykowska. Így jellemzi Németh János munkáit és őt magát:

„Az eredeti népi és az európai kulturális hagyományokhoz fűződő eszmei kapcsolat létrehozott egy művészt, aki nehezen sorolható be az ismert művészeti kategóriákba, nehezen rendelhető hozzá bármelyik modern stílusirányzathoz. Kivételes művész. Kifinomult népművészet – ez az első benyomása azoknak, akik látták a *Madonna félholdon*, a *Megfeszített Krisztus* (lengyelül a *Szenvedő Krisztus*), a *Menekülés Egyiptomba* című műveit. A *Kakas*, az *Oroszlán*, az *Akrobata nő*, a *Trójai ló* megtekintése némi megdöbbenést, igazi csodálatot vált ki, hogy a keramikus milyen mesterien kapcsolja össze a népi ha-

A krakkói kiállítás megnyitóján balról:
Zbigniew Kazimierz Witeh, Németh János, Cséby Géza, dr. Kostyál László

gyományt a visszafogottsággal, megalkotva a rá jellemző 'modern' stílust. Németh János munkáiban az esztétikai tudáson túlmenően megjelenik az egyiptomi és a görög művészet, a középkori hősköltemények, a barokkos jelképek és föllelhető a chagalli képzelőerő is. Ez a furcsa egyveleg különös érzést vált ki, frissességet és egyszerűséget sugároz. Ez annak a nyilvánvaló eredménye, hogy Németh János kötődik a hagyományos magyar népművészethez, az ábrázolt motívumokban a mitológiai, a népmesei és a vallási elemek az egyszerű emberek köznapi, tárgyias ábrázolásával keverednek. Időnként az az érzésünk, hogy a művész fényképként használja a kerámiát. Mintha csak egy XX. század eleji vándor műhelyéből származna az Ádám és Éva című alkotás... Találkozásom Németh János művészetével első zalaegerszegi látogatásomon kezdődött. Az első benyomásom: milyen magyaros... később: egy kicsit egzotikus, aztán: inkább békebeli.... Kerámiái olyanok, mint a magyar bor: kiváló, annak ellenére, hogy nem olyan divatos... egyszerűen tökéletes, mint az Egri bikavér, a nemes Tokaji, a Juhfark, a Szürkebarát...".

Azért idéztem bőségesebben, mert sok hazai és külföldi műkritikát ismerünk (nem egyet folyóiratunk is közölt), ám lengyel méltatással, még ha érintőlegessel is, most találkoztunk először. Van hát mire emlékeznie a művészeknek.

- Természetesen örömmel vettem a tavalyi meghívást, ezt a másodikat már megtiszteltetésnek, egyfajta értékelésnek is tekintem. Érdeklődéssel vártam az első találkozásokat a krosnói, testvérvárosi és a másik testvéri, a krak-

kói közönséggel. Korábbi kapcsolatokról, a gyerekkori élményről már szoltam. A második találkozásom már szakmai volt: a vilniuszi nemzetközi szimpozionon jöttem össze egy gdanszki művésszel, Edward Romuscscakkal, akivel nem csak egy műterembe kerültem, de azonos szállodai szobában laktunk. Szinte testvérként váltunk el, de ezt éreztem az észteknél, sőt a letteknél is. A harmadik találkozásom az Iparművészeti Főiskolán zajlott le. Ugyanis fölkerítettem, hogy legyenek elbírálója egy lengyel fiú, Richard Jankowski diplomamunkájának. Hamarosan hozánk, a mi városunkba költözött, ide nősült, a Zalakerámia tervezője lett, s ma is itt él. Tudniillik kályhák, kandallók tervezése volt a diplomamunkája, amelyet itt, a cégnél készített el, ahol magam is dolgoztam... Tegyek ehhez hozzá, hogy a Báthori István utcában lakom? No de inkább a krosnói és krakkói élményeimről szolt a kérdés, arról is fogok beszélni, de érdekesnek tartottam, hogy összefoglaljam lengyel kapcsolataimat, még magamnak is.

- A már idézett katalógusból kiderül, hogy a kiállítás teljes áttekintést adott eddigi munkásságról.

- Közel ötven nagy munkát vittem a múzeum erre a célra kiürített termeibe. Örömmre, nagy számú közönség tisztelt meg érdeklődésével, s mondhatom, teljes sikert arattam az imént elmesélt lengyel kapcsolataim történetével. Ott ugyanis - nálunk is meghonosítható - szokás dívik: a hivatalos megnyitó után a kiállító művész is elmondja gondolatait. Gyanítom, hogy valamit már tud-

Zaproszenie Meghívó

Sztuka ogniem trawiona
Tűzzel táplálkozó művészet

hattak erről, talán az Ewa révén, mert a cukrászatáról is nevezetes Krosnóban a 90 egynéhány éves mester vezérelésével nem csak megjelentek az „édes” emberek, de megleptek egy virágokkal földiszített tortával, amelyet gyorsan föl is szeltem. Így jószerint tortával koccintottunk – igaz, mással is. Azóta sikerült őket összehoznom a többszörös Oscar-díjas egri Kopcsik Lajos cukrászmesterrel.

- Volt valami különlegessége annak a művészi tortának?

- Igen. A nemzeti, a lengyel népi hagyományok jegyében készült. Egyébként másutt is találkoztam ezzel a törekvéssel. Például bármerre autóztunk, mindenütt a hagyományos lengyel építkezéssel találkoztunk, nem utánoztak semmit, például – mint nálunk – a bajor házakat. Mindenütt csakis lengyel feliratos kirakatokat láttam, egy szó angol, nem sok, de annyit sem. Mégis szépen virágozik a lengyel idegenforgalom.

- Zalaegerszegen sem tolaokzik egymás elé a boltajtókban a sok angol vagy jenki, mégis lassan több az angol szöveg, mint a magyar.

- Nos, Krakkóban ilyenekkel nem találkoztam. Vagy a Krosnó közelében kialakított élő falumúzeum képesíti el az oda ellátogatót. A hegyoldalba, természetes körülmények közé építettek föl lakóházakat, malmokat, templomot, kilométereket gyalogolva járja be az ember a lengyel múltat. Tapasztaltam, mennyire fontos nekik a nemzettudatuk. Akár el is tanulhatnánk tőlük, hogy nem kell mindentől hasra esnünk, ami nem hazai. Ugyancsak érdekesek a múzeumok. A történeti múzeumban a lengyelek mellett ott láthattuk a magyar tábornokokat is a szabadságharc idejéből. A lámpamúzeumban magyar lámpákat csodálhattunk meg. Krosnóban külön kultusza van a magyar, főként a tokaji bornak. Hiszen a város fő kereskedelmi útvonal mentén fekszik, s már Rákóczi idejében erre szállították a magyar bort. A magyar napok keretében a krosnói óváros főtéren rendezték meg a magyar, főként a

tokaji és az egri borok kóstolóját, amelyen maguk a polgármesterek voltak a kínálók. Balassi Bálintunk nem is egszer fordult meg Krosnóban, s erre is emlékeztek.

- Pár éve, kétnyelvű Balassi-kötet jelent meg, krosnói kiadásban.

- Irodalmunk iránti figyelmük is mutatja, milyen nagyra tartják a magyar kapcsolatot. Ezt fejtették ki a krakkói tárlat megnyitóján is, amelyet a legszebb kiállítóhelyen rendeztek meg, olyanban, mint Pesten a Mücsarnok. Itt Zbigniew Kazimierz Witek polgármester nyitotta meg a kiállításomat, és Ewa Sadowska mondott szakmai tárlatvezetést. A rádió, a tévé is bőségesen foglalkozott a kiállítással a helyi lapokon kívül. Az én munkáimom kívül láthatta a közönség II. János Pál pápa, az egykori krakkói érsek emlékkiállítását, sőt, Renata Bonczar neves festőművész alkotásait is. Minthogy a szakmai megítélés szerint is jól illettek az én szakrális munkáim a pápai kiállítási darabokhoz, egy hónappal meghosszabbították az amúgy is majdnem egy hónapos tárlatot. Örömmel mondhatom, hogy meghozta gyümölcsét a megnyitón is megjelent magyar konzulátus odaadó segítségével. Ha már a közreműködőknél tartok, köszönettel említem meg a remek műfordító, a keszthelyi Cséby Géza tolmácsolását és a múzeumigazgató-helyettes, dr. Kostyál László szakmai elemző írását a katalógusban. Azzal is elégedett vagyok, hogy lehetőségem adódott a remek fényviszonyokat kihasználni, miután jómagam is részt vettem a kiállításom megrendezésében. Nem hagyom ki azt sem, hogy kifogástalan volt az elhelyezésünk, egyáltalán az egész vendéglátásunknak megadták a módját. Mielőtt befejezném a mondandómat, fontosnak tartom, hogy az olvasók is tudjanak róla: a kiállításom megnyitóján megjelentek a még élők, vagy a már elhunytak leszármazottai, mármint azoké, akik a háború alatt Balatonbogláron találtak menedékre. Aki teheti, évente elzarándokol Boglára, hogy ott emlékezzen azokra a hónapokra. Magukat, az erre a célra megalakult Lengyel-Magyar Baráti Társaság tagjait így is hívják: boglárca, azaz bogláriak. Egyikük, Danuta Jakubiec írt is a kiállításom kapcsán az életutamról a magyarországi lengyelek havonta megjelenő, kétnyelvű folyóiratában is. Az pedig köztudomású, hogy a krakkói Jagelló Egyetemen évszázadok óta mindig is tanultak – ahogyan ma is – magyar diákok., és Hedvig királynék előtt is milliók tisztelegtek már a Wawelen lévő templomban. Talán nem túlzás, ha azt mondom, kellemes érzés, hogy Tűzzel táplált művészet című kiállításaimmal gyarapíthattam a magyar-lengyel baráti kapcsolatokat.” – fejezte be a beszélgetést Németh János keramikus iparművész.

Találó cím, kifejezi a lényegét átvitt értelemben is: az alkotói tüzet, amely a kiegészített anyagban testesül meg.

Berethalom, erődtemplom

Kostyál László

Székelyföld, kalandtúra, müemlékek

(Egy nyaralás margójára)

Igen, ilyen sorrendben. Manapság a székelyföldi műemlékek hosszabb sorát felfűzni egy utazásra csupán gépkocsival képzelhető el, az ilyen út viszont – köszönhetően az ideálisnak távolról sem nevezhető útviszonyoknak – embert és autót próbáló kalandtúrával ér fel. A főutakkal nincs nagyobb probléma, de Bögöz vagy Csikménaság nem éppen ilyenek mellett fekszik. A sokszor az itteni magyarság diszkriminálásának tűnő útállapotok mellett 40-50 kilométeres átlagsebességgel lehet szlalomozni a 20-30 cm mély kátyúk

között, kerülgetve a lovas kocsikat és a bicikliket. Furcsa, hogy egy úti beszámolóban ez kívánczik az első helyre, de nehéz szabadulni attól a gondolatától, hogy hányan keresnék fel Székelyföldet normális európai állapotok mellett, hiszen a gépjárművek igen jelentős része – becslésem szerint legalább negyede – most is magyar rendszámú, és jócskán megfordulnak errefelé vállalkozó kedvű németek, franciák, olaszok és hollandok is.

Július végén induló utazásunk első állomása *Marosvásárhely*. Zalaegerszegtől 740 kilométert mutat a műszer, mire a hajdani Székelyföld egyetlen királyi városába érünk. A következő napokban innen indulunk bolyongásainkra. A vásárhelyi Kultúrpalota megtekintése persze nem maradhat el. Épülete a múlt század elején, Komor Marcell és Jakab Dezső tervei szerint készült, díszítő részletei a magyar szecesszió legjelesebb alkotóit – Körösfői-Kriesch Aladár, Nagy Sándor, Toroczkai Wigand Ede, Dósa Géza, Róth Miksa – dicsérik. A pompás tükörterem látványa az impozáns, helyi népballadákat felelevenítő üvegablakokon beszivárgó színes fényekkel sokadszorra

is lebillincsel. A nagyterem bejárata fölötti, Szent István megkoronázását ábrázoló domborművet hosszas feledés, majd restaurálás után a közelmúltban helyezték vissza eredeti helyére. A képtárba ezúttal nem megyünk be, bár a Kultúrpalotában székelő Maros Megyei Múzeum igazgatónöjétől úgy hallom, hogy a képtár eredeti, dualizmus-kori magyar anyagából sok évtizedes szünet után, néhány éve megnyílt állandó kiállítás a szentendrei Művészet Malom szeretné kölcsön kérni és bemutatni, ami jó ürügy lenne az itteni többségi nemzet egyes képviselőinek a kiállítás időszakivá nyilvánítására és bezárására. Ugyancsak kimarad az egykori Erdély legjelentősebb, negyven ezres állományú főúri könyvtárának, a Telesi Sámuel által 1802-ben a közönségnek is megnyitott Telesi Tékának a meglátogatása (interiőrje mindig a keszthelyi Festetics-kastély egykorú könyvtárát idézi fel bennem). Megszemléljük viszont az 1600-as évek első felé felidézhető várat, mely háromtucatnyinál is több erdélyi országgyűlés színhelye volt, s benne az egykori üléseknek helyt adó, ma református vártemplom melletti hajdani ferences kolostor (korábban a templom is a rendé volt) feltárását. A lenyűgöző méretek (Erdély legnagyobb középkori ferences rendházáról van szó) legalább harminc-negyen szerzetesre utalnak, de a régész szerint a barátok legfeljebb heten-nyolcan voltak.

A következő napon – szászöldi kitérőként – a *segesvári vár* az első állomásunk. A kommunista vezetés alatt kollektíven Németországba távozó szászság csodálatos építészeti kultúrát hagyott maga után, amivel a helyükre költözők szemlátomást nem tudnak mit kezdeni. A vár főterét és az egykori domonkos (ma evangélikus) templomot ugyan jelentős beruházással igyekeznek felújítani, és turista-látványossággá tenni, az összkép azonban lehangoló. A gyönyörű, 15. századi, gótikus stílusú templom mellett szedett-vedett sátrakból és földre helyezett takarókról népművészetet, de elsősorban giccset kínáló árusok hada nyüzsög, egy cigányasszony kanalat farag. A templombelső már elkészült, szép a kora barokk, architektonikus szerkezetű főoltár és a templommal egyidős, minuszkulás felirattal díszített bronz keresztelőkút. Utóbbi közeli rokona a nagyszebeni szász templomban van. A vármúzeum anyaga egy gazdag civilizáció irigylésre méltó relikviáit őrzi, meglehetősen fantáziátlan elrendezésben.

Segesvárról a Medgyes felé vezető főútról egy hepehupás, de nagyobb kátyúk nélküli, kies dombok között kanyargó bekötőútra térve *Berethalomra* vezet utunk, ahol az egyik legjelentősebb szász erődtemplomot tekintjük meg. Az épület-együttes valóságos kis csoda, méltán nyilvánították a világörökség részévé. A két falgyűrűtől is övezett templomba díszesen faragott kettős, pálcatagokkal ékített kapuzaton léphetünk be, hálóboltozatos szentélyében áll Erdély legnagyobb, 15. század végi szárnyasoltára, amely egyidős az épülettel. Középső, megkapó finomságú Golgota-jelenetes fa szoborcsoportja 1524-ben

Berethalom, a templom szentélye

készült. A szószék mellvédjét pompás korai reneszánsz reliefek díszítik. A sekrestye intarziás barokk ajtajának belsőjén az egykori iparosmestert magasztaló, műalkotással is felérő zárszerkezet díszlik. A templomot övező belső fal bástyájának földszinti helyiségében a közösség egykori előljáróinak díszes, részben festett, figurális, 17-18. századi sírkövei láthatók. E szigorú ikonográfiai rendszerben készülő (melynek kötelező eleme például az elhunyt kezében tartott könyv vagy írás) monumentumok a késő-középkori főúri síremlékeink kései, stílusukban a helyi igényeket tükröző leszármazottai, amelyek jól tükrözik egy gyorsan vagyonosodó iparos-kereskedő réteg lehetőségeit.

Következő állomásunk *Medgyes*, ahol szintén ismert szász erődtemplom áll. Németalföldi hatásokat tükröző szép szárnyasoltára 1480-ban készült, szinte egyidős közeli rokonával, a berethalmival. A falakon, mint más szászöldi templomokban, itt is gazdagon himzett szőnyegek függenek. A templom 74 méter magas, négy fiatornyos, magas sisakos tornyáról a pisai campanile jut eszünkbe, ugyanis (bár különböző mértékben) mindkettő ferde. Igen érdekesek a kerítőfal belső oldalához simulva álló egykori lakások és tároló helyiségek, melyek egyikében ma iskola működik.

A szászöldi (első) kitérőt követő napon a Monarchia kedvelt üdülőhelyére, *Szóvata-fürdőre* látogatunk. Ren-

geteg magyar nyüzsgött itt, s kiáltoak az ellentétek. Az évszázados, egykori hangulatukat őrző üdülőépületek egy részét felújították, és belülről korszerűsítették, mások viszont omladozó állapotban, üresen árválkodnak. A modern szállodaépületek között megbújó két kis ortodox templom (az egyik fából) az előbbieknél sokkal harmonikusabban illeszkedik a hegyek között megbújó, sós vizű Medve-tó miliójébe. Innen néhány kilométer csupán *Parajd*, az erdélyi sóvidék egyik legfontosabb bányája, ahol ócska autóbusz viszi a nyári melegben megizzadt, összezsúfolt látogatókat a hegy mélyébe. A kibányászott só helyén maradt hatalmas barlangok levegője gyógyhatású, s valóságos fieszta zajlik bennük: lépten-nyomon tollaslabdázók előtt kell elugranunk, népszerűek a pingpong-asztalok és a homokozók, a só-kápolnában éppen magyar nyelvű mise folyik, de még az internet-klub is zsúfolt. A só kitermelését már a rómaiak megkezdték itt, s e tevékenység azóta is töretlen, csak a technika fejlődött, ahogy ezt a kis múzeumi összeállítás is illusztrálja. A tartalek állítólag még hosszú időre elegendő.

Parajdról marosvásárhelyi szállásunkra visszatérőben megállunk *Erdőszentgyörgyön*. A 13-14. század fordulóján épült templom ma a református egyházé. Indadisztes mellvédű szőszékén dupla – Rhédey és Wesselényi – címeres, 1760-ban készült, faragott-festett kőtábla tudósít arról, hogy az épületet elhunyt férje, Rhédey Zsigmond emlékére és kívánsága szerint újjáépítette ekkor Wesselényi Katalin. A Rhédey család szemben lévő kastélyában ma iskola működik. Itt született az a Rhédey Klaudia, aki II. Erzsébet angol királynő anyai ági ükanyja, amint erről a királyi családnak a templom felújítására nyújtott támogatása kapcsán elhelyezett felirat is megemlékezik a karzat alatt. A család egyik, a grófnővel záruló ága a templomban is temetkezett, amint erről néhány síremlék tanúskodik (Klaudia holttestét utóbb a családi kriptába helyezték át).

A következő napon újra Szászföldre, *Nagyszebenbe* visz utunk. Útközben egykori szász falvakon haladunk át. Az összefüggő homlokzat-sort alkotó, széles kocsibejárójú, módos, jellegzetes házak többségéről omlik a vakolat, környezetük elhanyagolt, kertjük rendetlen. Csak néhányon látszik friss festés, mint ahogy virággal is csak egy-két településen találkozunk. Szebenben gőzerővel zajlik a városközpont rekonstrukciója, hisz 2007-ben itt lesz Európa egyik kulturális fővárosa. Persze a hajdani gazdag német település patinás, ódon házainak így is csak kisebb részére kerülhet sor, de a két főtér és a főutca kezdi visszanyerni legalább régi fényét. A gótikus evangélikus templom város fölé magasodó tömbje a hatalmas, masszív toronnyal már távolról is lenyűgöző. A bejárat előtti előcsarnokot csillagboltozat fedi, a gazdagon profilírozott csúcsíves kapuzat figurális faragványainak zömétől megfosztva is tiszteletet parancsoló. Milyen lehetett vajon a timpanon-dísz? A háromhajós, kereszttház, hálóboltozatos épületet a 14-15. században építették. Egykori hatalmas szárnyasoltárának nyolc szárnyképe a balol-

Nagyszeben, várostorony

dali kereszthajóban függ. Elsősorban azonban nem ezek, hanem a szentélyben balra látható, szépen restaurált, grandiózus Golgota-freskó nyugoz le, a méltatlanul keveset említett Johannes Rosenau szász festő 1445-ben készült alkotása. Kifejező ereje – a méretbeli különbségek ellenére – M. S. mester híres garamszentbenedeki oltárának Kálvária-ábrázolásával vetekszik. A Krisztus keresztje körül nyüzsgő sokaság: főpapok, farizeusok, katonák, kegyes asszonyok egyénített figuráiban alighanem az ötöd-fél évszázad előtti Szeben gazdag polgárai kerültek megörökítésre, akárcsak a kompozíció architektonikus keretezésének sarkain lévő fülkékben a donátorok. Fölöttük, a fülkék tetején Szent István és Szent László királyunk áll, szemlélve a szent eseményt. István fölött az Árpád-sávós magyar zászló látszik, a másik oldalon talán a város piros-fehér-piros zászlaja. Felül a Megváltó életének további három hangsúlyos jelenete, a Születés, a Mennybemene-tel és a Keresztelés látható. A hatalmas méretek – a kép egy boltszakasz teljes oldalfalát kitölti – különösen hangsúlyossá teszik a kereszténység e központi eseményének megjelenítését, ami különös kontrasztban áll a környező falszakaszok díszetlen kö felületével.

A főhajó ablakai alatti falon a díszes, 17-18. századi epitáfiumok egyikét éppen restaurálják, az állványzat takarja a gazdag faragványt. Az epitáfium – a műfajt a hajó végében további kisebb, ámde szép alkotások is képvisel-

lik – kegyes adományból, szobrászati technikával készített emléktábla, emlékmű. Az ilyen hatalmas méretű, építészeti elemeket is hordozó, aranyozott alkotások készítése a barokk korban is igen jelentős ráfordítást igényelt, s hűen illusztrálja a hajdani gazdag kereskedőváros magisztrátusi tagjainak anyagi lehetőségeit. Közéjük tartozott Brukenthal Sámuel, akinek késő-barokk, kétemeletes palotája a nagyobbik főtéren, a katolikus templom mellett áll. Brukenthal 1777-1787 között Erdély kancellárja volt, korának egyik legjelentősebb műgyűjtője. Palotájában látható Erdély állítólag ma is legkomolyabb képzőművészeti gyűjteménye. Gerincét a 16-17. századi itáliai és németalföldi festészet többnyire másodvonalbeli, de nivós képei képezik, ám Tiziano, Rubens, Cranach és más „nagy nevek” egy-egy műve is felbukkan közöttük. Az amúgy kiemelkedő osztrák barokk festészet érdekes módon alulreprezentált. A 20. század elejének képeit bemutató rész sajnos zárva van, de amit láttunk, így is lenyűgöző. Kár, hogy katalógust nem árulnak a kiállításokról, csak rész-ismertetőket. A palotával szemben áll a 15. századi várostorony, a körülötte lévő kis épület íves kapualja és a szomszéd házak hamisítatlan középkori hangulatot árasztanak, akárcsak a város sok más, a séta során felfedezésre váró részlete.

Szebent Medgyes felé elhagyva megállunk a *szelindeki* vár romjainál. Belsejében egy hatalmas gótikus téglatemplom maradványai állnak, még ép a főhajót a déli mellékhajótól elválasztó árkádsor, de a boltvállak már hiányoznak. A vár tulsó (északi) oldalán a hajdani kápolna falai egy jóval korábbi, talán a templommal egyidős óratorony köveit őrzik. A toronyszerű kápolna felső szintjéről szép kilátás nyílik a környékre. Az erődítmény amolyan parasztvár lehetett, amely 1765-ben épült ki a mai formájára. Jellegében valamelyest eltér a környék szász erődtemplomaitól, belsejét a templom két részre osztotta.

A következő napon szállásunkat Marosvásárhelyről a Székelyföld közepére, Hargitafürdőre helyezük át. Segesvár után letérünk a főútról, és Székelykeresztúr felé indulunk, helyenként elképesztően rossz útviszonyok között. A szász falvakhoz képest a székely települések jó állapotban vannak, a porták többnyire rendezettek, több helyen új házakat is látunk. Utunk *Bögözön* vezet keresztül, ahol a falu gidres-gódrós földútjára fordulva megnézzük a fallal övezett 14. századi református templomot. Nagyon szép a jó karban lévő épület gótikus szentélyboltozata, fő értéke azonban a vele egykorú, hajdan az egész falat beborító freskódísz. Az északi oldalon felül az Erdélyben egykor igen népszerű Szent László legenda jelenetei láthatók, alatta Antiochiai Szent Margit legendája, a harmadik sávban pedig az Utolsó ítélet. A színek sajnos már erősen megfakultak, de a töredékes freskómű is tanúskodik a valamikori „biblia pauperum” jelentőségéről. A templom szép, virágdíszű, kazettás mennyezete a 18. század második felében készült, akárcsak a karzat mellvédjének bájos festményei.

Bögözt elhagyva rövid ideig megállunk

Csikmenaság,
Madonna-szobor

Székelyudvarhelyen, és fellélegzünk. A város jó karban van, útjai többnyire simák, a belvárosban nyüzsgő élet fogad. Bár vasárnap van, a boltok jelentős része nyitva, a főtéren klasszicizáló barokk református templomból ünneplőbe öltözött tömeg tódul ki az istentisztelet után. Szinte Magyarországon érezzük magunkat, s ezt az érzésünket később mások is megerősítik. Vetünk egy pillantást a híres református kollégium barokk, a Benedek Elek Tanítóképző és a monumentális Tamási Áron Gimnázium szép szecessziós épületére (a város Székelyföld egyik oktatási központja). A főtéren a néhány éve felavatott hangulatos szoborpark a magyar és ezen belül a székely történelem nagyjainak portréit mutatja be. Feljebb, egykori iskolájával, a református kollégiummal szemben a „legnagyobb székely”, Orbán Balázs szobra áll. A Székelytámadt-várat, a település egykori négy sarokbástyás erődítését János Zsigmond éppen a székelyek ellen emelte, ma már csak a maradványai láthatók. A település szélén élményt jelent az erőteljes fallal kerített, 13. századi, négykaréjos Jézus Szive kápolna centrális épülete, Udvarhely legrégebbi műemléke. A városból keleti irányban haladunk tovább a Hargita felé. A második falu Szatmár, akarom mondani Satu Mare, ahogy a románok fordítják, magyarul azonban *Máréfalvának* mondják. Talán e településen van a legtöbb galambdúcos, faragott székelykapu egész Erdélyben (fiam a főutca mentén 149-et számol meg). A faragott, néha festéssel is hangsúlyozott inda- és virágdísz mellett gyakori a hálát adó és a vendéget betérésre invitáló felirat is rajtuk. Legrégebbi közülük a katolikus plébánia bejárata 1858-ból, de számos egészen új is felfedezhető közöttük. Az út már a faluban, majd ezt követően is folyamatosan emelkedik. Néha festői hajtúkanyarokkal lép egy-egy emelettel feljebb a hegyoldalban. Homoródfürdön igen népszerű a közvetlenül az út mellett lévő borvízforrás, most is sok autó áll mellette, a Homoród folyó festői völgyében lévő unitárius templo-

mok felé ezt követően kellene letérni. Mi azonban az egyre vadregényesebb Hargita fenyőrengetegébe kapaszkodunk fel, egészen 1200 méter magasságig. Az út itt kezd lejteni Csíkszereda felé, s itt van a letérés Hargitafürdő felé is. A település nevéől eltérően elsősorban kirándulóközpont, melyet hatalmasra nőtt fenyő-óriások vesznek körül, közöttük rengeteg kisebb-nagyobb ér és patak csörgedezik, nem egy a sűrűbe vezető ösvények kövei között.

Csíkszeredán a Székelyföld történetében egykor jelentős Mikó-várat nézzük meg, amely ma a Csíki Székely Múzeumnak ad otthont. A négy sarokbástyás, jó állapotban megmaradt erődítményt a 17. század elején építtette Mikó Ferenc, Bethlen Gábor tanácsosa. Mai formáját azt követően kapta a 18. század elején, hogy az 1661-es tátar betörés során az ellenség felégette. A 18. században császári katonaság állomásozott benne, 1764-ben innen indultak az egyenruhás hóhérok a nyakas mádэфvalvi székekelyek legyilkolására, s itt zárták pincebörtönbe a településről elhurcolt túszokat. A múzeumban megtekintjük a szép néprajzi, a csíksomlyói ferences nyomda emlékeit bemutató kultúrtörténeti és a restaurált fegyvereket kiállító tárlatot. Magához a közeli csíksomlyói kegytemplomhoz az éppen folyamatban lévő útépitések miatt nem jutunk el. Végigsétálunk a város szép 19. századi épületeket felsorakoztató főutcáján, majd az utóbb némi csalódást okozó Tusnádfürdő felé indulunk. Utunk *Csíkköz*máson vezet keresztül, ahol közvetlenül mellette magasodik a 13. századból származó, a 15. században átépített, majd 1720-ban fallal körülvett, és a 18. század végére barokkizált református templom. Vaskos, erőteljes, a sarkain támpillérekkel megerősített, alsó szintjén lőrés-ablakokkal ellátott tornya zordon bástyára emlékeztet, mellette elegáns, boltozatos, reneszánsz jellegű lépcsőfeljáró simul az épület falához, és egy szépen díszített előcsarnok fedi az itteni bejáratot. A közelben fekszik Alcsík másik nevezetes emléke, a szintén kerített *csíkménasági* templom is, bár ehhez sokat kell még zötykölődnünk. Ez a kis egyház a 15. században épült, és a későbbi barokk átépítés ellenére sokat megőrzött bájos gótikájából is. Hálóboltozatos szentélyét ritka ornamentális freskók díszítik. Ezeket sajnos nem láthatjuk, ugyanis éppen restaurálják őket, s már egy éve fel vannak állványozva. A munka menete pénz híján igencsak akadozik, így a befejezést firtató kérdésünkre csak széttárt karok válaszolnak. Néhány éve megtörtént itt az a csoda, amelyről minden régiségbúvár álmodik: a plébános a templom padlásán egy 15. századi Madonna-szobrot talált. Bár a festett faragvány nem túl jó állapotú, és a kis Jézus figurája is hiányzik már róla, felfedezése így is örömteli. Ma a templom falához erősítve látható, s egykoron is valószínűleg sík háttér előtt, alighanem egy szárnyasoltár középső részén állhatott, mert nem egészen kerek szobor, a hátsó része hiányzik. Alakja enyhe S-formát ír le. Rokonsága a nagyobb számban megmaradt, hasonló jellegű felvidéki emlékekkel szemben, úgy

Gyergyószárhegy, Lázár-kastély

mindenekelőtt a toporci Madonnával vagy a podolini Szent Katalin szoborral (MNG).

A következő kirándulásunk úti célja a Gyilkos-tó és a Békás-szoros. A valóság mellett semmivé válnak nem csak a távoli emlékek, hanem az útikönyv lelkendezése is. A békási sziklaszoros a Gyimesi-hágót követően talán a következő kijárata volt a Kárpát-medencének. A helyenként több száz méter magas, az út fölé tornyosuló, barlangszerű sziklafal és a tövében kanyargó szűk út mellett vadul zuhogó hegyi patak felejthetetlen és semmi máshoz nem hasonlítható élmény, melyet egyszer mindenkinek át kellene élni. Az ember eltöpreng a vad, zabolázatlan természet erői mellett, melynek fenségessége annyira lenyűgöző, hogy szinte a földbe gyökerezik a lábunk. Az út Gyergyószentmiklóson át vezet, a város nem hagy különösebb nyomot bennem, igaz, időnk sincs rá túl sok. Előtte már kinézelődtük magunkat *Gyergyószárhegyen*, ahol a pártázatos reneszánsz stílusban, a 15-16. században épült Lázár-kastély mellett két magyar népi ruhába öltözött fiú hegedűjátéka fogadott. Lázár András erősségében töltötte gyermekkorát unokaöccse, az árva fiúként felnőtt későbbi híres fejedelem, Bethlen Gábor. A kastélyt magát inkább várnak mondanám, hisz a bástyákkal erősített kerítő falakon belül több különálló épület áll. Kevés pénzből, lassan folyik az együttes renoválása. Jó állapotban van már a tágas, tetőrészében egy harmonikusan illeszkedő további szinttel megtöltött bejáratú épület, ebben kiállítás látható, a tőle balra eső sarokbástya, valamint a festői környezetű vár felső részén a monumentális lovagtermet magába foglaló tömb. A terem két végében különleges, színes csempékkel burkolt kályha áll. Az épület felső szintjének ablakai a főpárkányra ültetett pártázatokon keresztül tekintenek ki, itt láthatók a gyergyószárhegyi művésztelep alkotóinak munkái. Örömmel fedezem fel a tavaly Zalaegerszegen kiállító Vetró András és a Cserszegtomajon is megfordult Márton Áron alkotásait, de több más ismerős névvel is találkozunk közöttük. A művésztelep tagjai a kastély falai között szoktak dolgozni (két hét múlva érkeznek

majd), szállásuk a közeli kolostor épületében van. Az ideális körülményekhez szorosan hozzátartozik a falakból sugárzó történelmi atmoszféra is.

Gyergyóból visszafelé az út *Csikkarcfalva* mellett vezet el. Rövid letérővel érkezünk az 1444-ben épült erődtemplomhoz, amely Csíkszék legjobb állapotban megmaradt ilyen jellegű emléke. Szabályos kör alakot bezáró kerítőfala nyolc méter magas, párkányzata alatt lőrés-sor, belső oldalán gyilkjáró folyosó fut körbe. A templom mai állapotában barokkizált, 18. századi stílusjegyeket mutató tornya nem az épülethez kapcsolódik, hanem kaputoronyként a kerítőfalon ül. Alján félhomályos, boltozatos bejáró nyílik, előtte vastag falú, félkörös barbakánnal, amely a kapu szemből való támadását, faltörő kossal történő betörését volt hivatott megakadályozni. A fal belső oldalán a keresztút stációinak fülkéit deszka-ajtók fedik, melyeket csak a nagyhéten nyitnak ki.

Szállásunkra visszatérve már hazafelé készülünk. Rengeg élmény és emlék kavargó bennünk, de vegyes érzé-

sekkel hagyjuk el a csodálatos szépségű és gazdagságú, de sok helyen bizony ebek harmincadjára hagyott Erdélyországot, benne Székely-, s különösen Szászföldet. Az ország túlsó feléről érkezve érdekes látni a falvakban élő történelmet, a szinte rendszeres rabló hadjáratok ellen épült templom-erődítések vastag falait, a ma is ápolat, sőt a népművészet létezését és alkotó erejét bizonyítva, újonnan is készített székelykapukat, az élni akaró és minden nehézség ellenére is gyarapodó székelyföldi városokat, a bámulatra méltóan gazdag szász kultúra emlékeit. Irigyeljük a székelyeket, mert képesek építkezni múltjukból és hagyományaikból, tisztában vannak azzal, honnan jöttek, és ez segít megfogalmazni nekik azt is, hogy merre tartanak. Életerejük az anyagi elnyomorodás ellenére is lenyűgöző, s egyben példát adó. De azt is tudjuk, vagy tudni véljük, mivé lehetne, s talán lesz is e vidék, ha megkapja majd a megfelelő gondoskodást, s Európa megérkezik majd nem csak a főutakon, hanem a bekötő utakon, az eldugott falvakba is...

Szelindek, templomrom

Pécsi Gabriella

(Paks, 1944. május 7. - Zalaegerszeg, 2006. augusztus 23.)

Egy költő távozására

Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt: sokunk barátja, pályatársunk Pécsi Gabriella költő augusztus 23-án elhunyt.

1944-ben született Paks, a költő-szerkesztő, Pákolitz István lányaként. 1968-ban szerzett főiskolai oklevelet a Debreceni Tanítóképző Intézet könyvtár-népművelés szakán. 1964 óta élt és dolgozott Zalaegerszegen, előbb a városi könyvtárban, majd a Zala Megyei Levéltár könyvtárosaként végzett értékes szakmai munkát.

1963 óta szerepelt verseivel különböző folyóiratokban, első, a Tiszatájban való megjelenése után vette fel a Pécsi nevet. Gyakran publikált heti- és napilapokban, így többek közt a Zala Megyei Hírlap olvasói is hosszú időn át találkozhattak verseivel, jegyzeteivel. Költeményei elhangzottak a magyar rádióban és televízióban, számos megzenésített verse vált népszerűvé különböző együttesek előadásában. 1974-től tagja volt a fiatal írók József Attila Körének, 1981 óta tagja a Magyar Írószövetségnek. Alapító tagja volt a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Az 1970-es években a már nevezetessé vált és a fiatal írók által szervezett olvasótáborokban több alkalommal vett részt, 1975-ben a Zalaegerszegi Íróklubot vezette és házigazdája volt a FIAK balatonberényi tanácskozásának. 1984-ben a megyei lapban versbarátok rovatot indított, és ezt közel egy évig gondozta. A megyében és a városban sok író-olvasó találkozó és rendhagyó irodalomórán népszerűsítette a kortárs irodalmat. Aktív időszakában komoly szerepet vállalt a Zalaegerszegi Írók Egyesülete, majd a Zalai Írók Egyesülete munkájában. Kitüntették Zalaegerszeg Városa Pro Urbe díjával. Több szerzői estje volt Budapesten és dunántúli városokban. 1987-ben az Életünk nívódíját kapta.

Megjelent verskötetei: Ki népei vagytok? Móra Kiadó, 1973.; Vadalmasortűz, Zalaegerszeg, Városi Tanács kiadása, 1983; Madaras legenda, 1992; Fogadjatok örökbe, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1992. Versei helyet kaptak országos, ismert antológiákban is. (Add tovább!, Tengerlátó, Szél kapja fel a világot) Férjével, Baranyai Györggyel szerkesztette az országosan ismertté vált Nádas Péter bibliográfiát, amely a Kossuth-díjas író életművének legteljesebb könyvészeti feldolgozása.

A kilencvenes évek vége óta súlyos betegségei beárnyékkolták nyugdíjas éveit. A Pannon Tükörben egyszer, 1996-ban szerepelt verseivel. Hiába bízattuk, ihlete elapadt. Pedig igényes költői életműve folytatásra várt... Hiányozni fog az olvasóknak, az irodalombarátoknak, Zala megye kultúráját szerető közönségének. Temetése szeptember 8-án volt. Emlékét és műveit megőrizzük!

Szerk.

Szerzőinkről:

- Angyal Mária (1943; Budapest) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
- Asperján György (1939; Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötetei: Fogadj szívedbe: József Attila életregénye, Aspy Stúdió Kiadó, 2005.; A Labancz Anna gyilkossága, Aspy Stúdió Kiadó, 2006.
- Beck Tamás (1976; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró, publicista.
- Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, kritikus, esszéista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Identitás és entitás, esszék, tanulmányok, kritikák. (Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet- Pannon Tükör Könyvek, 2005)
- Böröndi Lajos (1954; Mosonmagyaróvár) Költő, legutóbbi kötete: megváltásra várva, versek, Palatia-Győr, 2006.
- Ferencz e. Győző (1937; Zalaegerszeg) Kritikus, publicista, helytörténeti kutató.
- Géger Melinda (1956; Kaposvár) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
- Gervai András (1948; Budapest) Író, filmkritikus-történész. Legutóbbi műve: Tanúk (Film-Történelem), Saxum, 2004.
- Haklik Norbert (1976; Budapest) Prózaíró, kritikus, publicista. Legutóbbi műve: Big Székely Só, Ulpius-Ház Kiadó, 2006.
- Kalmár Zoltán (1966; Mór) Filozófus, esszéista. Legutóbbi kötete: Az exponáló ember (Kultúr-bölcseleti írások), Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2004.
- Karáth Anita (1978; Zalaegerszeg) Költő. A zalaegerszegi LaZa füzetekben publikált először. A Vajda Jocóval közös Két hering című kötetben (1996) és folyóiratokban jelentek meg versei.
- Kilián László (1961; Veszprém) Prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: Igenkönyv, Árgus Kiadó, 2003.
- Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.
- Kiss Benedek (1943; Budapest) Költő, műfordító. Legutóbbi kötete: Nyáresti delírium, Széphalom Könyvműhely, 2003.
- Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
- Lehota János (1943; Nagykanizsa) Tanár, kritikus.
- Léka Géza (1957; Budapest) Költő. Legutóbbi kötete: Hegyvidéki beszéd, Felsőmagyarország Kiadó, 2005.
- Nádor Judit (1954; Pécs) Művészettörténész. Legutóbbi könyve: A csillagok tükre, Pirospont Kiadó, 2004.
- Nagy Réka (1971; Zalaegerszeg) Kritikus, ez az első folyóirat-publikációja.
- Nagyatádi H. Tamás (1974; Zámoly) Költő, kritikus, esszéista.
- Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
- Puskás Attila (1931; Kolozsvár) Író, költő. Legutóbbi kötete: A fenyők birodalmában, Kolozsvár, Tinivár, 1997.
- Rozsos Gábor (1965; Kaposvár) Költő, szerkesztő.
- Szálinger Balázs (1978; Taksony) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: A sík, Ulpius-Ház Kiadó, 2005.
- Szauer Ágoston (1963; Szombathely) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Kódolt krónika, versek, Parnasszus Kiadó, 2005.
- Szemes Béla (1955; Zalaegerszeg) Tanár, kritikus.
- Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.
- Szigethy István (1942; Zalaegerszeg) Esszéista, kritikus.
- Tóth Imre (1966; Zalaegerszeg) Költő, kötete: Nostradamus menyegzője, Pannon Tükör Könyvek, 2004.
- Zágorecz-Csuka Judit (1967; Kapca) Költő, műfordító, kritikus. Legutóbbi kötete: A muravidéki és rábavidéki kortárs szlovén irodalom antológiája (műfordítások), Magyar-Szlovén Baráti Társaság, 2006.
- Zsávolya Zoltán (1968; Budapest) Költő, prózaíró, esszéista. Legutóbbi kötete: A metró ördöge, válogatott és új elbeszélések (Ister Kiadó - FISZ Könyvek, 2002).
- Zsille Gábor (1972; Budapest) Költő, kritikus, műfordító. Kötete: Gondolj néha Zalalövöre, Parnasszus Könyvek, 2005.